

T A R T A L O M

▶	3	VÖRÖS ISTVÁN	
		A Hamletgép vándorévei	(vers)
▶	7	BERTÓK LÁSZLÓ	
		Ahhoz képest, amit... (Firkák a szalmaszálla)	(versek)
▶	9	CSEHY ZOLTÁN	
		Színek könyve (magyar jármaniáda, 21–27)	(versek)
▶	12	LACKFI JÁNOS	
		Beatles ledarálva	(regényrészlet)
▶	20	CSILLAG TAMÁS	
		A hanyatlás kiteljesedése, A felnőttek sutognak valamiről, Budapest, Pillecukor	(versek)
▶	22	CSOBÁNKA ZSUZSA	
		Tékozló körök	(vers)
▶	24	GRECSÓ KRISZTIÁN	
		Vattacukor	(vers)
▶	26	SÁNDOR ZOLTÁN	
		Jelenetek egy kivándorló életéből	(elbeszélés)
▶	33	KERÉNYI KATA	
		Pillanatkép, A mechanika alaptörvényei I–IV.	(versek)
▶	35	GÖMÖRI GYÖRGY	
		Danaé, Október végén	(versek)
▶	36	TÓTH KRISZTINA	
		A csizma öltöztet	(regényrészlet)
▶	40	HALMAI TAMÁS	
		Dolgok, A császár követe, Holdújév, Jüe-cso pillantása, A rend lelke, Ujja hegyén, A macska példázata, Jüe-cso köldöke, Gyümölcs, Vendégek	(versek)
▶	43	HERNYÁK ZSÓKA	
		Tobzoska	(novella)

PAPÍRHAJÓ

▶	45	BORSI BÁLINT	
		Költöző, Spoiler-veszély, Végrendelet	(versek)
▶	47	BIRTA-SZÉKELY NOÉMI	
		A király, aki mindent fordítva csinált, Ahol az Öröm, a Bánat, a Düh, a Félelem, az Undor és a Meglepődés lakik, A kotyogós kávéfőző és a sárga keretes szemüveg	(mesék)
▶	50	SZEPESI DÓRA	
		Egy városi gyerekkönyv: Lámpaoltó Pöttyös néni – Beszélgetés Kiss Noémivel	
▶	52	GAJDÓ ÁGNES	
		Kamaszkori lélekrezdülések – előbb-utóbb lehang az álarc – Kalapos Éva: Muszáj?! (kritika)	

		MŰHELY
▶ 55	ELEK TIBOR	
	A Hamlet, nekem – Beszélgetés Térey Jánossal	
▶ 63	FAZEKAS SÁNDOR	
	Az ezerarcú hős – Kazinczy Ferenc Hamlet-fordításáról	(tanulmány)
▶ 68	PALKÓNÉ DR. TABI KATALIN	
	Hamlet: drámák és szövegkönyvek – Az irodalomtudomány és a színház küzdelme a szövegért	(tanulmány)
▶ 74	ALMÁSI ZSOLT	
	A néző identitása: Mi József Attila Hamletnek?	(tanulmány)
	*	
▶ 79	NAGY IMRE	
	Égbe emelt hajlékok – Lous Stuijzand gyulai kiállításáról	(tanulmány)
▶ 82	JACQUELINE STOOP	
	Az Idő árkadjai	(tanulmány)
▶ 84	GYARMATI GABRIELLA	
	Aktuális jelentés Lous Stuijzand és Lóránt János Demeter orosházi kiállítása kapcsán	(tanulmány)
		FIGYELŐ
▶ 87	VASS EDIT	
	Bejárni az írás terét – Krasznahorkai László: A Manhattan-terv	(kritika)
▶ 89	BORSODI L. LÁSZLÓ	
	Az értelmezés füstcsíkjai – Kovács András Ferenc: Lözsumál dö Lüniver (Füstpanoráma: 2010–2017)	(kritika)
▶ 92	KOLOZSI ORSOLYA	
	Századfordulós akcióregény – Pataki Tamás: Murokffyban vérré válik az abszint, és lóvá teszi az ördögöt	(kritika)
▶ 95	DÁVID PÉTER	
	Megtalált kötet – Csillag Tamás: Megtalált ország	(kritika)
▶ 98	CSÉCSEI DOROTTYA	
	Hamleti halogatás mint generációs sajátosság – Térey János: Káli holtak	(kritika)

Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.barkaonline.hu

VÖRÖS ISTVÁN ◀

A HAMLETGÉP VÁNDORÉVEI Apám halálának 10. évfordulóján

(...)

SZELLEM: Elmondanám, de miúgy aki felébred reggel, és nem emlékszik álmaiból semmire, úgy tűnik el még a nemlét emléke is, a Micsis nincs már előttem, én vagyok a nemlétem maga, nem kell éjjel bolyonganom, de kell bérárra lenni sár közt, vizes földet nyíve tép, homály, homály, homály, a földi lét nemlétem folytatódik. Nincs itt semmi olyan mint a belked hányorgása fel, megfogva körépközi véred, és füled, mely nem képes már hallani, most újra csengene! Szépről meteor pottyanna le, kihullna maradvék hajad, nincsen semmi olyan itt. Mint tülke-állat rögös tollai, mint acélmeche kihulló fogai: a világra minden rendbe van, nem fáj, nem jó, de nem is van a nemlét. Persze ilyen vidám jelesre nem való a sértet fiúknak. Na kétkelkezdj, kétkelkezdj! Ha szeretted atyádat valaha...

(...)

Vörös István

A Hamletgép vándorévei

Apám halálának 10. évfordulóján

SZELLEM

Figyelj!

HAMLET

Azt teszem egyfolytában.

Ki vagy?

SZELLEM

Atyádnak szelleme;

Vagyis maga atyád, mert így hívtál, igaz?

Hisz az apa, apu szavak nem jöttek szádra szívesen.

HAMLET

Mi van a túlvilágon, egy kicsit mesélj!

SZELLEM

Elmondanám, de mint aki felébred reggel, és

nem emlékszik álmából semmire,

úgy tűnik el még a nemlét emléke is,

a Nincs nincs már előttem, én vagyok

a nemlétem maga,

nem kell éjjel bolyonganom,

de kell bezárva lenni sár között,

vizes föld nyűve tép, homály, homály,

homály, a földi lét nemlétben folytatódik.

Nincs itt semmi olyan, mitől

a lelked hánytorogna fel,

megfagyna középkorú véred, és füled,

mely nem képes már hallani, most újracsengene!

Az égről meteor pottyanna le,

kihullna maradék hajad,

nincsen semmi olyan itt.

Mint tüske-állat zörgő tollai,

mint acélmedve kihulló foga:

a túlvilágon minden rendbe van,

nem fáj, nem jó, de nem is rossz a nemlét.

Persze ilyen vidám jelentés nem való

a sértett füleknek. Csak kételkedj, kételkedj!

Ha szeretted atyádat valaha...

HAMLET

Tőlem, kérlek, semmit se kívánj!

SZELLEM

Bosszuld meg rút halálomat!

HAMLET

Erőszakos halál? Megöltek?

SZELLEM

Ki mondta azt?

De állj a léten bosszút. Mit vétettem,

hogy halálra ítélték, és elvitt a kór?

HAMLET

Semmit, de semmit ám!

Azaz vétked volt elég,

egy sem halállal sújtható!

SZELLEM

Az volt, hiszen ezt kaptam érte.

Halállal sújtott a hatvanhat év, amit

megéltem, és a százezer, amit nem.

Mindig mondtam, megélek százat is.

Mindig hittem, megélek hetvenet.

Butább is volnál, mint a buja gyom,

ha elhinnéd, akárcsak egy szavam.

HAMLET

Beszélj!

SZELLEM

Figyelj hát!

Aludtam épp a kórházi szobában,

és kint esett a hó, mikor...

HAMLET

De hogyan állhatok bosszút a léten?

SZELLEM

A lét, a lét, ez a parázna, vérnősző barom

összeáll mindenki, vérrákkal is,

katéterrel is, a lepedőbe csavart halott neki a jó.

Ó, Hamlet, ez volt a bukás!

Kinek közönye oly nemes volt,

hogy az infúzió is sírva csöpögött belém,

végülis úgy buktam el, ahogy az érzelmesek,

a romantikus öncsalók. Ahogy a kórház

minden lakója elbukik,

orvos kezétől megsebezve,

átszúrva fölös vizsgálatok tűitől.

De halkan! érzem a hajnal közel,

indul az első villamos, kukás kocsik,

a hullaszállítók. Rövid legyünk,

ahogy rövid az életrajza titkosügynököknek.

HAMLET

Végül akkor mi volt?

Van vagy nincs is titok?

SZELLEM

Titok, titok, dehogy van!

Ahogy kertemből almám
 megfújta egyszer egy éhes gyerekcsapat,
 üvegben az átkos kóladió levél
 jött ágyam mellé a halál,
 bár úgy nézett ki, mint fiatal ápolónő,
 ki a fehér köpeny alatt pucér!
 S fülhézagomba önté e nedű
 ragacsos csöppjeit, melyek hatása
 a vérnek oly halálos ellene,
 hogy gyorsan elfutott a vágy,
 kinyúltam a puha fehér combok felé,
 a testbe minden ösvényt és kaput
 megnyitott éppen ez a mozdulat,
 s mint tejbe pottyant savó a tejet
 megoltja, összerántja hirtelen,
 híg lett a vér: így történt meg velem,
 egyszerre összerándulok,
 a testem egy sóhaj elhagyá, igen, így,
 ilyen régimódián visz el a halál, avult idő.
 Irtóztató! Irtóztató! Irtóztató!
 Hogy nincs belőlem semmi már, ne tórd el!
 A rádió jelenti, hogy virad,
 halkulni kezd hatástalan szava.
 Isten veled, Hamlet! Felejts el! (El.)
 HAMLET
 Ó, ég minden kutyája! Hold! S mi még?
 A Marsot is mondjam? Zihálj, tüdőm.
 Ne váljatok tüstént vénné, utak!
 De fussatok ide. Felejtsem el?
 Felejtsem el?
 Inkább letörlök emlékezetem
 lapjáról minden fontos jegyzetet,
 könyvek titkait, képet, fájlokat,
 mit vizsga előtt másolt rá
 a barátnőm, ki pucéran ült asztalomnál.
 Csak épp parancsod ellen lázadok,
 nem felejtés kell itt nekem,
 de bosszú rajtad, ellened és érted.
 Aztán megint csak ellened,
 a lázadás a halál katonái ellen.
 A forradalmi zendülés örök élet helyett,
 aranyon megvett túlvilág, vagy mit tudom, hogyan!
 HORATIO (kint)
 Uram! uram! Fönséges úr! hahó!
 HAMLET
 Hahó! Csak erre, szolgálom, erre, erre!
 Ez a világ már rég nem létezik.

Ahhoz képest, amit...

(Firkák a szalmaszállra)

Ott hagy

A test, miről eddig azt hitted, hogy te vagy,
 meg-meglódul, botlik, ott hagy magad alatt.

Vizsgáltnak

Ilyen tüzetesen eddig talán soha...
 S lám, hosszabb lett megint nyavalyáid sora.

A tét

Szédülés, zsibbadás, keringés, izomzat...
 Az egészre játszik minden, ami mozgat.

Külön is

Nem egy szerved a rossz, valamennyi kopott,
 s amelyik kopottabb, külön is fájni fog.

Csomag

Neved, számod, címed – csíkot ragasztanak
 csuklódra, és visznek, mint a csomagokat.

Orvos

Rengeteg baja van... De ebben a korban?...
 Ahhoz képest, amit... Azt mondanám, jól van...

Ápolónők

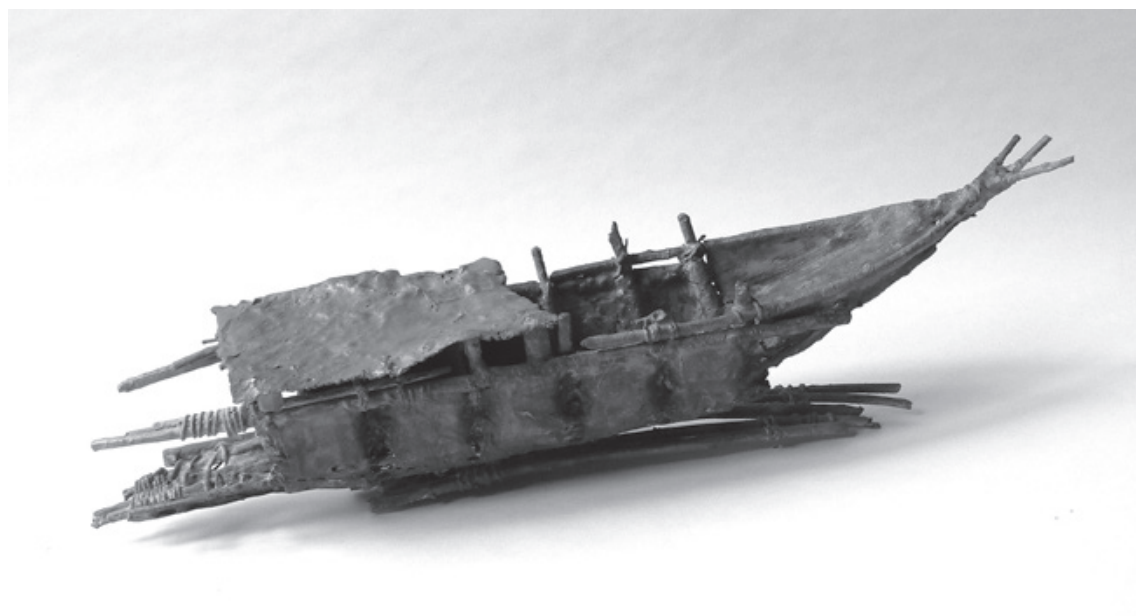
A vidám fekete?... A gyerekarcú-szép?...
A madonna-szemű?... S hogy élni kéne még?...

Ködben

Értetni a szóból, jelből, hallgatásból,
s folytatni a ködben, kapaszkodni máshol.

„Egyökrös”

Kórterem, folyosó, *rollátorral* megyek...
Annyi, hogy nem húzom, tolom a *szeķeret*.

Lous Stuijzand: *Hajó VI.* (2008; bronz; 53×10×10 cm)

Színek könyve

(magyar *jarmaniáda*, 21–27.)

21.

A hús hogy sír, hogy nyüszít,
amikor felkínálja magát, amikor felkínálkozik,
és hagyja, hogy mustrálják. Aki mustrál,
épp nem hallja a saját húsa hangját, vagy ha hallja,
úgy tesz, mint akit nem érdekel a másik húsa,
a szégyentelenül kitárulkozó (hogyan lehet ilyen
szégyentelen és kitárulkozó?), vagy azt gondolja,
miért nem nekem tárulkozik, kínálkozik, nyüszít
a világ összes húsa? Egyetlen érintés, simítás
elég lenne, s máris megalapozná a megszépítő
emlékezetet, enyhítene és csitítana. Ez az, ami
nem adható meg. A hús másikja
mustrálgat, fintorog és elmegy. Összezavarja a fortissimo.
Nem tudja megbocsátani, hogy ilyen hangos.

22.

Kröger kisasszony, hess, hess, hess! Fi donc! Tessék visszamenni.
A táncrend mindig más, a lépesek szabályai változnak,
a rend rendje, az összmozgás heve,
a próbák áttetszősége marad: félreértéseink,
nyelvbotlásaink legféltettebb
titkainkat árulják el. A nyelvtani nemben véresre hízik
a besúgó barna. (Mondjuk ki, hogy egy ismeretlen
társadalmi kényszer vagy szokás bélsár-kunkora?)
Egy *moulinet des dames*, és egy francia mondat térszerkezete
nem sokban tér el egymástól. A lábakból és a vállakból
tánc közben
virágok sarjadnak, és beleszaglanak a szavakba.
Kröger kisasszony, az ön változékony grammatikai neme
az örök szecsesszió gyönyörűen leburnult próbababája.

23.

Mindig marad valami. Lehetőleg magnak,
magára, vagy csak úgy *ott*.
Mint ebben a Cimarosa-operában
az előadás után ottfelejtett, még meleg kárpitú kék szék.
Mozart szobájába már nem illene, de itt még otthonos.
A zenében kényelmesebb, kifinomultabb székekre
vágunk. Néha hintaszékbe, vagy a kifeszített
kottavonalak nyugágyába.
A hangokat, szavakat, metaforákat selejtezik.
Idővel kifelejtik. Otthagyják.
A művészetet rendszeresen szellőztetik.
A klasszikus egyre tisztább, egyre rendezettebb,
egyre – kevesebb.
Pedig úgy kell
bele a por, úgy kell az ott-felejtés, mint
a Sixtus-kápolna nagy, prebarokk konditermébe
a férfiszag.

24. (metaforák harca)

A pupilláját nadragulyával tágították ki.

Olyan, mint egy bolygó!, mondja a beteg.
Inkább mint egy pizza, mondja az orvos.
Planetáris köd, egy naprendszer
végső stádiuma, mondja a beteg.
Pizza, egy szép, kerek pizza, mondja az orvos.
Egy bolygó születése, az összesűrűsödött
ősköd, csupa kondenzált impulzusmomentum, mondja a beteg.
Pizza con peperoni e prosciuto, mondja nevetve az orvos.
Mi, földiek, a formák egyetemes szerelmébe vagyunk zárva, mondja a beteg.
Kicsit megbolygatjuk a sajtot, aztán hagyjuk kihűlni, mondja az orvos.

25.

Az anyagot a lélek hatja át, gondolták sokáig,
és ez a gondolat teljesen normálisnak tűnt.
Aztán a tudomány kételkedni kezdett,
cáfolt, és most itt állunk az elviselhetetlenül pucér anyagban,
Foucault fölnagyított, meglékelte koponyáján.
Mondhatni a szürkében, melyből még csak
igazi fekete sem lesz.

26.

Amikor a gazdag jótékonykodik, csak
visszaad valamit, amit tőled vett el.
Mint az őszi föld, mely kiszívta a tavaszt, a nyarat,
vagy a szín, mely fakulni kezd a napon.

27. (Stephan George megszólal)

Annyi édessége, luxusa van a létezésnek: a hímpávák fejedelmi
kiszolgáltatottsága, a portugál cukrozott füge, a kontratenorok.

A legfentebb, a leglentebbet csak te ismered, fiú,
csak a te tisztaságodban ég el ennyi költői üzemanyag.

Hallani fogod a legtisztább zenét, mert a te füled időt szán a hallásra,
láttni fogod a világ csodáit, szimbiózisait, melyek túllépnek az életeden,

te *mindig* kiválasztott vagy, mert érted nem szülésznő keze nyúlt,
te Jupiter kisportolt combjába voltál bevarrva. Szentéyeid már állnak.

Lous Stuijfsand: *Artefact* (2009; bronz; 32×10×16 cm)

Beatles ledarálva*

Feküdtem az ágyon, ránk volt parancsolva, hogy aludjunk már, késő van, semmi számítógép, semmi játszás a mobilon, van két pisis húgom, ezért engem is mindig pisisnek kezelnek.

Ettél az ebédből? Alig fogyott valami!

Megírtad a leckét?

Bekötötted a biztonsági övet?

Bevetted a gyógyszert?

Kitörölted a fenekedet?

És ha bevettem a fenekemet, és ha nem töröltem ki a gyógyszert, és ha igen, és ha nem? És ha magáról teszek az egészre? És ha kések a suliból? És ha Guns N' Roses-os pólóban leszek a tablón? És ha beszólok az énektanárnak, hogy olyan nem létezik, hogy HALVÁNYLILA SEJTELEM, és miért tetszik úgy beszélni velünk, mint valami elmerogyottakkal?

Nincs bajom az elmerogyottakkal, kedves és szerencsétlen emberek, kisebb az agyuk, de nagyobb a szívük, mint nekünk, egészségeseknek, most nem azért, hogy reklámot csináljak nekik. Nekem a tanárnővel van bajom, ezzel az egész visszamaradott beszéddel, az egész visszamaradott énekórával, ahol idiótaságokból írunk dogát, ereszkedő hangsorból meg az ógörögök lantzenéjéből, amit soha senki nem hallott, egy darab CD-t nem adtak ki akkoriban, senki nem lájkolta a youtube-on, hogyan írjunk olyasmiből, ami nem létezik? Aztán meg hogy ne utáljuk, mint a szart, betette a Beatlestől a She Loves You-t, és arról kellett írni, hogy milyen érzéseink támadnak a zenétől. Ennek megint semmi értelme. Egyébként is baromi dühös érzéseim támadtak tőle, legszívesebben benyomtam volna azt a négy bilifejű, modoros barmot egy darálóba, és fasírtot csinálók belőlük. Csak persze azt nem szabad. Mindenféle szép érzések támadjanak, szabadság, szerelem, legyenek egyenlők az emberek, a Beatles meg masírozik át a járdán, sá-lalallá!

Nem vagyok nagy dumás, senki se tudja, mennyi minden kavarog a fejemben, nem is áruolom el, minek elmondani a dolgokat, csak bajom lesz belőle. Annak a plötyyedt énektanárnak is kár volt előadni a Beatles rituális kivégzését, bevitt a dirihez, aki nem értette, velem nem szoktak magatartásbeli problémák lenni, biztos kamaszodom. Na, gondoltam, ez nagyon tud, tizenhét éves vagyok, és kamasz, végre valami új és izgalmas infó! Kíváncsian vártam, milyen forradalmi híreket tartogat még nekem, de csak beírt az ellenőrzőmbe meg behívatta anyámat.

Nem mondtam semmit az egészről otthon se, mit pofázzak, ha nincs miről. Habverővel nekiesni a semminek, szerintem erre megy el az emberek legtöbb energiája. Habosít mindenki, aki él és mozog. A focisták reklamálnak minden hülyeség miatt, leordítják egymás fejét, öltözői pletykákat szellőztetnek meg, csajokkal kerülnek hírbe, új luxusautót vesznek, beszélőgatnak az edzőnek meg a bírónak meg a klubelnöknek, és jobban élvezik az ilyesmit, mint magát a játékot. A rendőr beleköt az élő fába is, csak hogy bebizonyítsa, van hatalma megtenni, mert ő hivatalos fazon, a többiek meg csak állampolgárok, ki vannak szolgáltatva és be vannak fosva. A fontos cégek fontos alkalmazottai nagyon fontos tárgyalásokon ülnek állandóan, és képregényfigurákat rajzolgatnak a mappájukra, meg vonásokat, és ötösével összekötik, ahogy a börtönben szokás számolgatni a letelt napokat. Félix herceg meg, aki mindenhol megjelenik mostanában, reklámokban, plakátokon, bulvárlapokban, éppen azon morfondírozik, mit vegyen fel a brit királyi esküvőre, mert persze meghívták, és neki is, a spanyol feleségének is, a három kölyküknek is, talán még a vizslájuknak is ugyanaz a magyar divattervező segít

* Részlet a *Levágott fül* című regényből

eltalálni a megfelelően elegáns, ugyanakkor visszafogottan laza, összepasszoló, de az egyéniségeket kellőképpen kifejező outfitet, na tessék, csupa gond az élete, el kell dönteni, a grafitiszürke vagy a krómezüst mutatja fel a világnak azt az összetéveszthetetlen minőséget, ami ő maga. És a hajtokán visel majd egy pici zománcmunkát, melyet a Kossuth-címer inspirált, így szeretné jelezni, az ország és annak demokratikus hagyományai, fékezhetetlen szabadságvágya mennyire közel áll a szívéhez. Ezen biciklizik hetek óta, más meg olyan jelentéktelen vacakságokkal, hogy mi kerül többbe, a felvágott vagy a sajt, kijön-e a nyugdíjból hó végén.

Mindegy, az énektanárnak elmorogtam egy bocsit a Beatles miatt, igazából nem volt több bajom ezzel a hisztis libával, mint a többivel. Elvoltam a világomban. Azon azért elmolyoltam fejben, hogy igazából mért is akadtam ki épp ezen ennyire. A sok iskolai hülyeség elérte a túlfolyót, összetömörült a szmöttyi, és kicsordult, aminek ki kellett csordulnia.

Mikor egyszer tüdőgyulladással kórházba kerültem, a gyógytornász mindenféle légzőgyakorlatokat tanított nekem, amikkel a váladékokat ki lehet hajtani a szervezetből. Tőle tudtam meg, hogy a csulázás, a köpdösés meg a hányás profi védekezési módszerek, melyek megtisztítanak bennünket. Vicces, ha mondjuk egy suliteremben, ahol elvileg a hasznos dolgokat megtanítják nekünk, bármelyiket is megpróbálnám, az ablakon vágnának ki, mint macskát szarni. Jó, nem mondom, értem én, hogy ha ezeket szabad lenne, térdig járnánk a váladékban, az meg a francnak se hiányzik. A középkorban állítólag így is volt, mindenki az utcára öntötte az éjjeliedénye tartalmát.

De azért az ember elgondolkodik. Azon is, hogy mit keres a gimiben a Bence, aki a padra dőlve végigalussza az összes órát, semmire nem válaszol, mégis átengedik kettessel. Azért szunyál folyton, mert otthon van egy igazi traktora, és azon melózik délutánonként meg hétvégén az apja földjein. Tisztára széjjel van hajtva a srác, és igazából más nem is érdekli, mint a traktor, a szénabálák, a vetőmagok meg a cigi. Mégis itt rostokol, mert még a traktoron furikázáshoz is papírok kellenek, a szülei nem hagyják élni, agráregyetemre akarják betuszkolni a homorú bizonyítványával.

Aztán éjszaka lett, és szinte hallottam a fület a szobában, ultrahangon üzengetett, de legalábbis láttam, ahogy dereng, mintha valami ufő füle lenne, vagy valami elszállt varázslóé. Egy fület füleltem. Tiszta diliház. Mesélhetett volna nekem, kinek a fejéhez tartozott. Döbbenet, ott hevertem egy légtérben valakinek a fülével, ugyanabba a sötétségbe tunkolva, amelyben nyakig úszik valaki valahol, talán nem is olyan messze, és azon gondolkodik, hová a fenébe is lett a füle. Rohadtul fájhat, ha levágják az ember fülét! Nekem eggyel több fülem volt, neki eggyel kevesebb. És gőzöm se volt, hol keressem a fül gazdáját.

Normál esetben, ha találsz egy tárcát vagy bármit, ami értékes, felteszed a netre, és addig terjed az infó, amíg csak elő nem bukkan egy csávó, aki tud valamit. Hallott valaki másról, aki ismeri valakinek a alakijét, aki... És az illető nagyon boldog lesz, világga kürtöli, milyen rendesek az emberek. Na, most elképzelem ugyanezt elveszett fülel. Találtam egy fület, jó karban, pamacsoszor a fülcimpa felett, átvehető a következő címen.

Anyáddal szórakozzál, köcsög!

Levágott pöcs nincs? Egy haveromnak kéne.

Kekszet a srácnak, azt hiszi, vicces volt!

Ismerek megbízható pszichiátert, belinkeltem a weboldalát! Béke veled! A gyógyszeres kezelés csodákat tesz.

Ehhez képest ott rohadt a fiókomban egy fül. Itt még a fióknak is füle volt. A falnak nem volt, de cellulusszal nyugodtan oda is felragaszthattam volna, senki se akadályozná meg... Felkeltem, a sötétben odatapogatóztam. A fül petyhüdt tapintása. A vakok érzékei kifinomultabbak. Sötétben furább szaga volt. És ha reggelre megrohad? Megzöldül?

Már meséltem a kocsonyacsotról, ami kinn felejtődött az ablakban, aztán februárban beütött a tavasz, és a cuccnak olyan hullaszaga lett, hogy azt hittük, döglött kutya lehet a bokrok közt. Nekem kellett műanyag tálastul elásnom a bezacskózott, bűzlő maradványokat. Tisztára olyan volt, mint egy krimiben, féltem, hogy meglát valamelyik szomszéd, és elkezd, hogy hékás, mit ásol ott elfele, hívom a rendőrséget.

Ha belegondolok, tök sokszor érzem magam bűnözőfélelemnek, olyannak, aki valamit éppen elszúr vagy elszúrt vagy el fog szúrni, és sunnyognia kell. A felnőttek is így sunnyogják végig az életüket?

Persze ismerek olyan kölyköket, akad egypár az osztályban is, aki mintha az ördögtől se félne, végigcsörtet a világon, ő tojta a spanyolviaszt, és különben is totális lángész. Az ilyenek nem pont jó tanulók, feleléskor elég könnyen zavarba jönnek. Viszont amint nem szívatja őket a tanár, kihúzzák magukat, és megint úgy néznek ki, mint aki maga fingotta a Naprendszert. Sokszor találgattam, mindez páncél és fedezék csak, és titokban őket is ugyanúgy marja mindenféle bizonytalanság, mint bennünket, pattanásos és szégyenben úszó többieket, vagy sosem hallottak efféle érzésekről, mennek, mint a tank, amely észre sem veszi, amit letapos.

Most mindenesetre, amikor okkal rettegtem a lebukástól, hiszen egy random fület rejtegetni nem tűnik veszélytelen dolognak, érdekes módon lenyugodtam. Mintha fél deka fül hiányzott volna az egyensúlyomhoz, amit végre megtaláltam. Tényleg, fogalmam sem volt, mennyi a súlya, lemérhettem volna a konyhai mérlegen. És ha megtenném az éjszaka kellős közepén? Aludni úgyse tudtam, fogtam hát a fület, és lelopóztam a lépcsőn. De még mielőtt leértem volna, meghallottam apám hangját, furán telefonált a nappaliban. Ahogy izgatott sutyorgásába belefüleltem, megrogyott a térdem, leültem a lépcsőre.

„Gondolhatod, ajtót nyitott, frissen fürdött, ki volt sminkelve, semmi melltartó... Halál komoly, majd kiesett a szemem... Mit csináltam, hát szerinted? Előkaptam a citerát. Népi kultúra, az kell ezeknek, adok én neki... Nem rögtön, bár alig várta a ribanca... Feleségnek álcázott kurva mind... Ne kapd fel a vizet, nem a tiédre értem... Házi nyúlra nem lövünk...

Nem rögtön, szépen belekezdünk a citerázásba... Persze vezetgettem a kezét, hogyan fogja le az akkordokat, közben összesimultunk... Várjál, előbb bejött a kamaszfia, hogy elköszön, edzésre megy, izzadós nagy mafla, idegesít, ahogy a saját fiam is, pattanásos szerencsétlenek... Na, a nő is érti a módját, mondja, a kisebb gyerekek már a nagyinál, a férj túlórázik, közeledünk, vágod? Nyomtam neki a sztorikat ezerral, hogyan ment régen a kazal oldalában, a hempergések Szent Iván éjszakáján... Rátértem a lényegre, hogy azok a buta húszéves lányok semmit nem tudnak a testről, bezzeg a bonchidai menyecskék, ugrálnak, mint a kecskék, szeretőjük mindig más, az uruk csak ráadás... Ja, nem csak a szám járt, a kezem is, citeráztam a csajon rendesen, be a ruha alá... Ledobta, a maradékot letéptem, megdöngtettem, mint az olajtót, a nyamvadt férjétől ilyet biztos nem kap... Adtam neki előlről-hátulról... Ha már az asszony, ez a frigid liba nem enged magához, vagy ha igen, hát mintha próbababát dugnék... Nem olyan férfi vagyok, aki tűri az éhkoppot... Jólesik a változatosság, én mondom... Úgyhogy, ha tetszik az a kis tanárnő, ne szalaszd el...

Várj, mintha járkálna valaki, cső, leteszem!”

Be kellett húzódnom a lépcsőfordulóba, levegőt se vettem, ahogy apám körbelépdelt a szobákban, éreztem, ahogy füleli a sötétet. Hm. Füle a sötétben. Kezemben a fül. Öt fül a sötétben. Négy vágatlan, egy vágott. Úgy kapaszkodtam abba a levágott fülbe, mintha megtarthatna a szakadék fölött.

Ilyen lehet a bungee jumping, zuhan az ember, és a zuhanás sosem ér véget, mindig van tovább, mindig nyúlik a kötél, csak akkor ránt vissza, mikor már azt hiszed, szét fogsz mázolódni a talajon. Megszédültem, lehuppantam a lépcsőre, jólesett, hogy hideg a kő. Zúgott és zizegett a fülem. Most ez hogy? Hányini lett volna kedvem, lehányini az apámat. Odamenjek hozzá, és e-mailes figyelmeztetés nélkül vágjam pofán? Mondjam neki, hogy egy féreg, hogy dögöljön meg? Kisbaltával a kézben tereljem ki a házból, nincsen itt helye? Dobáljam utána a ruháit, a citeráját, az összes hülye cuccát? Lecseréltessem a zárat?

Most akkor mi van: megyek az utcán, és nem tudhatom, melyik középkorú nőbe dugta már be apám a lomposát? Vajon melyik osztálytársam anyjára jár rá ugyanúgy, mint erre a nőre? Ketten is tőle tanulnak citerázni. Jó nagy barom vagyok, nem kapcsoltam, hogy mi ez a mocskos nagy citerázási láz a környékünkön. Ki a franc akar amúgy már citerázni? Ja, mégse hirdetheti, hogy ingyen dugásért házhoz megyek... Anyámnak se volt gyanús? Vagy tudja, csak úgy tesz, mintha? Nyilván azt hazudja magának, hogy miattunk huny szemet. Vagy annyira vak, hogy észre sem veszi? Nem is szereti már az apámat? Mert ha tényleg szeretné, csak észrevenné... Félrekúr a kedvesem, én meg vígan elhiszem róla, hogy hűséges?

Vagy így megy a világ, ennyi, kész, vedd be a leszarom-tablettát, és aludj nyugodtan? Mindenki félrekefél. Na bumm, mi van abban? Olyan ez, mint a szar meg a hányás meg az összes nedv, amiről a gyógytornász megmondta, hogy kikívánczik. Az egyik fesztiválon meg, Dominik mesélte, egy tök

puccér csaj matrészegen vagy betépve odaszaladt a fiúzuhanyzó elé, és azt visította, hogy itt vagyok, dugjatok meg, mire egy adag csuromvizes csávó kiszaladt a tus alól, és valóban sorban végigtucskolták a csajt. És akkor mi van? A cuki kis kékcinkék nem csivitelnek többé hajnalban? Kevesebb plüssmackót adnak el a boltban? A plébi földhöz vágja a tömjénfüstölőt, és beáll sztriptíz táncosnak? Isten hozott a valóságban, te gyökér!

Mit hittél? Hogy az emberek örök hűséget fogadnak az oltár előtt, pezsgőt isznak a hófehér cipelőből, bezsebelik a menyasszonytáncban összegyűlt bankjegyeket, két pofára zabálják a töltött káposztát meg a kaszinótojáást, vicces kvízzátékot rendeznek abból, hogy melyik sztárpárnak lesz üresküvéje, aztán beülnek egy limuzinba, csókokat hintve távoznak, megosztják másnap a fotókat a közösségi portálokon, elutaznak a Baleári-szigetekre, majd boldogan élnek, míg meg nem halnak? Ezt melyik meséskönyvben olvastad?

Ideje felnőttiradalomra váltani. Romániában minden télen tucatnyi embert paskolnak halálra a városba bezabadult cuki mackók, mert odaszoktak a szemétre. Leviszed a kidobott konzervdobozokat meg a csikkeket, valaki megkocogtatja a válladat, de mire hátrafordulnál, már nincs mivel, mert egy laza mancsmozdulattal letépték a fejedet. Sajna, ennyi volt, kérem a következőt. Kicsit leesett az a szép agyad, pedig végig tudta a himnuszt és egy csomó verset kívülről, és látta videófelvételen, ahogy René Higuita, a Fekete Skorpiónak becézett bozontos hajú kolumbiai kapus páros sarokkal vágja ki a háta mögé hulló labdát, no meg látott egy videót, amelyen a régi Forma 1-es autók kerekeit még egy teljes percig cserélik, szemben a mai öt másodperccel. Emlékezett ismerősökre, akik már mindenki fejéből kihullottak. Most leestek az ő fejével együtt. Püff neki, csókolom.

Mi van, ha holnap agyonrúg egy gyilkos számár? Tudtátok, hogy világszerte több ember nyiffan ki évente számárrúgástól, mint cápatámadásban? Milyen lenne a Számár című film, amelyben mindenki a sötétben bujkáló csacsiktól retteg? Számár 2, Számár 3, a lógófülű újra támad! Sose tudhatod, mikor rejt számarat a köd! Persze az ember a legveszélyesebb ragadozó. Mert ugyan minden évben egy tucatnyi csókát felfalnak a cápák, az ember viszont vagy tízezer cápát kinyír ugyanennyi idő alatt. Szereti a hasikáját, és a cápauszony roppant ízletes. Úgyhogy kifogjuk a gonosz cápákat, jóságosan lenyisszantjuk az uszonyukat, úgyszincs arra már szükségük, aztán szépen visszahajigáljuk őket a vízbe. A környezetvédők hadd tiltakozzanak, az a dolguk. Talán még temetést is rendezzünk nekik rezesbandával, díszsortúzzal, katonai tiszteletadással, elnöki beszéddel, mi nem kéne... Kitűnő családapa volt, pótolhatatlan munkaerő, szerető férj, szívélyes rokon, tisztességes és megfontolt cápa, de lesújtott rá a végzet, és most mi is lesújtva álljuk körben koporsóját, kedves barátaim. Cápatemetés, vááá. Levágott uszonyú cápák lebegése, levágott fülű emberek kóválygása. Van vendéglő, ahol emberfület szolgálnak fel csípős-savanyú mártásban? Magyarosan, pörköltszósszal? Visszautasíthatatlan ajánlat szervkereskedőknek: mélyfagyasztott, zsenge emberfűl százas kiszerezésben. Százat fizet, kétszázat vihet. Bár az enyém közepesen zsenge.

Oké, baromságok jártak a fejemben, de most mi a normális reakció hasonló esetben? Tiszta fejjel, logikus gondolkodással, amire az ofőnk olyan büszke, most mit lépjek? Szerintetek? Az emberi ész, a ráció a felvilágosodás vívmánya. A francia forradalom idején a jakobinusok templomot emeltek a Rációnak, és még szertartásokat is tartottak. Ministránsokra biztos ott is szükség volt. Belépek hát az Ész nagy és szent templomába, és kérdezlek titeket, ó, embertársak, mitévő legyek? Dolgozzak ki egy húszpontos tervezetet a helyzet megfelelő megvilágítására?

A tényállás: apám csajja anyámat. Jó. Anyám vagy tudja, és eltűri, vagyis gyáva, és mögénk bújik, hogy elkerülje a konfliktust. Vagy nem tudja, és akkor ostoba, egy végzetesen ostoba nő hordozott méhében, és szült engem a világra. Biztató. Különben meg egy frászt, anyám egy angyal, és gyönyörű nő, apámat ki kéne herélni, amiért megcsalja. Mindegy. Na, akkor készítsünk cselekvési tervet. Első pont: nem vágom fejbe apámat egy húsklopfolóval. Jogos a kérdés: miért is nem vágom fejbe apámat egy húsklopfolóval?... Mert, mint jól tudjuk, de az Ész szent templomában szükséges újra elismétel-nünk, az erőszak nem vezet semmire. Persze ha utánakeresel a neten, kiderül, hogy az Ész ünnepi szertartása nem túl sok észre vallott, kábé az zajlott, mint ma egy ócska gólyabálon, pálinkát ittak misekehelyből, kocsmadalokat nyomtak, miseruhába öltözve orgiáztak. Nem vagyok képmutató, engem is vonz az efféle agyeldobás, csak ne lenne minden buli olyan kegyetlenül szomorú és egyforma,

mindegyikben olyan rohadtul magamra maradtam a sok mosodarészeg közt, hogy az valami durva. Aztán utólag meg mindenki lázasan meséli, mekkora volt a hangulat, a Zoli csajnak nézte a szakállas pincért, és letaperolta, a Luca saját hányásában fetrengett, foguk közt egy szál dróttal rózsa helyett éjjel a villamossíneken tangóztak, lefotózták a Zsigit, amint négy szál cigit szív egyszerre, a Pötyi felmászott a híd korlátjára, és eltáncolta a hattyú halálát, óriási arcok, óriási parti! Akkor csak nekem volt kibírhatatlanul szomorú?

Zsoltibá, a cselgáncsedzőnk, mindig figyelmeztet, hogy az erőszak erőszakot szül, és aki erőszakosan lép fel, az beszennyezi magát, és beszennyezi magát az Utat. A cselgáncs eredeti jelentése ugyanis Dzsú Do, vagyis a Szelíd Út, mely a belső békéhez vezet. A belső béke a külső békességből származik, csak úgy élhetsz békében önmagaddal, ha békében élsz a többiekkel. Velük pedig úgy élhetsz békében, ha mélységesen tiszteld őket. Jobban kell tisztelned őket, mint amennyire ők saját magukat tisztelik. Ha ugyanis valaki elveszíti az önuralmát, belégzés hosszan, kilégzés röviden, belégzés hosszan, kilégzés röviden, nos, akkor nem tanúsít kellő tiszteletet saját belső énje iránt. Ez azonban nem ok, hogy te ne tartsd tiszteletben az ő belső énjét és persze a sajátodat. Vagyis ha ő kibillen az egyensúlyából, és rád támad, védekezned kell, hogy ne sérüljön az egyensúlyod. Miközben azonban védekezel, végig hideg fejjel, tiszta lélekkel kell alkalmaznod a technikákat. Az indulat sose irányuljon a másik személy ellen, az indulat helye az erő kifejtésben van. Amikor erőt viszel a mozdulatba, felkiáltasz: ssháá! És ezzel kioltottad az indulatot, egy pontba koncentráltad, megszabadultál tőle, és megszabadultál ellenfeledtől, akit soha nem tekinthetsz ellenségnek. Csak tori van és uke van, vagyis támadó és védekező. A Szelíd Út nem ismeri a gyűlölködést.

Ssháá! Sikerült az indulatot egyetlen ütésbe koncentrálnom, de a lépcsőház faláról levált egy kis vakolat, az öklöm pedig iszonyatosan fáj és lüktet. Sziszegve rohanok fel, és mire pár perc múltán anyám ijedt feje bekukkant az ajtómon, már az ágyamban fekszem, állig betakarózva, lehunyt szemmel, sajgó ökölrel. Dominik mesélte, hogy egyszer az apja azt álmodta, valami sikátorban üldözik, késsel vagy pisztollyal, igazi vérre menő hajsza volt, mint a filmekben, szaggatott képek, torkában dobogó szív, lihegés. Mikor Dominik faterja már majdnem kiköpte a tüdejét, és úgy érezte, hogy két lépésen belül összeesik, szembefordult üldözőjével, és ökölrel teljes erőből pofán csapta. Ekkor arra ébredt, hogy iszonyatos fájdalom hasít a karjába. Álmában ugyanis tényleg eszetlen nagyot boksolt a falba, el is tört a csuklója. Ha véletlenül a másik irányba sült el a keze, simán agyonüti a Dominik anyját. Aki szerencsére nem tanul citerázni.

Akárhogy sajgott is a kezem, muszáj volt levonulnom a sötétben, ha már tiszta a terep. Meg akartam szabadulni a fültől, biztos rejtekhelyen tudni, volt is egy tuti ötletem. Előbb azonban muszáj volt kicsit kiállni a folyosóra hallgatózni. A csendzizegésből lassanként sompolyogtak elő a hangok. Az éjszakai háznak mindig lelke lesz, nyugtalanító álldogálni, fülelni. Mintha titokzatos erők ébrednének, bennszülöttek késsel a foguk között, nindzsák pengeéles dobócsillaggal, őserdei kígyók, bárki cipőjébe befészkelő mérges skorpiók. Jó, persze, elvileg hogyan kerülnének ide ilyesmik, de sosem tudhatja az ember. Egyik osztálytársam apja például hüllőmániás, úgyhogy a házörzőjük egy öreg vipera, aminek rég kiesett a méregfoga. Mindig ki kell engedni a terráriumból, és begyűjteni, ha hazaérnek, ott heverészik a nappali közepén, baromi lusta állat. Kéthetente megeszik egy egész nyulat szőröstülbőröstül, aztán a fennmaradó időben emésztgeti. Egyetlenegyszer járt náluk betörő, és amikor a zajokra a kígyó sziszegve felágaskodott, a betolakodó úgy összetöjtötte magát, hogy kirohanva tárva-nyitva hagyta az ajtót, esze ágában se volt hozzányúlni bármihez. A vipera meg visszafeküdt álmodozni, és tekergette tovább a vacsiját a hasában. Nem az a kalandvágó típus.

Mindenfelé a sötétség tekergette mintás kígyóbőrhátát, körbefolyta az összes bútort, a lábamhoz dörgölözött. Az elején majd összeesem az ijedtségtől, és kiver a verejték a szőszmötölő, fura hangok hallatán, aztán lassanként én leszek az éjszaka lelke, varázslója, tudom brutális hőlégballonná fúvódik, beterít mindent, holdfényt zabálok, egyre kövérebb leszek. Minden éjszakai lény a barátom, hóbaglyok és denevérek, vakon araszó bogarak, sötétben röpdöső molylepkék, vámpírok, manók, trollok és egyéb baromságok mind az én tudatom kisugárzásai, uralom a terepet. Agyam rögzít mindent, a kutya gyomorkorgását, a kislányok szuszogását, az egy-két elharapott szót, ami véletlenül elröppen a szájukból, míg az alvó állatkákat ölelik, anyámék puszogva váltott szavait, vajon mit ha-

zudozik most apám tettetett fáradtsággal, talán még mindig a száját nyalogatva, perverz disznó. Még talán meg is paskolja a farkát a sötétben, mint valami versenylovat, jól van, paci.

Én voltam a sötétség ura, csúcsragadozó, aki vadászatra indul. Nem szaltóztam le hangtalanul surrogva a lépcsőn, nem fojtottam meg álmomban ellenségeimet, nem helyeztem el észrevétlenül bombát a ház statikailag fontos pontjain, hogy kártyavárként omoljon össze, nem nyitottam ki a gázcsapot, hogy aztán öngyújtóval belobbantva szépen kiégessem az épületet, nem tettem semmi ilyesmit, pedig hatalmamban állt volna, én voltam a legfelsőbb erő, alvók közt egyedül ébren lévő, heverő, elbágyadt testek között egyedül harcra kész, az egyetlen felegyenesedett lény, az evolúciós csúcstermék.

Csendben a hűtőhöz surrantam, és a kinyíló ajtó fényében, mint valami kasszaifúró, finom manőverekbe kezdtem. Nesztelenül turkáltam a mélyhűtő hókásájában, a konyhapultra pakolástartam fagyos meggyeket, zöldségkeverékeket, brokkolit, bóbipörköt, kukoricát, csirkecombokat, mire megtaláltam, amit kerestem. Egy nyitott csomag fagyasztott gomba, amiből anyám mindig csak pár darabot potyogtat bele a levesbe, hogy kijöjjön az íze. Markomba szórtam néhány szeletet, formára is, tapintásra is hasonlítottak egy földre, jól ellesz közöttük a házi kedvencem, tényleg, talán nevet kéne találnom neki, meg horgolhatnék egy apró lélekmelegítőt, mint a tacsókának szokás, esetleg egy mobiltokban vagy bébizokniban hordhatnám, hátha szükségem lesz rá. Addig viszont mars a növényi haverok közé, jót tesz neki egy kis társasági élet. Gyerünk, Jenőke, bebújás, keveredj el szépen a gombadarabkák közt, aztán viselkedj ám jól, ne legyen rád panasz. Begyömöszöltem a sarokba, betömörítettem a többi csomagot, ajtó becsuk.

Megdermedtem, suhogás hallatszott. Mi a bánatot fogok mondani? Egy pohár citromos víz már ott állt a pulton alibinek, de ha elkezdene kérdegetni, mit is dugdosok, szedjem csak elő, na, akkor vége a dalnak. Felegyenesedtem, villany gyulladt, anyám szétesett arca bukkant fel hatalmas ástásba facsarodva. Mi a bánatot szőszmötölsz te itt, édes kisfiam, huhogta két ástás között, igazából valahogy így: höhmötölh, kihhiam. Egyrészt nem vagyok kicsi, százhetvennél is magasabbra nőttem, szőrös és bűdös a lábam, anyu, ha még nem vetted volna észre. Hát, felőlem két méter is lehetsz, akkor is az én kicsim maradsz, mert voltál mákszem meg babszem a pocakomban, megszületve elfértél a tenyeremben, és annyit törölgettem a zöldes trutymót a valagadról, hogy örökre jogot szereztem rá. Menj aludni, ne kukorékolj az éjszaka kellős közepén, mert aztán reggel úgy kell kirugdálni a vakokból. Puszi, édes!

Nem fogják fel, sehogy se fogják fel, hogy miért gáz a puszi meg az édes, akkor is, ha ketten állunk egy jégtáblán az elsüllyedt Titanic mellett az óceánon, vagy ha az egész világot felzabálta már az atomtámadás, melyből csak mi menekültünk meg csoda folytán. Se puszi, se édes, tartogassa a nyuszimusziknak. Mondjuk inkább: aludj, fiam. Jut eszembe: Liliék egyik öreg rokonát egy hülye gyerekkori becenév miatt még hatvanévesen is Kuki bácsinak szólítják. Némelyik anyja egyszerűen nem bír a hatalmas agyával. Lili amúgy is rá van kattanva arra, hogy tényleg nagyobb-e a férfiak agya a nőkénel, hogy mi van a sok ócska babonával, ami miatt a csajokat hazudósnak meg nyafkának meg bénának tartjuk. Mondjuk, pont azok is, de ezt a véleményt Lili előtt gondosan titkolom, csak a fiúkkal röhögünk ilyesmiken, mert jólesik, de feltételezem, a lányöltözőkben sem dicshimnuszokat énekelnek a kukaclóbáló brigád hőstetteiről.

Na, most már volt egy fagyasztott fülem. Egy rejtekfülem. Létezéséről csak én tudtam, senki más. A senki más nyilván nem igaz, hiszen az a fül valahogy odakerült a párkányra, és ez csak most kezdett igazán foglalkoztatni, hogy már biztonságban tudtam azt a vackot. Egy darab mirelit, kicsi porc meg bőr meg szőr meg vér meg cimpa, aztán mennyi gond van vele. Próbáltam kitalálni mindenféle őrült forgatókönyvet, hogyan kerül egy fül az ablakunkba, de beletört a bicskám. Vagyis a képzeletem. A képzeletem bicskája. Hogy a francba hagyja el a fülét valaki? Vagy ki az, aki csak úgy spontán füleket vagdos, aztán elhagyogatja őket?

– Kedves uram, elnézést, épp csak egy pillanatra tartom fel, nem venné tolazkodásnak, ha közelebbről megtekinténém a fülét?

– Csak tessék, nyugodtan, ne is zavartassa magát, idő van, pénz nem számít, amúgy rendszeresen mosom! Már nem az időt. Hanem a fületem. Hogy tetszik?

– Kiváló, remekbe szabott fül, pontosan ilyenre számítottam, hiszen ön a két füle közötti részen is igen szimpatikus úriembernek látszik.

– Ó, ez roppant kedves, csak irulok meg pirulok.

– Higgye el, őszintén beszélek. Miért is hazudnék önnek? Semmiféle érdekem nem fűződik hozzá.

– Ez igaz, csakugyan – miért is hazudna! Amúgy töredelmes vallomást kell tennem, nem lepett meg, amit mond, mert én is rettentő szimpatikusnak találok magamat. Reggelente állok a tükör előtt, nézegetem az arcomat, és végig szimpátiát táplálok a rám tekintő, megnyerő úriember iránt.

– Kedves uram, ha meg nem sértem... Volna egy igen kényes természetű kérésem.

– Ó, hát csak ki vele! Egy ilyen bizalomgerjesztő egyénnek, mint ön, bármit a legnagyobb örömmel...

– Aprócska kérés, meglátja. Szívesen lenyisszantanám az egyik fülét, ha már találkoztunk. Emléke. Vigyáznék rá! Ugye nem veszi tolakodásnak?

– Már miért venném, ne vicceljen! A jobb vagy a bal fülemre lenne szüksége?

– Nekem végül is édes mindegy, csak fül legyen. Melyik fülére hall gyengébben a kettő közül? Mert nekem az is tökéletesen megfelelne. A fülkagyló ugyanis, mint azt brit tudósok hitelt érdemlően megállapították, nemcsak afféle dísz vagy fogantyú fejünk két oldalán, hanem egyszersmind a hangok terelésére is szolgál. Ha nem idegenkedik a hasonlatoktól, úgy fogalmaznék, hogy mint a kád lefolyója, a fül örvénybe tekeri a hangokat, hogy a hallójárat könnyebben beszippanthassa.

– Csak ámulok és bámulok! Jó pap holtig tanul. Nos, a bal fülemre kevésbé élesen hallok, jó néven venném, ha azt nyisszantaná le. Van önél hozzávaló eszköz, vagy kérjünk segítséget? Láttam egy hentest a sarkon!

– Ó, igazán drága, de ne fáradjon, mindig van nálam egy borotvaéles herélőkés. Észre sem veszi, már meg is szabadítottam a fülecskájától. Itt egy zsepi a lecsepegő vérhez, lenne olyan drága, hogy odatartja? Nem venném a lelkemre, ha nem lehetne utána kimosni az ingéből a foltot. A fül helyére meg majd egy kicsit ráfésüli a haját, úgy esztétikailag sem találhat benne kivetnivalót senki.

– Uram, ön igazán mindenre gondolt. Valósággal lenyűgöző a profizmusa, ha szabad megjegyeznem.

– Ó, én igazán csak egy amatőr fülgyűjtő vagyok, de annak talán nem utolsó. Dicsérete mindenestre balzsam árva lelkemnek.

Nyilván csakis így történhetett, mint egy degenerált angol filmben... Árulja el, nem lenne ellenére, ha megtisztelő jelenlétében azon meggyőződésnek adnék hangot, miszerint becses személye kitűnő hatással van bágyatag kedélyem felderítése tekintetében? Nos, végtelenül lekötelezne, ha ebbéli véleményét nem rejtené véka alá...

Ha valaki baromi fáradt, akkor „attól tart, hogy a testi-lelki kimerültségnek azon állapotába érkezett, mely idestova a teljes erőtlenséggel határos”. Ha valaki csont szerelmes, akkor „aligha merheti feltárandani szíve túláradozó érzeményeit, melyek hevességükkel netán elborzasztanak a legedzettebb és vakmerőbb kedélyt is”. Ha egyik pasas rémesen utálja a másikat, akkor „szabadjon megjegyeznie, hogy irányába táplált érzelmei között talán a legutolsó helyen áll az őszinte megbecsülés, és kénytelen kijelenteni, hogy a mondott úrral kapcsolatosan a már-már szenvedélyes gyűlöletbe átcsapó utálat ritka vendégnek szemernyt sem mondható”. Kíváncsi lennék, tényleg léteztek-e ilyen ürgék a valóságban, vagy ez csak afféle magyarórára való maszlag. Mikor egyszer a tanár levétítette a *Büszkeség és balítéletet*, Dominikkal egy hétig így társalogtunk.

Nemdebár, kitűnő mulatságnak ígérkezik az előttünk álló természetismeret óra? Örömteli meglepetésként hatna elmémre, ha a menzán ma nem pompás tökfőzeléket szervíroznának nem kevésbé kitűnő fasírttal. Nem tudom, nem lenne-e ellenére, ha kart karba öltve megtekintenénk Gertrúd kisasszonyt a B osztályból, megítélésem szerint ugyancsak merész kivágatú öltözékben páváskodik eme nyájas délelőttön! Az osztálytársaink sikítva üvöltözték, hogy hagyjuk abba, mert letépik a fejünket. Lassan eltűnt ez is, mint az összes efféle poénkodás. Elöntenek mindent, mint a cunami, aztán vízszahúzódnak, romokat és holttesteket hagyva hátra.

Szóval elképzelni sem tudom, ki kicsodát szabadított meg a fülétől, és miért látta jónak, hogy éppen a mi ablakpárkányunkat tisztelje meg ezzel a kis meglepetéssel. Vajon jelentkezik majd az áldozat? Becsönget, hogy nem látták-e erre kószálni a füleimet, adok róla személyleírást? Vagy az el-

követő dörömből, hogy ide letettem egy frissen vágott, jó minőségű emberi fület, de nincs meg, pedig sürgősen szükségem lenne rá!

Jézusom, és ha ez a fül valami betegséget hordoz? Kipusztulunk mindannyian, habzó szájjal fetrengve, görcsös remegéssel. Igaz, a fagyasztó fertőtleníti, mindent megöl. Anyám a boltban vásárolt lisztet meg mákot is lefagyasztja, hogy a molykukacok elpusztuljanak.

Az ember nem tudja előre, mi mivel jár. Ha sejtem ennek a sztorinak a folytatását, úgy vágom ki a fület az éjszakába, mint a pinty. Így meg lefagyasztottam szépen, két percen belül aludtam, és álomban, mint valami Hamupipőkének, egy kupac fület kellett szétválogatnom, külön a férfifületeket, külön a nőieket, külön a gyerekfejre valókat. Aztán egy csomó ember özönlött be a terembe, öregek, fiatalok, soványak, kövérek, csupa félfülűek, és elkezdtek felpróbálgatni a külön csoportosított fületeket. Néhányan örömkialtást hallatva pattintották helyére a kagylócskát, mások csalódottan vagy dühösen turkáltak, sehogy se lelték a sajátjukat. Egyikük aztán megpillantott engem, pontosabban éreztem, hogy nem is velem szemez, hanem a fülemmel, majd egy ugrással a közelemben termett, megmarkolta a fületem, és már villant is kezében a borotvapenge! Hatalmas üvöltéssel ébredtem, és nem semmi megkönnyebbülés volt, mikor kitapogattam a füleimet: mindkettő a helyén volt.

Lous Stuijffzand: Madárvárta XXXI. (2006; bronz; 26×14×12 cm)

A hanyatlás kiteljesedése

Nem tudom, mi betegít jobban,
kő, bogár, vagy a gyerekkor
megromlott fügéi.

Itt áll az ágy,
az asztal, a tévé,
egy szorított szájú
haza megtévesztő
mosolygödrében.

Itt állsz te is,
s itt állok én.

A felnőttek suttognak valamiről

A felnőttek suttognak valamiről,
csak a fiam meg ne hallja,
csak a fiam meg ne tudja,
mert nem tudnám elmagyarázni neki,
a fekete lyukat el tudom,
vagy a játszó homokjába ejtett borosüveget,

a felnőttek suttognak
valamiről,
a kondenzcsíkot el tudom,
a gyerekkor édes fügéit
és a szarvasbogarát is,
de ezt félek hangosan kimondani,

körbeállnak minket a jegenyék,
ezek a hüllye fák, nekem meg újra meg kellene
tanulnom beszélni, hogy elmagyarázhassam
végre, miről suttognak a felnőttek,

de én is csak suttogni tudok,
szemem sarkában mindenhol árulást látok,
villanó szemeket a nyárfalombba,
a sarki mogyorófákba pedig
apámtól örökölt babonákat.

A felnőttek suttognak valamiről,
s mintha megtámadna a szél,
s mintha mondani akarna valamit,
szemembe vágni valamit a kövekről, a hüllye fákról,
a kifordított kukatárolókról, s egy részvétlen országról,
ami a nyárfák hópihéi mögött van.

Budapest

A délután hanyatt esett bogár,
a körúton sörszag s benzingőz remeg.
Tűnődve figyelik az agóniát
a kóbor, nagyvárosi kísértetek.

Mintha formalinból lenne a fény is,
végsőt tátognak a pórusok, a rések.
A tömbházak homlokcsontja lázas,
okádni lenne jó, s nem is vagyok részeg.

Pillecukor

Először elfeleztem a pillecukrot,
két egyenlő rész volt,
az enyém gyorsan elfogyott.
Anyáéé nekem adta volna az övét.
Emlékszem a szemére, azt mondta, nem baj,
de azt nem kellett volna megenni,
mert emléknék szánta, ami olyan lehetett volna,
mint az elkóborolt nyarak, amikre
évek múlva is jó visszaemlékezni.
Az őszinteség tengelyében álltam,
s arra kért, ne haragudjak, jövőre lesz torta
és lehet, apa is jönni fog.
Aztán odakint egész éjjel ugattak a kutyák,
s én féltem, hogy egyszer anya is elfogy reggelre.

Tékozló körök

largo

A szédítő mélységet a karusszel alatt
egyetlen rúd tartja, gerinceden
kígyózó érzetek égi léniája.
A szoknyaként lobogó hintát ölelve
körben hegyek állnak óvón strázsát.
A megörökölt szégyen
himbálva tanít hallgatni magadról.
Éppen nem zuhansz le soha, félreérted,
igaznak hiszed, amit tanítanak, bár szédülsz,
így a síkátorok tenyerében utcák vesznek el.
Néptelen terekkel itatják fel hajszott álmaidat,
a kerekre csiszolt macskakövek
holdjai közt bolyongó mindennapi ima
ígéret arra, hogy van, mi kialudható.
Hogy tudsz felejteni.
De csak kerengőben kiszitált vágyak sora vagy,
boltív, melyben galambok bujkálnak.
Kézen állva fordít rajtad a világ,
hogy meglásd, bármi lehetsz,
az ég a föld felé huzalozva feszül benned.
Freskók alakjai, a keresztutak alázata, gőgje,
az emberi példa egy-egy esendő botlása
a teljesség felé zarándokolva.
Egy álom arról, minden visszafordul önmagába,
s hogy az élet is te vagy,
körforgalomban íves kanyar, vagy maga a kormány.
Kezed a kulcsolás biztonsága.
De a bizalom imbolygó kristályrácsai
ugyanabba a folyóba torkollanak,
röngköket eresztenek le ilyen egykedvűen,
ahogy te az egymáson átívelő mondatok
betűin lépkedve valami nagyobb egység felé tartasz,
emlékekből lélegezve térképet magad köré,
el ne tévedj.

A föld minden hajnalban
úgy fogad be, mint kölykeit szájában
hordó vadállatot a bozóttűz füstje.
Eresz alól nézed a lángokat.
Aztán a parazsat, hamut.
Nézed, nézed, ahogy szárba szökken a félelem.
Temetetlen halottad
mintha magadra emlékeztetne.

Lous Stuijfsand: Tárgy K (2007; bronz, fa; 20×23×6 cm)

Vattacukor

Úgy kerülnek elő a guggoló
Tulipánbokrok és a ráncos akácok közül,
A mező szikkadt tenyeréből,
Mintha csak az imént rejtőztek
Volna el, és most a hunyó lázadása miatt,
Vagy ki tudja, miért véget ért volna
A kurta bújóska.

Nyikorognak a csíkosra
Festett, feslett cirkuszi kocsik,
Rojtos, retkes bagázs,
Mégis ujjongás a részük, szerelem,
És én még gyerek vagyok,
És én még meg vagyok váltva,
Issza a nép a párlott ponyvaszagot,
Az este, ott este a keskeny pallón,
Iparkodik az apraja,
És ürügyükön fesztelen a szülői kíséret.

Az ajtórésben begyűlik a sor,
Akár a gyulladás,
Ott készül, hízik, ott kergeti
Saját fehér szellőhaját a bádog-mindenség
Viharvert teknőjében
Jézus cukros parókája,
Dagad a karamell bódító lángján
A vattacukor,
És semmi, de semmi, de semmi
Nem lehet annál a vakító felhőnél
Istenibb.

Az árusnéni, az arámiai táncoslány,
Meg a frankhoni gallvér,
Fenékig érő, ősz loboncos beste,
Szálanként hizlalja a megváltó habot,
Lassan az éteri lufit, öregesen
Az érintésre papírrá ragadó vattát,

Aztán újra, majd megint,
És mikorra lesz végre egy az enyém!

Évek röpködnek a lóvásártér felett,
A szélmalom fölépül és összedől,
Az út partján koruktól hullanak a kecskék,
Szép szakállam lesz, meg apró bajuszom,
Gömbölyű feleség toporog, meg a gyerekek,
Repülök már, kiáltom nekik, kérges hangomtól
Megrezzem a vattacukor-világűr,
De a kutyaéletbe, ha ilyen rosszak vagytok,
Nem is kaptok semmit!

Lous Stuijfsand: *Életút III.* (2016; bronz, fa; 33×6×21 – 45×10×10 cm)

Jelenetek egy kivándorló életéből

A mosogatótálból a szárítóba helyezte az utolsó tányért, és tenyerét a csapból kiáradó vízsugár alá dugta. Apró fejrándítással félresöpörte homlokáról a szemébe lógó őszi hajtincset, és nyakával körös mozdulatokat téve engedte, hogy a meleg víz végigfolyjon a kezén.

– Te meg mit művelsz? – toppant be a mosogatókonyhába egy fehér köténes fiatalember, mosogatni való edények sokaságát tolvá maga előtt.

– Lazulok. A forró víz állítólag jól tesz a csuklóizületeknek, és ellazítja az izmokat. Mindemellett még a vérkeringést is fokozza. Látod – nyújtotta kezét a fiatalember felé –, néha így kidudorodik az ér a kézfejem.

– Nem lehet valami kellemes, szerencsére az új szállítmánnyal kedvedre gyakorolhatod a vízmasz-százst.

– Látom. Mi történik odakinn?

– Dugig megteltünk.

– Valami társasági hepaj?

– Fogalmam sincs. Annyit láttam csak, hogy teli vagyunk ilyen se fiú, se lány arcokkal.

A férfi fejét csóválva megvakarta borostás arcát.

– Dolgozzunk!

– Ahogy mondod – ezzel a fiatalember kiment.

Az újabb túra elmosogatása után megtörölte a kezét, és átszólt a másik helyiségbe egyik munkatársának.

– Abdul, bitte schieb die Gefäße in die Küche. Ich gehe in die Atempause.

– Jawohl!

Levetette vízhatlan kötényt és a mosdóba ment. Kézmosás közben tulajdon arcát figyelte a párás tükörben. A magas homlokot barázdáló vékony ráncokat, a kialvatlanságról árulkodó karikákat a besett szem körül, a tömpevégű görbe orrot, amelyből néhány szőrszál kandikált ki, a kicserepesedett, vékony ajkak, a széles áll közepén elhelyezkedő gödröcskét, a megereszkedett bőrt a nyak tájékán.

A szűkös társalgóban elhelyezett hűtőszekrényből kivette a fóliába csomagolt szalámis szendvicset, az egyik végénél elszakította a csomagolást, és beleharapott uzsonnájába. Le-fel járkálva fogyasztotta el a szendvicset. Étkezés után kiment az udvarra, és rágyújtott egy szál cigarettára. A vendéglő udvarába behallatszott a városi közlekedés zaja. A sötét égen éppen egy villogó repülő húzott el felette. Követte tekintetével, míg csak el nem tűnt látómezejéből. Eldobta a csikket, és zsebéből elővette okostelefonját. Gyorsan végigpörgette a képernyőn az e-maileket, de néhány levélszeméten kívül semmi más nem érkezett, a Facebookon sem látott semmi érdekeset, így megnézte az aznapi híreket. Nem lesznek előrehozott választások, erről döntöttek tegnap a kormányzó párt elnökségi ülésén... Immár halálos áldozata is van az országban hónapok óta tartó kanyarójárványnak, az illetékesek a védőoltás szükségességére figyelmeztetnek... Az elvándorlás egyre aggasztóbb méreteket ölt, félő, hogy ha a jelenlegi tendencia folytatódik, hamarosan számos faluban a nyugdíjas korú idősöken kívül senki sem marad, az iskolákra és óvodákra lakat kerül. A helyzet fokozottan sújtja a szórványtelepüléseket... A cikken belül vibráló banner hirdette a *Szórványlétben* című riportkönyvet. Rákattintott. Tartalomjegyzék, adatok a kötet megvásárolhatóságáról, ajánlók. Az utóbbiak egyikét kezdte olvasni.

Titokban mindig fa szerettem volna lenni. Ezeregy szállal kapaszkodva az alattam levő rögökbe, méltóságteljesen állni egyhelyben, és kinyújtott karral magasodni az ég felé. A földhöz-kötöttség biztonságos

állapotából figyelni a világot magam körül: a ködben úszó háztetőket, a fölém emelkedő templomot, a kacsaringós járdát a sírok közt, az udvarok végében elterülő kerteket, a rozoga padokat az utcákon. A boldog embernek sohasem kell elhagynia szülőföldjét, jut eszembe sokszor, amikor reggelente kínézek az ablakon. Megcsodálom a ház előtt terebélyesedő fa odvas törzsét és az égbolt felé nyújtózó göcsörtös ágait. Esténként néha megállok előtte egy percre és megsimogatom. Titokban eggyé válok vele.

Zsebébe csúsztotta telefonját, és a mosogatókonyha felé indult.

*

A kopottas műbőr fotelból távirányítóval a kezében nézte a televíziót, pontosabban ide-oda kapcsolgatva szörfölt a csatornák közt: híradófoszlányok, autóüldözésses leszámolás, nyekergős zeneklip, valóságshow-beli idétlenkedés, sportközvetítés és termékbemutató képei váltakoztak egymás után a képernyőn. Pár percnél egyik csatornán sem időzött tovább. A rekamién két kiskamasz lánya sutyorogva okostelefonját babrálta. Színes prospektusokat lapozgattak, időről időre felkuncogtak. A férfi kifejezéstelen tekintettel olykor feléjük pillantott, de semmit sem szólt, általában újabb csatornára kapcsol.

– Semmi nézhetőt nem találsz? – lépett be a nappaliba felesége egy tálca frissen sült meggyes rétesel.

– Blódség a teljes kínálat!

– Akkor kapcsolj ki – helyezte a kisasztalra a porcukrozott süteményt az asszony. – Vegyetek!

A két lány elvett egy-egy szelet rétest, és az édességet majszolva folytatta addigi tevékenységét. Apjuk is elvett egy szelet süteményt a tálcáról, és állta alá tartva tenyerét, hogy ne morzsáljon a szőnyegre, óvatosan beleharapott. Hosszasan forgatta szájában a falatot, mielőtt lenyelte volna.

– Mi az? Talán nem ízlik? – kérdezte tőle az időközben a másik fotelba telepedett felesége, úgyszintén egy szelet rétest rágcsgálva.

– De igen, csak...

– Csak?

– Semmi.

– Mondjad!

– Érezni, hogy nem az igazi.

– Szerinted akkor mi?

– Nem tudom, de ez valahogy... nem is meggy, hanem valami meggyízű zselé, vagy kocsonya, ki tudja van-e bármi köze a meggyhez, és a tészta is olyan...

– Milyen?

– Máskos.

A lányok lopva édesanyjukat figyelték, hogy kiabálásban vagy inkább nevetésben tör majd ki. Végül egyikben sem, csendben megette az édességet, megtörölte egymásban két tenyerét, és az újságtartóból kiemelte az egyik női magazint.

A lányok vettek még egy-egy süteményt a tálcáról, és visszarévedtek saját világukba.

– Was willst du in Maskenball werden?

– Ich weiß es nicht, womöglich Daenerys Targaryen.

– Ehrlich? Wunderbar!

– Und du?

– Spinne... oder Spiegelei.

– Dann werde ich dich essen.

Felröhögtek.

– Elég legyen már! – szólt rájuk indulatosan az apjuk, újabb csatornát váltva. – Legalább családi körben használhatnátok az anyanyelvetekeket!

– Miért jössz megint ezzel az anyanyelv-hülyeséggel? – fortyant fel az idősebbik lány. – Ezt már egyszer megbeszéltük.

– Egész nap ezen a nyelven társalgunk mindenkivel – mondta a fiatalabb.

– Igen – folytatta az idősebb. – És nincs szükség erre a maradiságra!
– Miféle maradiságra?!

– Arra, amit művelsz! Te sem szereted, amikor Juszufék imádkoznak. Azt mondd, ha ezt akarják folytatni egész életükben, akkor miért nem maradtak otthon, és hajlongnak napestig a sivatagjukban abroszba tekert fejjel. Te ugyanezt teszed. *Az anyanyelveden beszélj! A tévében nincs semmi nézhető! Ezek itt nem is tudnak élni! Egész életükben szintetikus szart esznek! Bevásárlóközpontjaikban nem kapni se töpörtőt, se májast, se svarlit, itt éhen pusztul az ember!* És így tovább... Ezt nyomod állandóan. Miben különbözöl te a Juszuftól?

– Azért a kettő között van némi különbség...

– Lényegi különbség aligha. Ha mindörökre a régi életmódnál szerettél volna maradni, akkor nem kellett volna ideköltöznünk.

– Egyébként pedig már a német a mi anyanyelvünk – fűzte hozzá tudálékosan a fiatalabb lány.

– Hallod te ezeket? – fordult a felesége felé.

– Hallom.

– És nincs semmi hozzáfűznivalód?

– Nincs. Vagyis... de igen. Igazuk van.

– Igazuk?

– Teljes mértékben. Nem azért költöztem ide, hogy legyektől hemzsegő, bablevesszagú nyári konyha után vágyakozzam, ahol frissen szedett meggyből készül a rétes!

*

Az asztallaphoz veregette a cigarettaszálat, gyufát sercintett, és rágyújtott. Letüdözte a füstöt, eloltotta a gyufaszálat, és a hamutartóba ejtette. Asztaltársa, egy jól megtermett, beesett szemű, oldalt enyhén őszerű, szakállas férfi közben nagyot kortyolt sörébe.

– A mi időnkben törzsvendégnek kellett lenned, hogy helyet kapj a diófa árnyékában, most meg...

– Ez a helyzet, barátom, nincs mit szépíteni.

– Fiatalok?

– Nincsenek fiatalok. Esetleg néhány, mutatóban, azok is inkább nagy gyerekek, harmincéves korukig a szülők nyakán lógnak.

– És aztán?

A szakállas férfi megvonta a vállát.

– Jobbik esetben elmennek. Vagy előbb családot alapítanak, és utána mennek el.

– Rosszabbik esetben?

– Maradnak. Többnyire egyedül. És nyomkodják ezt a szart – az asztalon fekvő okostelefonra bökött. – A múltkor hallottam a postán két huszoneves kölköt beszélgetni. Az egyik azt mondta, minek nekem nő, amíg ki tudom fizetni az internetet. Ezen aztán roppantul elszórakoztak.

A férfi is elmosolyodott.

– Úgyhogy, barátom, fel a fejjel, jól döntöttél!

– Nekem csak az a fontos, hogy a gyerekeimnek jó legyen.

– És nekik jó, nem?

– Azt hiszem, igen, bár sokszor nem vagyok biztos abban, hogy amiről ők azt hiszik, hogy jó nekik, valóban jó is a számukra, olykor...

– Az sem lenne jó, ha te akarnád eldönteni, mi a jó nekik.

– Tudom.

– Szóval, akkor minden rendben.

– Azt hiszem...

– Csak?

– Nem tudom... Van ez a fura, *ki vagyok, mi vagyok, hol a fenében vagyok* érzésem, elmondani sem tudom, pontosan miben is nyilvánul meg. Egy nagyvárosban élek, egész nap rengeteg ember vesz körül, munkatársak, régi és új ismerősök... ott vannak a családtagjaim is, mégis... állandóan azt ér-

zem, hogy nem számítok, senki se venné észre, ha holnap eltűnnék, mintha teljesen egyedül lennék, ha érted...

– Ha segít, itt sem különb a helyzet. Lassan már én sem ismerem senkit. Akit meg igen, jobb lenne, ha nem. Bent újabb átszervezés történt, ne tudd meg, kik kerültek pozícióba.

Megropogtatta ujjait, és az asztallapra könyökölve hosszan maga elé nézett.

– Mennyit lógtunk itt egykor... Akkor még jelentettünk valamit. Vagy legalábbis azt hittük, hogy jelentünk – mondta kelletlenül elmosolyodva. – Újabban sokszor azon kapom magam, hogy visszapergetem emlékeimben a képeket, és eltöprengek afelett, bizonyos élethelyzetekben vajon most hogyan döntenék.

– Ne tegyed. Ez egyenes út a zárt osztályra.

– Tudom, hogy nem kellene, nem is akarom, de erősebb nálam. Itthon sohasem foglalkoztam ilyesmivel, azért is különös. Nem tudom, hogy a távolság vagy inkább az idő múlása teszi. Attól tartok, ahhoz, hogy hazaérjek, immár nem térben, hanem időben kellene utaznom...

Elnyomta a csikket, és kezével halántékára fésülte hajtincsét.

– Hallottad, mi történt Farkassal?

– Meghalt, ugye?

– Igen, de a történet ennél bonyolultabb. Röviden: néhány éve elvált, a felesége... a volt felesége kiforgatta a vagyonából, az utcára került, ez idő tájt ráadásul még a munkahelyét is elvesztette. Más lehetőség híján egy tanyára szegődött mindenesnek.

– Gondolom, aprópénzért.

– Koszt-kvartély, meg egy kevéske pénz, aminek nagy részét visszaadta a gazdának pálinkáért.

– Mégis mit dolgozott?

– Amit kellett. Jóságetetéstől, kubikoláson keresztül háztartási gépek javításáig mindent.

– És mi történt vele?

– Egy nap rosszul lett, a gazda épp kint volt, észrevette, sebtében kocsiba dugta, Farkas testvéréhez fuvarozta, ott kitette, néhány bankót gyűrt a zsebébe, és elhajtott. Kihívták a mentőt, de mire kiért, ő halott volt. Egy másik változat szerint már akkor nem élt, amikor a munkaadója rátalált.

– Lett valami következménye az esetnek?

– Ugyan... Senkit sem érdekel. Megpróbáltam kezdeményezni, hogy foglalkozzunk az üggyel, ki tudja, hány rászoruló szerencsétlent dolgoztatnak feketén, minden szociális biztosítás szavatolása nélkül, úrgazdag földbirtokosok a hobbitanyájukon, szinte jobbágyorsban tartva őket, de felsőbb szintről leállítottak.

– Merthogy?!

– Merthogy ez nem téma.

Felhörpintette a korsóban maradt sört, letörölte szakálláról a habot, és intett a kávézó kerthelyiségebe lépő pincérnek, hogy hozzon még egy kört.

*

Ölébe fektette az újságot, és kinézett a vonat ablakán. A sárgában és zöldben tündöklő alföldi táj úgy suhant el mellette, mint egy posztimpresszionista festmény. Felváltva masszírozva egyik kezével a másikat, figyelte a mellette elrohanó gabonaföldeket.

– Ízületgyulladás? Reuma?

A vele szemben ülő utastársára emelte a tekintetét. Ötvenes évei végén járó férfi volt az illető. Homloka felett félkörívben kopaszodott, szúrós szemöldöke szembeötlően fekete volt, arcán megereszkedett a bőr, rendezetlen, őszes borostája ápolatlanságról árulkodott. Melléig kigombolt inget és elnyűtt farmernadrágot viselt.

– Nem tudom – válaszolta, és megvonta a vállát.

Az illető megértően bólogatott.

– Áztasd naponta néhányszor meleg vízben. Minél melegebb, annál jobb. Az segít. Én is ezzel a nyavalyával küszködöm. Kigyógyulni nem fogsz belőle soha, de így talán kissé elviselhetőbb lesz.

– Értem. Köszönöm a tanácsot!
 – Ugyan, ne magázzál... Gazdasági migráns?
 – Attól tartok, hogy igen.
 – Családostul vagy magányos farkas?
 – Az asszony és a gyerekek már kint vannak. Az autót is elvitték. Én még kicsit otthon maradtam, hogy elintézzem a hivatalos dolgokat, házeladás meg ilyenek.
 – Tehát végérvényes a döntés.
 – Ezek után... Remélem, helyes is.
 – Munka?
 – Ideiglenesen akad.
 – Az a fontos, később meg majd alakul. Belerázódik az ember, ne aggódj.
 A férfi a reménykedő buzgalmával egyetértően bólogatott.
 – Maga... Te régóta kint vagy?
 – Hat... az idén lesz hét éve.
 – Az szép... Feleség, gyerek... netán unoka?
 Az illető megrázta a fejét.
 – Az én esetem összetett. Kettesben mentünk ki az asszonnyal. Egyetlen lányunk nem sokkal azelőtt ment férjhez egy helyi nyikhajhoz. Valami vidéki titkár helyettesének az izéje. Sose tudta megmondani, mivel foglalkozik. Ha engem kérdezel, semmivel. Reggel belebújik a drága öltönyébe, és egész nap felváltva fontoskodik vagy segget nyal. Annnyira azért nem nagy játékos, hogy képes lett volna elintézni, hogy ne kapjak felmondást. Leépítettek a cégben. Sokakat elbocsátottak. Köztük engem is. Ötvenévesen maradtam munka nélkül. Kilincseltem, hiába, végül az egyik volt munkatársam ajánlotta fel, miért nem próbálkozom meg kint, többeket ismer, akik egy kutyatáp-gyárban dolgoznak, oda mindig kell munkás. Így kerültem ki.
 Táskájából egy üveg vizet vett elő, és belekortyolt.
 – Nem ment simán. Előbb rá kellett vennem a feleségemet, hogy hagyja ott a munkahelyét, és jöjjön velem. Nehezemre esett egyedül nekivágni az ismeretlennek. Az asszony azonban annyira ragaszkodott a munkahelyéhez, mintha legalábbis egy álomállásról lenne szó, közben meg egy frászt! Minimálbérért dolgoztatták egy baromfivágóhídon, sokszor még a vécére sem volt szabad kimenniük, pelenkát hordtak, hogy nyugodtan dolgozhassanak. Hosszú unszolás után végül beadta a derekát, de első naptól kezdve rettentően szenvedett kint. Nem is bírta sokáig. Két év múlva a lányunk lebabázott, és annak ürügyén, hogy szükség van rá otthon, összecsomagolt és hazaköltözött.
 – Te maradtál egyedül?
 – Maradtam. Mire jöttem volna haza? Meg addigra már valamelyest megszoktam. Szerencsém is volt. Nem sokkal az után, hogy az asszony hazament, megismertem Ulrikét.
 – Kicsoda Ulrike?
 – A mostani munkaadóm. Otthagytam a kutyatáp-gyárat, az se egy álommunkahely, és Ulrikéhez költöztem.
 – És itt mi a teendő?
 – Ulrike kisebb mezőgazdasági birtokot vezet. A mindenese vagyok – mosolyodott el furfangosan.
 – Az otthoniak mit szölk a változáshoz?
 – Nem érdekli őket. Legfeljebb a pénz, amit néha küldök vagy viszek. Az asszony visszament belezni a csirkéket. Azt mondta, neki egymagának elég, amit ott keres, számára az a legfontosabb, hogy a lánya és az unokája közelében legyen, a vejem felkapaszkodott a ranglétrán, már ő a titkárhelyettes vagy mi a szösz. Mindenki jól van, mindenki boldog. Én is.
 Kinézett az ablakon.
 A férfi nem mondott semmit. Felemelte az ölébe fektetett folyóiratot, és a migráció kérdéskörét boncolgató új európai filmekről szóló cikkbe temetkezett.

*

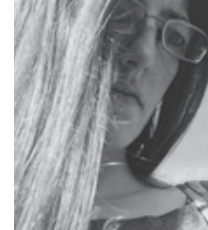
Betolta a szájába a szalámis szendvics végét, a fóliát pedig összegyűrte, és a szemeteskukába dobta. Előkapta telefonját, és az udvarra sietett. Cigarettaízű átfutotta a napi híreket. A nyugdíjasok utcai tiltakozással fenyegetőznek, amennyiben nem állítják vissza a csökkentés előtti szintre ellátmányukat... Kitűnő állapotban az ősszel elvetett gabona, de a szakemberek arra figyelmeztetnek, hogy az enyhe tél a kórokozónak is kedvez... A statisztikai kimutatások szerint az elmúlt huszonöt évben soha nem volt ilyen alacsony a munkanélküliek száma, mint jelenleg, a szakemberek attól tartanak, hogy a munkaadóknak hamarosan munkaerőhiánnyal kell szembenéznük... Kiikszelte a hírportált, és a zsebébe csúsztatta a készüléket. Az utca felé fordult. A magas faltól nem láthatott ki, de hallotta a járókelők lépteit és beszélgetését. Cipője talpán elnyomta a csikket, és ismét elővette telefonját. Tárcazott. A túloldalon a készülék többször kicsengett, mire egy női hang beleszólt.

– Igen?
 – Szia, anya!
 – Szia, kisfiam! Hallottam, hogy csöng, de kint voltam, azért vettem fel csak most...
 – Mit csináltál ilyenkor odakint?
 – Mit csinálhattam? Semmi különöset, hoztam be fát.
 – De megbeszéltem a szomszéd Ferivel, hogy összevágja a fát, és mindennap visz be neked egy vödör fahasábot. Ki is fizettem neki...
 – Rendes a Feri, szépen el is készített mindent, de hogy néz ki, hogy egész nap ott bent csúfosodjon az a sok fa. Amikor rá kell tenni, behozok egyet-kettőt, és ráteszem.
 – Legalább vidd magaddal ilyenkor a telefont.
 – Jó, hogy nem hordom magammal mindenhol!
 – Nem árt, ha nálad van, ha ne adj isten, valami bajod esne...
 – Ugyan mi bajom eshetne?
 – Elesel, vagy mit tudom én...
 – Az bent is megtörténhet.
 – Ezzel nem könnyítesz a helyzetemen.
 – Ti se nagyon törekedtetek könnyíteni az enyémen. A szép házatokat is szaré'-húgyé' eladtátok... A férfi nekidőlt a falnak és mélyet sóhajtott.
 – Halló! Itt vagy még?
 – Itt vagyok, anya.
 – Azt hittem, már megszakadt.
 – Nem, csak... mindegy. Különben hogy vagy?
 – Megvagyok valahogy. Öregesen, ahogy lehet. És ti?
 – Köszönöm, mi is megvagyunk.
 – A gyerekek?
 – Ők is, iskolába járnak, tanulnak, vannak új barátaik...
 – A menyem?
 – Egész nap dolgozik, alig találkozunk, de nem panaszkodik. Mi újság otthon?
 – Semmi különös, minden a régi. Napról napra többen költöznek el itthonról. Létezik, hogy ott mindenkinek olyan jól megy?
 – Dolgozni kell, anya.
 – Dolgozni... Dolgozni mindenhol kell. Apád és én is egész életünkben gürcöltünk, és minek? Öregségemre itt maradtam egyedül...
 – Nem vagy egyedül. Gondoskodunk rólad, vannak barátaid, ismerőseid, elmehetsz a nyugdíjas klubba társalogni...
 – Megy a kórság! Meghallgatni, kinek mi a betegsége, vagy kinek kire fáj a foga?! Leéltek egy egész életet, és vén fejjel jutott eszükbe, hogy közben mi mindent halasztottak el, hogy nem szégyellik magukat!
 – Jól van, anya, akkor nem mész oda, csak ne zsörtölődj.
 – Ti mikor jöttök?
 – Nem tudom, a munkától függ.

– Remélem, azért húsvétra hazalátogattok.
 – Igyekezünk, anya, most azonban...
 – Jaj, majdnem elfelejtettem mondani, van egy újság. Bogdánál kikapcsolták a villanyt. Nem is az óránál, hanem a karónál. Állítólag már hónapok óta lopta a villanyáramot. Azt mondják, nemcsak az elfogyasztott áramot kell majd kifizetnie, hanem nagy büntetést is kap, lehet, hogy még le is csukják.
 – De miért nem fizette ki?
 – Miből fizette volna a szerencsétlen?! Évek óta nincs munkája, teng-leng, ha talál valami melót, az néhány napig tart, képzelheted, mennyit keres.
 – Értem.
 – Nem tudom, mi lesz vele.
 – Anya, most már mennem kell, majd hívlak, amint tudlak.
 – Tedd is le, mert nagy lesz a számlád. Csókollak benneteket!
 – Mi is téged, vigyázz magadra! Szia!
 Vonalat bontott. Zsebébe süllyesztette telefonját, megropogtatta a gerincét, és a mosogatókonyha felé indult.

Lous Stuijffzand: Vízparti várakozó (2002; bronz; 60×14×14 cm)

Pillanatkép

rögtön felismer és rögtön felismerem
 fojtó lett hirtelen a tágas szoba
 jobb lett volna talán előbb átgondolni
 akkor kicsit több smink és másik ruha
 mind a ketten tudjuk mi a mérce
 listáz és listázom én is végigmérve
 néhány év ide pár kiló oda

kellemetlen helyzet mégis szórakoztat
 hogyan fogy köztünk el a levegő
 gyakorlottan pásztáz szép macskaszeme
 rémült de kíváncsi választ kereső
 csak én élem át a most először kínját
 nem én vagyok az első akit így lát
 nem is az utolsó gondolja közben ő

pont ez hiányzott még péntek délután
 úgy tűnik ez ma nem az én napom
 ráébredek hogy a kabátját nézem
 a saját arcom a fényes gombokon
 én mozdulok végül üres széket látva
 pár perc múlva kimegy nem megyek utána
 nincs mit mondania nincs mit mondanom

A mechanika alaptörvényei

I-II.
 (tehetetlenség és dinamika)

mégsem lehet késő bármeddig is tartott
 lesz-e így értelme ki tudja ki látta
 hogyan vigyázhatnék még rád és magamra
 csak sodor azóta minden egy irányba

egy pillanat elég és már túl közel vagy
idegen test mégis egy darab belőlem
futok és fuss ha tudsz látod úgysem számít
hogyan utánam rohansz velem vagy előlem

III. (hatás-ellenhatás)

az ujjaim és hátadon az izmok
mintha szétnyíló ívet fogna át
ahogyan simítom megfeszül elernyed
kirajzolva a gerinc vonalát

bánthatnálak is ha azt akarnám
de csak az én kezem lenne így merő seb
nem félek most hogy megadtad magad
kimondani végre te vagy az erősebb

IV. (az erőhatások függetlensége)

nem is a távolság vagy az idő fontos
egyetlen pont csak a végén ez marad
a csípőd az enyémmel hogyan illik össze
és az épp miattad megtalált szavak

a saját erőm csap sokszorozva vissza
hogyan várnék bármit hisz ez sem kevés
nézni hogy hirtelen együtt mozdul minden
nem hit vagy ígéret csak felismerés

Danaé

Görög öbölben
alkonyi órán
csillámló napfény
Danaé Danaé
szenderedő nimfa
termékeny öle
Zeusz aranyával
olümposzi maggal
hinti tele

Október végén

Az ösvényt már rég avar takarja,
ám a dombok hajlatán
úgy égnek még a színek:
a rótt, a sárga, barna,
mint mézillatú gyertyák
az ősz ravatalán.

És el kell menni, menni.
A búcsú oly nehéz:
Perszephoné elindul,
de lopva visszanéz –
lobognak messzi erdők,
füstjük a ködbe vész.

Lublin 1977 – London 2018

A csizma öltöztet*

A pszichiáter azért pillantott lopva az órájára, mert ötre oda kellett érnie a város mások végébe, az anyjához. Négy óra után általában kezdett feltorlódni a körúton, a hídon pedig ilyenkor beállt a dugó. A korábbi években péntek volt a rendszeres látogatási nap, de a hétvégi csúcsforgalom miatt annyiszor elkésett, és olyan sokszor kellett végighallgatnia, hogy az anyja ilyenkor mit él át, hogy végül áttették a heti látogatási napot csütörtökre. Dr. Kirschner minden csütörtökön ötkor csöngetett a mamánál, és a szemét forgatva várta, hogy az öregasszony végre ajtót nyisson. Amikor hosszas matatás, szitkozódás után az összes zár és heveder kinyílt és beléphetett, nagy sóhajtással engedte le az ebédlőasztalra mindazt, amit az anyja telefonon megrendelt.

A mama egyenként ellenőrizte a becsomagolt sajtokat, figyelmesen kihajtogatva a papírt, beleszalgolva az áruba, szemrevételezte a felvágottakat és a tej szavatossági idejét. Csak egyféle tejet volt hajlandó meginni, a többiről azt állította, hogy mesterségesen állítják elő mindenféle porokból, vegyipari módszerekkel. Látott a tévében egy elrettentő kisfilmet az élelmiszeripar machinációiról, és azóta csak ezt az egyfajta tejet volt hajlandó elfogyasztani. Az sohasem derült ki, hogy a francia cégnek, amelyik felvásárolta a nagy múltú magyar vállalatot, miért szavazott több bizalmat tejipari versenytársainál, mindenestre alapszabállyá tette, hogy kizárólag azt az egy márkát lehet megvásárolni.

Dr. Kirschner nagy ügyel-bajjal kiügyeskedte magát a liftből. Mindkét karja tele volt, a könyökével lökte ki folyosóját, aztán lepakolta a földre a papírszatyrokat. Felesleges volt ennyi mindent hoznia, az anyja az utóbbi időben szinte csak mandarint evett. Annak is főleg a belsejét szopogatta, a megcsócsált maradékok kistányérokon száradtak szanaszét a lakásban. A fia a tömött papírzacskókkal inkább csak a saját lelkiismeretét akarta nyugtatni, elhitetni magával, hogy ő igenis mindent megtesz a mamáért.

Dr. Kirschner nem szerette az anyját.

Ránézett a mobiljára, két perc volt hátra ötig. Háromszor, röviden megnyomta a csengőt. Volt kulcsa, de a rituálé szerint mindig három rövid csengetéssel jelezte, ha megérkezett. A mama ilyenkor elnyújtott hangon kikiabált, hogy igeen, aztán megkérdezte, hogy te vagy-e az, kisfiam.

Húsz éve minden héten elhangzott a kérdés, amire Dr. Kirschner mindig azt felelte, hogy én, ki lenne más, mama, aztán várt a csoszogásra, hosszadalmas zárnyitogatásra.

A mama nem válaszolt. Biztos elaludt, gondolta Dr. Kirschner, mert az anyja az utóbbi időben napközben is sokat bóbiskolt. Valahányszor csak bekapcsolta a tévét, mindig elbólintott, és kiejtette a távirányítót a kezéből. Dr. Kirschnernek össze kellett ragasztania szigetelőszalaggal, mert időnként az elem is kicsusszant belőle, és miután egyszer egy döbbsen páciens füle hallatára üvöltve magyarázta mamának rendelési szünetben a gangról, hogy melyik a pozitív és a negatív oldal, úgy döntött, inkább körbetekeri ragasztószalaggal az egész távirányítót.

Miután a sokadik csengetésre sem jött válasz, előkereste a saját kulcsosomóját és benyitott. A lakásban csend volt. Nem szólt a tévé, csak az elektromos masszírozó fotel halk zúgását lehetett hallani. A fotelt Dr. Kirschner egy hónappal ezelőtt vásárolta egy internetes akció keretében. A műszaki leírás mellett egy rövid tájékoztatófüzetet is talált a dobozban, amely szerint a masszázsfotel serkenti a vérkeringést, stimulálja a pangó vénákat, és egészében véve kedvezően hat a közérzetre.

A mama közérzetén ez az új bútordarab csak javíthatott. Nem úgy panaszkodott már, rutinból, ahogyan régen tette, nemcsak a szokásos litánia hangzott el érzéketlen eladókról, hangoskodó,

proli szomszédokról, nyegle és pénzéhes orvosokról. Ezeket az ismétlődő sérelmeket a fia már megszokta, szinte oda se figyelt rájuk, rutinból válaszolt. Az utóbbi időben viszont Dr. Kirschner anyja valahogy csendesebbé vált, és olyasmiket emlegetett kislányos hangon, amik nem szerepeltek a korábbi panasz-repertoárban. Azt állította, hogy a lépcsőházban lakó gyerekek beosonnak hozzá a lakásba, és elemelnek ezt-azt, kieszik például a csokoládé a konyhaszekrényből. Még akkor is, ha külön dobozba, hátra dugja, a rizs mögé. Hogy éjszaka lemásznak az ő erkélyére és bekiabálnak az ablakon, utána pedig már lehetetlen visszaaludnia. Dr. Kirschner figyelmesen, félig-meddig szakmai szemmel hallgatta az újfajta, meglepő sérelmeket, és magában nyugtázta, hogy az anyja történetei a demencia első jeleiről tanúskodnak. A mamát egyébként világegyetében idegesítették a gyerekek, bár azt a fia minden látogatásakor felemlgette, hogy az unokák milyen ritkán jönnek hozzá. Ha nagy néha, sátoros ünnepeken mégiscsak megjelentek szépen felöltöztetve, már előre megfegyverezve és kioktatva, állandóan a nyomukban totyogott és aggodalmaskodott, hogy leverik a kétszáz ezer forintos herendi állólámpát, amihez – ezt minden alkalommal elmesélte – külön kellett ernyőt csináltatni, vagy attól rettegett, hogy a gyerekek játék közben kihajolnak a nappali ablakán és egyszerűen kizuhanak az emeletről. Az erkélyre eleve nem mehettek ki, azt ilyenkor egy magasan az ajtókeretre rögzített biztonsági láncsal lezárta. Dr. Kirschner maga is ebben a lakásban nőtt fel, és bár erre számtalan alkalma adódott volna, soha nem zuhant ki se a nappali, se a konyha ablakán, igaz, akkor még más idők jártak, és a gyerekek is kevésbé voltak elvetemültek, mint ezek a mostaniak.

Dr. Kirschner anyja a masszázsfotelban feküdt vértelen arccal, csukott szemmel.

A fia ránézett, és azonnal, még mielőtt közelebb lépett volna, tudta, hogy halott. A nyak- és vállmasszírozó program miatt feje ide-oda rázkódott, mintha még most is hevesen csóválná, mintha csak vitatkozna, hogy nem-nem, kisfiam, egyáltalán nincs igazad. De Dr. Kirschnernek ezúttal megfellebbezhetetlenül igaza volt. Közelebb lépett, megfogta az anyja csuklóját, és megbizonyosodott róla, hogy nincs pulzusa.

Megkereste a kapcsológombot és leállította a masszázsprogramot. Ahogy közelebb hajolt, zoknis lábával hirtelen belelépett valami puha, nedves dologba. Egy gerezd mandarint taposott szét a perzsaszőnyegen, fel is ragadt a zoknija talpára. Bassza meg – fakadt ki hangosan, mint akit egyszerre két csapás is ért, aztán megtámaszkodott a fotel karfájában. Mandarintól nedves ujjával óvatosan hozzáért a mama arcához, mintha egy sose látott, kiszámíthatatlan tereptárggyal ismerkedne. Az arc még langyos volt.

Dr. Kirschner leereszkedett a kanapéra. Kétoldalt virágos díspárnák álltak, ahogy már időtlen idők óta. Gyerekkorából ismerte ezeket a gobelinbetétes, kerek párnákat. Utálkozva futott át rajta az emlék, hogy valahányszor csak le akart feküdni egy kicsit nappal a kanapéra, minden alkalommal megcsapta az anyja hajának átható szaga. Ha ilyenkor az anyja áthaladt a szobán, mindig rászólt, hogy ne *fetrenghjen*, aludni éjszaka kell, inkább csináljon valami hasznosat. Az a tény viszont, hogy a párnákból az anyja hajlakkjának és bőrének jellegzetes szaga áradt, azt bizonyította, hogy időnként az anyja is lepihent a nappaliban, ha ő nem volt otthon. Nyilván azóta, ahogy öregedett, ezt sokkal többször megtette. A párnák elpiszkolódtak és megkoptak, a hímzés több helyen foszladozott. Középen, a két régi párnától szimmetrikus távolságra állt egy rikítóan új is, amelyet ráfényképezett pipacsok díszítettek. Dr. Kirschner arra gondolt, az anyja ezt a közeli kínai boltban vásárolhatta, a kirakatban látott valami ehhez hasonlót.

Jó lett volna azt gondolni, hogy az anyja most is csak alszik, és ez az egész, ami most zajlik, pusztán tévedés, rémálom, aminek mindjárt vége, és hamarosan elmagyarázhatja a nyűgösen ébredő öregasszonynak, mit hova pakolt a hűtőben, aztán folyhat tovább a nap a szokott mederben. Bámult maga elé, és próbált megbékélni egy esetleges második verzióval is. Felállt, újból megérintette a testet, végigsimított az alkarján. Itt mintha árnyalatnyival hűvösebb lett volna a bőre.

Felhívta a mentőket, bemutatkozott és bediktálta az elhunyt nevét, címét. Amíg az orvost és a hulaszállítókat várta, igyekezett magában elköszönni az anyjától. Bár nem volt hívó, eszébe jutott, hogy ha létezik lélek, akkor még itt kell tartózkodnia a szobában, ezért legalább gondolatban megpróbálta megszólítani ezt az itt időző szubsztanciát, még utoljára kapcsolatba lépni vele. Ám amikor a kövér,

* Részlet *A majom szeme* című regényből

sápadt testre nézett, hirtelen az a kényelmetlen érzése támadt, hogy az asszony most is helyteleníti a viselkedését. Töprengett, mi volna hát a mama szerint is megfelelő lépés ebben az idétlen átmenetben, ami még nem a hivatalos gyász. Sose érezte jól magát kettesben az anyjával, most aztán pláne nem. A családtagok! – villant fel benne. Ez az! Fel kell hívnia a családtagokat, és közölni velük, hogy meghalt a mama. Először is a gyerekeit, végére is az ő nagynyjokról van szó, még ha ritkán látták is Pálma mamát.

Először beütötte a fia számát, de csak Vilmos üzenetrögzítőjével tudott beszélni. Utána Emmácskát hívta, de ott is a rögzítő válaszolt. Aztán eszébe jutott, hogy hát persze, hiszen tanítás van, hogy is vennék fel a telefont óra közben.

Megint a fotelhez lépett, mert ideje volt ráhangolódnia a gondolatra, hogy a holttestet hamarosan elviszik. Erről eszébe jutott, hogy az anyját valószínűleg abban a ruhában temetik majd el, amit most visel, ha pedig ezt nem akarja, akkor neki kell átöltöztetni. A gondolat visszaretentette, úgyhogy úgy döntött, a világoskék pulóver és az otthoni pamutnadrág tökéletesen megfelel a célnak: legfeljebb egy cipőt húz a lábára.

Kiment az előszobába, vizsgálgatni kezdte a sorba rakott cipőket. Ahogy lehajolt, rádöbbsent, hogy most már nyugodtan visszavehetné a sajátját, hiszen senki nem fog rászólni, hogy tudja-e, mennyibe kerül a perzsa tisztítatása. A mandarinok zoknival viszont nem akart a cipőbe lépni, inkább lehúzta és begyűrte a zsebébe.

Az anyja cipőit rémesen néztek ki. Mivel az utolsó években óriásira dagadt a bütyke, egy ismerős cipész rendre felvágta neki a lábbeliket a kritikus helyen. A bütyöknél az összes félcipőn szétnyílt a bőr, mint valami seb, és ettől a lábbelik viseltesnek tűntek. Dr. Kirschner egyiket se találta alkalomhoz illőnek, ezért hátrament a kishálóba, hogy keressen valami mást a gardrób szekrényben.

A szokásos látogatások alkalmával soha nem jött ide be, idegenkedett ettől a helyiségtől, pedig annak idején a gyerekkora éveit itt élte le. Azóta az anyja szinte mindent átalakított, az egykori gyerekszobára csak a bátyja régi mackója emlékeztetett.

Dr. Kirschner ránézett a mackóra, aki semmit sem öregedett, ült az ágyon és bámult borostyánszínű üvegszemeivel.

Keresek egy cipőt, mondta ki hangosan Dr. Kirschner a mackónak, valami kevésbé rondát. Ahogy kinyitotta a szekrényajtót, a sötétből fülledt levegő áradt ki, naftalin és nem egészen tiszta ruhák állott szagegyvelege. A cipők az alsó polcon heverték, négykézláb kellett kotorászni. Egymás után húzta elő a különféle szandálokat, félcipőket, amelyek még a bütyök előtti időszakból származtak, ezért nem voltak szétszabdalva. Egy bokacsizma mellett döntött, és közben óhatatlanul is felidéződött benne a volt felesége mondata, aki valahányszor csak hazaállított valami új, méregdrága csizmával, azt mondogatta, hogy a csizma öltöztet, mintha ezzel a vásárlással tulajdonképpen előre megspórolta volna az összes többi, szezonális ruhadarabot.

Odatérdelt a halott elé, és kézbe vette eldeformálódott, harisnyás jobb lábát. Éppen a csizma felhúzásával bajlódott, amikor megszólalt a mobilja. Leült az a kanapéra, és megnézte, ki az. Andrea száma volt kiírva, úgyhogy leeresztette a csizma másik felét a szőnyegre, és felvette a telefont.

– Miért kerested Vilmost? – szólt bele élesen a nő a telefonba.

– Meghalt az anyám.

A volt felesége azt felelte, nagyon sajnálja, de a hangja ugyanolyan hideg és számonkérő maradt, mintha az ebédbeviteléről társalognának. A mondat végén nem vitte le a hangsúlyt, mint aki még számít egy második, fontosabb közlésre is, amit majd félbeszakíthat. Azt mondta, Vilmos éppen bent van az asztmarendelésen, kint hagyta a folyosón a mobilját, amíg bement fűjni. Állítólag többször is mondta, hogy ma rendelésre jönnek. Biztos elfelejtetted – tette hozzá. A kedves mamáról több szava nem volt. Megígérte, hogy délután, ha Emma is hazaért az iskolából, elmondja majd a gyerekeknek a rossz hírt.

Nem lehetne most rögtön? – kérdezte Dr. Kirschner, miközben az nézte, hogy a fél csizma milyen idétlenül, kicsavarodva áll az anyja lábán, üresen meredő orral. Hülye ötlet volt, talán elég lenne egy félcipő, töprengett, miközben továbbra hallgatta Andreát, és a gyerekrendelő háttérből beszűrődő zajait, a folyosó moráját, az ajtók csukódását.

– Nem hiszem, hogy ez a megfelelő pillanat – jelentette ki Andrea ingerülten. Andreának soha, semmilyen pillanat nem volt megfelelő, de hát az ember nem dönthet szabadon róla, hogy mikor hal meg az anyja. Dr. Kirschner azzal érvelt, hogy a gyerekek talán személyesen is elbúcsúzhatnak a nagytól, de a volt felesége ezt beteges, perverz ötletnek nevezte, és lerakta a telefont.

Dr. Kirschner nekilátott a bal csizmának, de ahogy az előző, ez is elakadt félúton, és a dagadt boka kanyarját sehogy nem lehetett vele bevenni. Közben megszólalt a kaputelefon.

Az ajtóban az orvos állt, mögötte két fiatal, köpenyes hullaszállító. A fiatalemberek olyan szerényen toporogtak a folyosón, mint akik vendégségbe érkeztek, és mindjárt megkérdezik, levegyék-e a cipőjüket. Dr. Kirschner beengedte az orvost és igazolta magát, aztán a fotelben heverő anyjára mutatott. Az orvos kinyitotta a táskáját, és közben megkérdezte, kollegával van-e dolga.

– Nem egészen – válaszolta Dr. Kirschner –, pszichiáter vagyok.

Az orvos a mama fölé hajolt, és közben véletlenül rátenyerelt a karfán a fotel irányító gombjára, amitől a félbemaradt masszázsprogram beindult, és a holttest újra ingatni kezdte a fejét, hogy nem-nem, mintha tiltakozna a végső vizsgálat ellen, és azt igyekezne közölni, a halál beállta még nem állapítható meg, ez az egész pusztá félreértés.

Elnézést – szabadkozott Dr. Kirschner, és leállította a masszázsprogramot. Az orvos kitöltött valami lapot, ezt alá kellett írnia, aztán kitöltött egy másik papírt is, végül egy harmadik igazolást arról, hogy az előző kettőt átadta.

Elrakta a fonendoszkópot, részvétét fejezte ki, aztán megkérdezte, hol találja a mosdót. Kezet mosott, körbepillantott, érdeklődött, hogy hol találja odalent a kapunyitót. Közben a félénk fiatalember beléptek, és a hóna alatt megragadták a mamát, aztán felfektették a hordágyra. Dr. Kirschner kihátrált a konyhába. Egyrészt nem akarta látni, amit véletlenül már így is megpillantott, hogy anyja szája kinyílik, ahogy a testet előrebillentik, másrészt a bútorokkal telezsúfolt nappaliban kevés volt a hely ahhoz, hogy a hordággal forgolódjanak.

Szöszmötöltek még odabent a nejlonszákkal, aztán az egyik fiatalember beszólt a konyhába:

– Kiszedjük a papírt?

Dr. Kirschner először azt hitte, hogy a frissen kiállított okmányok valahogy bekerültek a mama alá, de belépve látta, nem erről van szó. A hullaszállítók a csizmáról beszéltek. A kivikszelt, gondosan eltett bokacsizmak orrában gombócba gyúrt újságlapok rejtőztek, amelyeket ők kiszedtek és a kanapéra hajítottak, mielőtt kifordultak volna a folyosóra a testtel. A csizma tehát mégiscsak felkerült valahogy a mama lábára. Az összegyűrt lapok ott maradtak, Dr. Kirschner anyja pedig fejfelé távozott, mint akinek köszöni, végképp elege lett a világ híreiből.

Dolgok

„Jüe-cso vagyok”, mondta.

A szél nem hitt neki.

„Van benned – sustorogta –
még néhány valaki.”

„Nem is néhány”, mosolygott
a bemutatkozó.

„Alig vagyok más: dolgok,
amik nem Jüe-cso.”

A császár követe

Egyszer a császár követe kereste.

Jüe-cso a látogatót
behívta, s szegletről szegletre
ketten keresték Jüe-csót.

Holdújév

Holdújévkor milyen izgága

az ég alatti tízezer!

Árad a tao tanítása,

ébred a szívben a vu vej...

De Jüe-csóra nem hatott a hónap.

Épp teát készített egy koldulónak.

Jüe-cso pillantása

Oly óvva fürkészi az egeket,
szíve is kancsalít,
hogyan pillantása ne sebezze meg
a menny madarait.

A rend lelke

Hogy enyhüljön a világkáosz,
elrendezett pár limlomot.
S hogy megtisztítsa a világot,
kezet mosott.

Ujja hegyén

Egyszer napokig nem mozdult a lelke,
mert ujja hegyén elaludt egy lepke.

A macska példázata

„Mikor a macska az ablakban ül,
kívül van, vagy belül?”,
kérdezte Jüe-csótól valaki.
Jüe-cso nem akart választani.
Elbűvölte a macska.
Válaszképpen megsimogatta.

Jüe-cso köldöke

Megálmodott egy álmónál szebb rétet.
Köldökében harmatcseppekkel ébredt.

Gyümölcs

Hogy a csukott szem lehunyt szentély,
Jüe-cso tudta.
Tekintetét ezerképp
be- és kihunyta.

Edzve nézését gyönyörűen
látta a gyümölcsöt a rügyben.

Vendégek

„Szamurájok!”, kiáltotta az őr,
s már futott is a támadók elől.
„Hányan?”, szólta Jüe-cso kedélyesen.
„A teáscsészék miatt kérdezem.”

HERNYÁK ZSÓKA ◀

Tobzoska

Szerencsére még azelőtt elvesztettem az eszméletem, hogy láthattam volna, hogy a síkos, pikkelyes, fekete lény kicsúszik belőlem. Csak fájdalmat éreztem előtte, először apró alhasi görcsök formájában, majd erősebb, kínzó lökéseként, de nyomni, mivel nem tudtam, hogy ilyenkor mit kell tennem, nem nyomtam. A gyíkszerű, halva született lény, ahogy később mondták, nem volt egészen emberi, de állatszámba sem ment, összegömbölyödve talán egy tobzoskához hasonlított leginkább. A fekete páncél, ami a testét borította, olyan kemény volt, hogy lágy és kellemesen emberi részéről nem tudtak beszámolni. De szeme volt, kérdeztem, talán igen, válaszolták, én pedig csuklottam egyet, jelezve, hogy jobban tettem volna, ha nem kérdeztek semmit. Azóta mindent megtettem annak érdekében, hogy pótoljam a mulasztásom. Az ilyesmit, ha iszonyatos is, ha nincs is kedvemre, jobb látni, jobb megvizsgálni minden oldalról, hogy aztán a későbbiekben visszatérő rémálmokban beazonosítható alakot ölthessen, gondoltam, és kutatni kezdtem. Megfigyeltem az állatkertekben alvó és futkosó tobzoskákat, a természetfilmekben táplálkozó és szaporodó tobzoskákat, és mivel a környékünk nem természetes élőhelye a pikkelyes páncélú állatnak, a szabadban sunyin bujkáló sündisznókat is számba vettem. Amit szerény ismereteim alapján biztosan állíthatok, az az, hogy a tobzoska nem, vagy csak nagyon ritkán tanyázik női méhekben. Volna-e rá mód, kezdtem, de az eltorzuló arcokból ítélve, vagy mód vagy hajlandóság nem mutatkozott arra, hogy ellenőrzött körülmények között újra kinyomjak magamból egy ilyen lényt. Kérem, értsék meg, hogy ebbe belepusztulok, tettem hozzá, és a hallgatás, ami válaszul érkezett, jelezte, hogy a legjobb megoldás számomra ez lenne. Meghalni mégsem lenne legjobb, döntöttem el kétheti álmatlan forgolódás után, és jobb ötletem nem lévén, a nappali szoba közepére állítottam a kengyeles széket. A székbe ültem, a lábaimat a kengyelhez szíjaztam és becsuktam a szemem. Mikor kellőképpen ellazultam, az alhasi fájdalmakra gondoltam. Először néhány percenként jöttek az apró fájások, majd erősebb, minden hasi szervet összeszorító görcsök következtek. Már tudtam, lévén gyorsan tanulok, hogy most kell nyomnom, ezért a térdemet a mellkasom felé húztam és megfeszítettem a hasam izmait. Éreztem, ahogy az erek a bőröm alatt megfeszülnek és elpattannak, de kitartóan nyomtam tovább. Néhányszor megkísértett a gondolat, hogy elveszítsem az eszméletem, de tudtam, hogy nem sok van már hátra, úgyhogy rendületlenül erőlködtem tovább. A sűrű feketeségben apránként cserépszerű alakzatok rajzolódtak ki, majd megjelent egy gömbölyded forma, ami akár egy hajlott páncélos hát is lehetett. Nyomtam egy utolsót, és már láttam is az apró, összegömbölyödött lényt, ami a sűrű feketeségben lebeg mozdulatlanul. Mégis inkább ő, mint én, gondoltam, és kinyújtottam felé a kezem. Nem volt egészen emberi, de állatnak sem mondanám ezt a kemény és hideg, beazonosíthatatlan formát. Remélve, hogy valahol szét tudom feszíteni, repedést kerestem a kemény páncélon. Látnom kell, ordítottam rá, és mintha megérezte volna, apró hasítékot kínált felém kőkemény bőrén. A hasítékba dugtam a körmöm, és feszíteni kezdtem, a szemére voltam kíváncsi, hogy van-e neki, és ha igen, akkor olyan-e, mint az enyém, vagy fehér és vizenyős, mint a halottaké általában. Továbbhatoltam a repedésbe, és éreztem, hogy a látszattal ellentétben a halott lénynak lágyabb részei is vannak, és így talán, reménykedtem, szeme is akadhat valahol, amiben megnézhetném magam. A rés egyre csak tágult, már könyékig sikerült beléhatolnom, és ha már idáig eljutottam, gondoltam, hát bebújok egészen. Kihúztam a kezem a repedésből és fejfelé előre benyomultam a

BORSI BÁLINT ◀

Költöző

A sok dobozra rákerült a cellux,
a szőnyeg is már felcsavarva rég,
te zsákért még a porszívóba elfutsz,
én közbe' mintha halk neszt hallanék,
csitulni rest, mint annyi más manapság,
pihenni nem hagyó kis észlelés,
akár a fogmosás után a nassvágy,
mi kekszet enni visz ki éjjel, és
nem ritka itt, habár, felénk a lárma
(ezt tudja jól, ki néha erre jár)
nem zizeg tücsök ma, sem madárka,
a szőnyeg is csak feltekerve vár,
s te zsákot hozni mész a porszívóba,
amíg a küszöb csendben korrodál;
a szív zörög csak máshogyan, mióta
a szőnyeg, mondom, feltekerve áll,
a sok dobozra rákerült a cellux,
és kekszet enni már nem látlok itt,
csak porszívózni egyet, aztán, szervusz:

mi elmegyünk, és itt majd más lakik

Spoiler-veszély

King Kong meghal. Némó megkerül.
Darth Vaderben volt jó legbelül.
Végig szellem volt a Bruce Willis,
s ahogy King Kong meghal, úgy mi is.

korábban tobzoskának hitt lénybe. Lágy és vizenyős sötétségben találtam magam, úszni kezdtem, és közben nézelődtem, hátha valahol megpillantom a szemét. Csak látni szeretném, kiabáltam a vákuumszerű sötét űrbe, de a hallgatás, ami válaszul érkezett, jelezte, hogy nem számíthatok segítségre. Jobb ötletem nem lévén, úszni kezdtem a pont felé, ahol emlékezetem szerint belebújtam a lénybe, de nem láttam a hasitékot. Rémültem, kapkodtam a fejem, és egy idő múltán a távolban már derengeni látszott egy halványsárga, pulzáló folt. Kiutat remélve a fény felé vettem az irányt, de minél inkább erőlködtem, annál távolabbinak tűnt. Kérlek, kérlek, nem én tehetek róla, sírtam a lágy és nedves sötétségbe, ami válaszul összehúzódott, és megpróbált kivetni magából. Én pedig elernyedtem és ösztönösen hagytam, hogy tegye a dolgát. A sárga folt egyre csak közeledett, hát összegömbölyödtem, hogy biztosan kiférjek rajta. Fejjel előre közelítettem a réshez, ami jóval keskenyebbnek tűnt, mint amikor bebújtam rajta. A rés mögött, odaát egy zöldesbarna szempár meredt rám kíváncsian, és mivel tudtam, hogy jobb látni, mint később elképzelni, erőt vettem magamon, és visszameredtem rá.

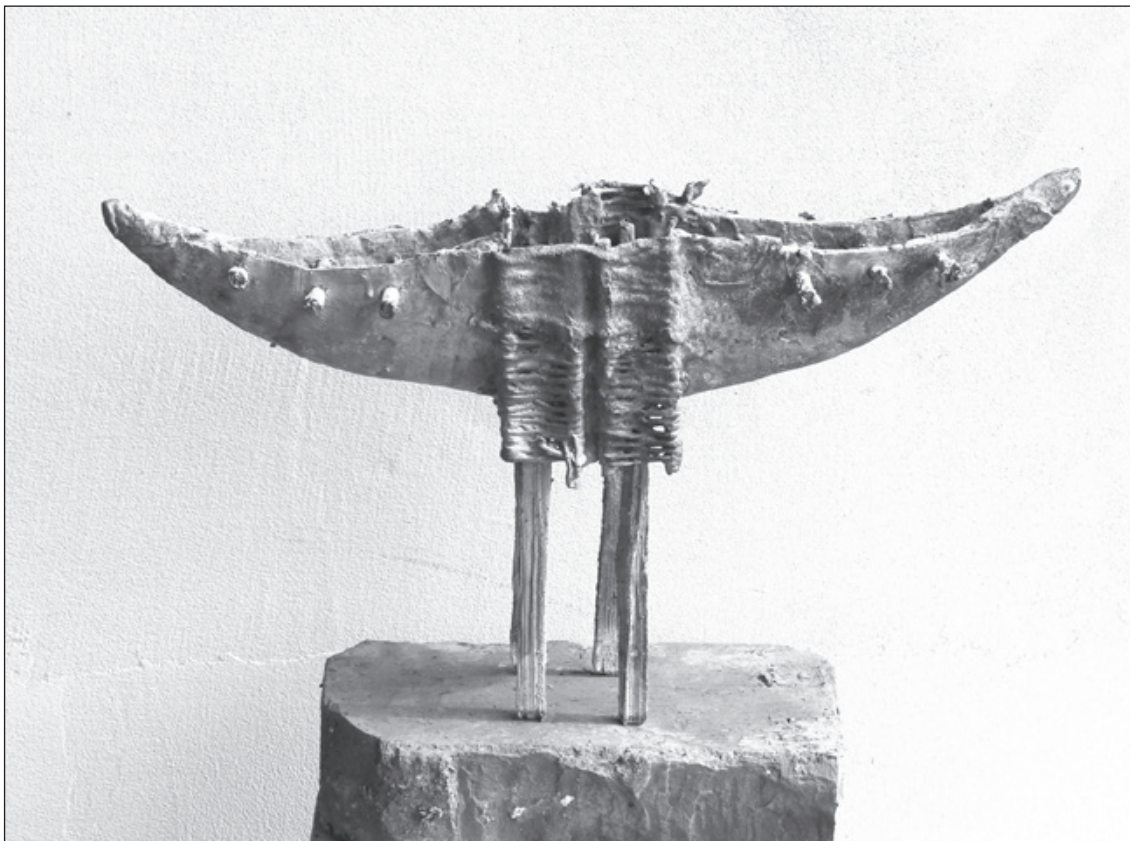
Lous Stuijfsand: Életút I. (2016; bronz, fa; 30×4×22 – 45×10×10 cm)

Végrendelet

Hogyha testem megmerevszik,
s hús lesz, mint a tundra,
elhamvadni vigyék a
krematóriumba.

Hamvasszátok, mondom el, de
(kardinális faktor)
figyeljete arra is, hogy
tényleg majd csak akkor.

Lous Stuijffzand: *Odysseus I, VI.* (2010; bronz; 48×12×32 cm)

A király, aki mindent fordítva csinált

Hihetetlen történetnek tűnik, s talán én se hinném el, ha nem a saját fülemmel hallottam volna. Volt egyszer valahol a világ végén egy kicsi ország. Szép volt, s bár kicsike, mégis mindene megvolt, ami egy országnak szükséges: magas hegyek, sűrű erdők, tágas mezők, gazdag folyók és tavak. Ennek a takaros kis országnak volt egy királya, aki, akár hiszitek, akár nem, szinte mindent fordítva csinált. Reggel ette meg a vacsoráját és este reggelizett. A trónteremben aludt nappal, és a hálószobában fogadta vendégeit éjjel. A zokniját húzta a kezére, és a kesztyűjét a lábára. Még a lovára is fordítva ült, ha a csatába indult. A legviccesebb mégis az volt, hogy ő ezt észre sem vette. Ezt a fordítottan cselekvést és öltözködést leszámítva, nagyon jó király volt. Nem sanyargatta a népet, kedves volt és okos, mindent megtett, hogy országa szépen fejlődjön, lakói boldogan éljenek.

Történt egyszer, hogy a szomszédos országok királyai, hercegei és grófjai érkeztek vendégségbe. A király ünnepséget szervezett rangos vendégei számára, amire az alattvalóit is meghívta. Az emberek nem győzték csodálni a szebbnél szebb hintókat, telivér lovakat, daliás lovagokat, katonákat teljes fegyverzetben, szépséges ruhákba öltözött hercegnőket és udvarhölgyeket. De csak addig tartott a csodálkozásuk, amíg meg nem érkezett a király. Szépen felöltözött, azt mondanom sem kell, csak-hogy minden fordítva volt rajta. Jobb cipője a bal lábán, bal cipője a jobb lábán. Sötét bíbor, bársony zubbonya, nadrágja kifordítva, csak úgy lógtak a zsebei, palástja fejfelé befelé bekötve királyi nyakába. A koronáról már nem is beszélve, mert az is fejfelé levele fityegett a fején. Na, lett is kacarászás, kuncogás, szemek forgatása!

Az alattvalók elfogadták a királyukat, mert szerették, de most úgy érezték, hogy betelt a pohár. Hát udvari bolond ez vagy király, kérdezték egymástól. Összeültek, és levelet írtak neki. Azt írták bele, hogy így meg úgy, meg ez meg az, meg, hogy eddig jó, de hát most már elég, és még azt is, hogy arra kéri nagyon szépen a királyukat, hogy ezt fejezze be, és próbáljon nem fordítva, hanem... Itt megálltak, és sokat gondolkodtak, mert nem találták a megfelelő kifejezést, de végül arra a következtetésre jutottak, hogy a rendesen, az pont jó lesz, szóval, viselkedjen a király rendesen.

A király először megdöbben a kéréstől, de mivel jó király volt, és fontos volt számára az alattvalói jóléte, mélyen elgondolkodott a levél tartalmán. Meghányta-vetette a tanácsadóival, feleségével és gyermekeivel a kérést, s arra a következtetésre jutott, hogy megpróbál megváltozni.

A király igyekezete annyira jól sikerült, hogy már szinte semmit sem csinált fordítva. Boldogok is voltak az alattvalók, vagy legalábbis azt hitték. Az történt ugyanis, hogy attól kezdve, hogy a király szinte már semmit sem csinált fordítva, az emberek elkezdtek furcsán érezni magukat. Maguk sem tudták megmagyarázni, de reggel, amikor felébredtek, és este, amikor aludni készültek, apró kis nyugtalanság költözött a mellkasuk tájékára. Belebújt ez a nyugtalanság a hasukba, de még a fülük tövébe is. Összeültek, tanácskoztak. A nagy tanácskozásban valaki azt mondta, hogy neki hiányzik a régi király, illetve az, aki mindent fordítva csinált. Erre az emberek felkapták fejüket, és nagyot sóhajtottak, de akkorát, hogy a sóhajjal kiszállt belőlük minden nyugtalanság. Az igazság az volt, hogy mindenkinek hiányzott a régi király. Megint levelet írtak neki, amiben bocsánatáért esedeztek, és megkérték, csináljon úgy mindent, ahogyan neki tetszik és jólesik. A király örömeiben, hogy alattvalói ennyire szeretik, nagyot kurjantott, s a nagy lendülettel a sapkáját fordítva tette fel a fejére. Ez a fordított kalaphordás azóta már divat lett, vagy valami ilyesmi.

Ahol az Öröm, a Bánat, a Düh, a Félelem, az Undor és a Meglepődés lakik

Meséltem már neked a virágzó tetejű, mesélő házakról?

Nos, a város egy ismeretlen, eldugott szegletében van egy különleges utca. Soha nem hallottam még erről a helyről, én is véletlenül találtam rá. Sárát kerestem, a nyolcéves kislányt, aki nemrég költözött ide. Épp a házukat kerestem, amikor ráeszméltem, hogy eltévedtem. Egy különleges és gyönyörű utcában találtam magam, amely hat furcsa házból állt. Talán mondanom sem kell, hogy a különleges házaknak még különlegesebb lakói vannak.

Az első ház olyan, akár a szivárvány. A tetején szebbnél szebb virágok pompáznak: rózsák, százszorszépek, hortenziák, gerberák, fuksziák, bazsarózsák és kankalinok. Inkább olyan ez a ház, mint egy kastély, tágas terekkel és tornácokkal. Ablakaiban petúniák mosolyognak, tornácain jázminbokrok illatoznak. És mindig tele van. Vidámság és nevetés tölti be a szobákat. Itt lakik az Öröm.

A második ház mintha láthatatlan lenne. Szinte egybeolvadt az ég kékjével. Orgonabokrok veszik körül, tetején levendulák, kéklő őszirózsák, trombitavirágok és margaréták nyílnak. Falait szorosan futja be a borostyán és a lilaakác. Udvarában búzavirágot lenget a szél. Csend honol benne és körülötte is. Simogató csend. Itt lakik a Bánat.

A harmadik házat már messziről is látni lehet. Akár egy dárda. Teteje oly messzire nyúlik, fel az égbe, hogy alig lehet látni a végét. Égig érő villámhárító. Ablakaiban szúrós kaktuszok és üstökvirág. Tetején kardélű dália, íriszek, kardvirágok és amarilliszek vöröslenek. Messziről úgy tűnik, mintha égbenyúló lángcsóva lenne. Benne izgalmasan izzó, elviselhetetlen meleg. Itt lakik a Düh.

A negyedik háznak nincsenek ablakai, ajtaja zárva. Holdvirág futja be fekete falait. Csukott szemű némaság. Teteje lapos és sima, rajta hófehér tulipánok, nárciszok, árvácskák, szegfű és angyalhaj virágzik. Sejtelmes suttogás hallatszik a falain keresztül. Itt lakik a Félelem.

Az ötödik ház sárga téglá. Ablakai keskeny rések, ajtaját is keresni kell. Tetejét aranyeső, napraforgó, sárga keltike, bogláros szellőrózsa és orbáncfű díszíti. Ablakában sáfrány sárgállik. Csak keveset lehet ebben a házban ülni. Itt lakik az Undor.

A hatodik ház lila kerekesség. Leginkább egy labdára hasonlít. Kerek ablakok és ajtók. Tetején pipacsok, ibolyák és gyöngyvirágok. Ablakaiban mimóza zöldell. Csupa kerek csoda. Minden zugában van valami érdekes. Itt lakik a Meglepődés.

Azóta, hogy ott jártam, minden este ezekkel a házakkal álmodom. Visszavágyom, mert jobban meg szeretném ismerni őket. Sajnos már nem tudom az utat, ami odavezet. Talán Sára segíteni fog. Ő ismeri a környéket.

A kotyogós kávéfőző és a sárga keretes szemüveg

A kotyogós kávéfőző már jó ideje gubbasztott a sarokban. Nagyokat sóhajtozott, a régi szép időkre gondolt, amikor elégedetten duruzsolt a kályhán, finom kávégőzt eregetve. Panaszkodott ennek is, annak is, akit csak maga mellett talált, de a gombok, füles és fül nélküli bögrék jöttek-mentek körülötte, meghallgatták, majd magukkal vitték panaszát.

Egy szép napon mellé sodródott egy olvasószemüveg. Kerete sárga, lencséje fényes, az egyik szára kissé lötyög, különben kutya baja. Hamar összebarátkoztak. Naphosszat beszélgettek a múltról meg a jövőről. Arról, hogy hol laktak, milyen finom kávé főzött a kávéfőző, mennyi érdekes könyvet olvasott a szemüveg. Meséltek arról is, milyen jó lenne újra kályhán duruzsolni, vagy ornyergen ücsörögve szemlélni a világot. Egészen megszokták egymás társaságát, barátok lettek.

Bibe néni a város szélén, az utolsó házban lakott. Mindennap elsétált a Kacat lerakatáig. Általában talált is valami kedvére valót. A lyukas zoknikból rongybabát készített, a gombokból babaszemeket. A régi dolgokból újak születettek. Ilyen volt Bibe néni, varázsló. De aznap éppen bosszankodott, mert elromlott a kávéfőzője, pedig olyan modern, új típusú modell volt. Kedvetlenül keresgélt a holmik között, s amikor már éppen indulni készült, észrevette a kotyogós kávéfőzőt. Először csodálkozva néztek egymásra, majd Bibe néni boldogan felemelte, és berakta a szatyrába. Hazafelé menet azokra a régi időkre gondolt, amikor neki is ilyen kávéfőzője volt. Akkor még fiatal volt. A szatyorban a kávéfőző viszont egyre szomorúbb lett, mert máris hiányzott neki a sárga keretes szemüveg.

Pali bácsi morogva fogadta Bibe nénit. Eltörött az olvasószemüvege, ezért nem tudta elolvasni az aznapi újságot, s ez elég indok volt arra, hogy egész nap morcos legyen. Másnap délután a kávéfőző jólesően duruzsolt a tűzhelyen, közben nézelődött, ismerkedett új otthonával. Pali bácsi vidáman, füttyörészve lépett be a konyhába. Kezében újság, orrán pedig, bizony, nem más ült, mint a kávéfőző újdonsült barátja, a sárga keretes szemüveg!

► SZEPESI DÓRA

Egy városi gyerekönyv: Lámpaoltó Pöttyös néni

Beszélgetés Kiss Noémivel

– *Felnőtt regényeid – az Ikeranya, a Sovány angyalok – után gyerekeknek írtál mesét, amelyben az ikrek, Amália és Dodó csodálatos kalandokat élnek át Pöttyös nénivel. Gondolom, hogy az ikreket a gyerekeidről mintáztad, de kicsoda Pöttyös néni? Bors néni vagy Csudálatos Mary távoli rokona? Hogyan született a figura?*

– Amikor esténként nem szerettem volna lefeküdni és elaludni a gyerekek, nem volt mit tenni, mint egy mesealakot kitalálni. Így született a Lámpaoltó néni, aki minden este rendre lekapcsolja a városban a villanyokat. Csakhogy Pöttyös néni szeszélyes, kalandos figura, így nem mindig sikerül a kapcsolás, a lámpaoltás. Szerettem volna egy kedves, idős nénit formálni, aki egyszerre jó boszorkány, szeretnivaló és esendő is, és persze belefér az életünk reális részébe: a Bosnyák tér felett lakik. Ja, persze imádom Bors nénit, a kedvenc verseim.

– *A kalandregény – amellet, hogy generációk barátságos együttélését mutatja meg – városismertető, mesés állat- és növényhatározó (az ikrek barátja egy Güllü nevű béka). Pöttyös néni repül és varázsol, varázserejét gyerekkorában, a fűvészkerti tóban nyíló tündérrózsától kapta. Elmeséli, hogy ebben a tóban fürdött kedvenc regényhőse, Nemecek, A Pál utcai fiúkból... Viktóriához, a tündérrózsához is elrepülnek hőseink, és alszanak egy jót óriási levelén. Az epizódokhoz Nagy Norbert készített csodaszép illusztrációkat. Hogyan dolgoztatok együtt?*

– Nagy Norbert munkáit ismertem, vagánynak tartottam. Őt Kovács Eszter, a kötet szerkesztője kereste meg, és ajánlotta a szöveghez. Nagyon örültem. A könyv készen volt, hisz *Budapesti történetek* címmel ez egy rádiójáték alapján íródott, ami le is ment két éve a Kossuthon.

– *„Kint csípős szélhideg, a szobában meg szívmeg” – nagyon tetszett ez a költői megfogalmazásod a gyerekoszobával kapcsolatban. Érdekes módon a Rongyos ékszerdoboz című útirajzokban is találkoztam ezzel a két szóval, a grúz hegyi otthonot jellemezted így: szélhideg és szívmeg. Nyilván, ugyanaz a szerző, mégis, hogyan jött át ez az érzés onnan, a gyerekregegybe?*

– Igen, a szókincsen nem szeretnék változtatni, mikor gyerekeknek írok. A gügyögés, butítás nem áll jól az irodalomnak. Épp olyan nyelven beszélgetek velük, mint más írásaimban, csak még felszabadítottabban, mert még több fantáziát enged meg ez a munka. Nagyon szeretem a városokat, és azt előre

Pozsonyi Pagony Kft., Budapest, 2018

elhatároztam, hogy egy városi gyerekönyvet szeretnék írni. Na, de ha eljön a folytatás ideje, akkor Amál és Dodó elmennek majd Pöttyös néni falujába is... Nagyon jó volt elmenni a Fűvészkertbe és Nemecek Ernőt odaképzelní, és nagyon jó volt a Római parton biciklizni, hogy aztán abból is mese legyen. Akár az „igazi” útirajzaimban, itt is végül a képzelet írta meg a történeteket. Rengeget tanultam a gyerekektől, hogy milyen furán lehet látni egy várost gyerekszemmel.

– *A lámpaoltó, mint foglalkozás, a villany le- és fölkapcsolására utal, és Pöttyös néni feladata, hogy este lekapcsolja, reggel fölkapcsolja a villanyt a városban. A történetben ezáltal elrejtve, a világ létének alapelveit, a világost és a sötétet sejttem... Van ebben valami?*

– Az anyaság reggeltől estig tartó foglalkozás, és mióta gyerekeim vannak, a Nappal kelek, este pedig hullafáradtan bújok ágyba. Egészen megváltozott a természethez és a világhoz való viszonyom, a régi már sosem fog visszatérni. Nagyon jó a kérdésed, mert ez az élet újabb és újabb világmagyarázatokat is szül. Igen, ez is beépült Pöttyös néni világába. Szerettem volna a mi kis univerzumunkat megírni – a kicsi lakásunkat, szobánkat Zuglóban, ami persze csak kívülről olyan kicsi, mert valójában széles, tág, végtelenül gazdag világ.

– *A Rongyos ékszerdoboz – Utazások Kelet-Európában Bukovina, Galícia, a Balkán, a Kárpátok és a Kaukázus tájain című könyv valósággal beszippantott, és kellemes meglepetés volt számomra a Pöttyös néni. Nemrégiben Romániában jártál – készülsz az újabb útirajz? Vagy mesekönyv lesz a következő?*

– Ha Pöttyös néni és az ikrek kalandjai tetszenek az olvasóknak, akkor lesz folytatás. (Szerintem lesz.) Idén nyáron úgy utaztam el Gyimesbe, Erdélybe, hogy nem írok róla. De ezt nem fogom tudni betartani, mert igen megható volt, tele különös találkozásokkal. Épp ezt szeretem az irodalomban, hogy nincsenek határok, se fogadalmak. A gyerekirodalom pedig még azt is megengedi: ahol egy utazásnak vége a valóságban, ott még simán lehet folytatni. Ez a belső utazás lényege a mesék világában.

► GAJDÓ ÁGNES

Kamaszkori lélekrezdülések – előbb-utóbb lehull az álarc

Kalapos Éva: *Muszáj?!*

Nem egyszerű ma a kamaszokkal. Nem egyszerű ma a kamaszoknak. Attól függ, honnan nézzük. Persze senki nem állítja, hogy valaha is előfordult olyan helyzet a történelemben, hogy anyák és lányok, apák és fiúk zökkenőmentesen átvészelték volna a tinédzserkort. Emlékezzünk csak vissza múltunkra, s ha bátran élesítjük s tisztára dörgöljük a viszapillantó tükröt, bizony, meglepő hasonlóságokat fedezhetünk föl. Igaz, mi nem a Halott Pénzért vagy a Wellhellóért rajongtunk, ám nem állt messze tőlünk a kicsit depis, kiábrándult Kino Puskin nevű formáció, a Pál Utcai Fiúk vagy a kecskeméti Kortársak zenekar különleges líraisága. Lázadtunk a szabályok ellen, idegesített, ha a felnőttek mindent jobban tudtak. A legszívesebben magunkra zártuk a szobaajtót, s ki sem dugtuk az orrunkat. Ne kérdezzenek, ne zaklassanak, ne szeressenek, ne pátyolgassanak – egyszerűen csak hagyjanak békén. Gondoltunk persze ennél cifrábbat is, ám a ki nem mondott szavak sosem okoztak galibát. Nem úgy egy orrfelhúzás, egy-egy sértődött gesztus. A tizenévesek rendkívül érzékenyek, s aki ezt nem érti, elfelejtette, milyen volt ő maga ugyanebben az életkorban.

Az *Ellenpontok* sorozat harmadik darabja egy mozaik- (patchwork-) család mindennapjait mutatja be, különös tekintettel a két tizenéves fiú, Ábel és Zsombor nem épp harmonikus viszonyára. Kalapos Éva remek pszichológiai érzékeléssel vázolja az alaphelyzetet: a szülők – Bea és Hugó – vonzalma és összeköltözése következtében két teljesen ellentétes személyiségű kamasz fiú kerül egy fedél alá. A vagány, nagydumás, mindenki kedvence Szuromi Zsombor, aki DÖK-elnöki babérokra tör, „s még csaja is van” – és a félszeg, törékeny lelkivilágú Bódís Ábel, aki megszállottan tanulmányozza a történelmet, s elpirul, ha egy lány hozzá szól. Zsombor szerint „féltestvére” egyszerűen nyomoronc kis gyík, míg Ábel úgy véli, néhány hónappal fiatalabb „mostohaöccse” „túl jóképű, túl okos, túl sikeres, túl minden”.

Nem csoda tehát, ha a váratlan helyzetet nehezen kezelik. Mindkét fiú súlyos terhet cipel, csak talán maguknak sem merik bevallani sebzettségüket. Ábel anyja egyszer csak otthagya férjét, és a fiát sem vitte magával. Zsombor apja pedig akkor lépett le, mikor kiderült, hogy felesége gyermeket vár: „Szuromi Vilmos úgy tett, mintha baromira örülne a bejelentésnek, aztán azzal a lendülettel vette a kalapját (csak a kép kedvéért mondom, valszeg nem hordott kalapot, legalábbis remélem), lement öngyújtóért, és vissza se jött.” Bea jó darabig nem állt szóba senkivel, aztán az interneten kezdett ismer-

kedni, ahogyan Hugó is. A részletekről csak később értesülünk, amikor a két fiú kénytelen-kelletlen beszédbe elegyedik egymással.

A kezdő szituáció az iskolai tornaóra, ahol Zsombor teljes erővel fejbe dobja Ábelt egy medicinlabdával. Képzeli el, mi játszódhat le a fiú fejében. Betolakodónak érzi társát, aki apjával együtt fölbolygatta nyugodt kis életüket, annak ellenére, hogy úgy érzi, anyja nem figyel rá kellőképpen, mindig dolgozik, rohan. Ábel is szenved, a költözés, a környezetváltozás nagyon megviseli. Ráadásul hiába igyekszik idomulni az új helyzethez, Zsombor otthon is levegőnek nézi, nem is szól hozzá. Az iskolai incidenst követően a szülők elhatározzák, hogy lépniük kell, így nem mehet tovább.

De miként lehet mindezt elérni? Hiszen a fiúkban vélhetően eleve ott bujkál a bűntudat érzése, hogy talán ők tettek valamit rosszul, s azért hagyta el őket apjuk/anyjuk. Talán ők nehezebben dolgozzák föl az összeköltözést, nincsenek még fölkészülve ekkora változásra. Még a „régisrossz” is jobb, mint a váratlanul érkező „talán jobb”. Kalapos Éva tökéletesen ábrázolja az önmagukkal és a felnőttekkel is küszködő fiatalokban lejátszódó lelki folyamatokat, összetett érzelmeket. Olykor rajtakapjuk a szereplőket, hogy mindaz, amit a külvilág lát belőlük, csak álca, mintha szerepet játszanának, mintha belső bizonytalanságukat keménységgel vagy épp lezserséggel palástolnák. Zsomborról is kiderül, valójában kíváncsi lenne a másikra, de egyelőre erősebb benne a harag, a dac és az elutasítás. Nem hajlandó semmit sem tenni annak érdekében, hogy enyhüljön a feszültség közte és édesanyja, valamint az új családtagok között. Bár a suliban ő a nagymenő, otthon bezárkózik. Ábel szelídebb természetű, békülékenyebb, de egy idő után már nem kezdeményez, belefárad a visszautasításba.

Hol Ábel, hol Zsombor nézőpontjából követjük az eseményeket, forgatjuk a kötetet egy-egy fejezet végén, s közben rádöbbenünk, minden új kapcsolat lehetőség, de az összeccsiszolódás kőkemény folyamatát nem lehet megúszni. A fiatalok hiperérzékenyek, abban a korban járnak, amikor a hangulat-ingadozás akár percenként is felboríthatja a viszonylagos nyugalmat. Ráadásul Bea és Hugó között egy idő után előkerül „az én sem nevelem a te gyerekedet, te se szólj bele, hogyan nevelem az enyémet” téma, s a szerző nem riad vissza a férfi-nő, fiú-fiú, anya-fiú közötti konfliktus mélyreható ábrázolásától sem. Az események sodrásában pillanatok alatt megváltozik minden, elegendő hozzá, hogy a mindig csöndes Ábel fölemeli a hangját, visszaszól Zsombornak, aki amúgy is pattanásig feszült idegekkel, a haragtól alig látva beleköt, Bea pedig a vita hevében pofon vágja a fiát. És éppen Ábel előtt.

A regény legfontosabb pillanatait ezután következnek. Nem árulom el, mi történik pontosan, csak annyit, hogy bizonyos helyzetekben lehull az álarc, s föltáruul rejtett énünk. Sokszor valóban előbb ítélkezünk mások fölött, mintsem megismerkednénk az apró részletekkel, a társunk viselkedése mögött megbúvó félelemmel, bizonytalansággal. Kalapos Éva igen empatikusan mutatja be, mi lakik a kamasz fiúk lelke mélyén, és hitelesen ábrázolja lélekállapotuk minden apró rezdülését. A párbeszédék életszerűek, sosem zökkenünk ki, mintha közvetlen közről szemlélnénk az eseményeket.

Muszáj? – tehetjük föl a kérdést megannyi helyzetben a szereplőkkel együtt, s előbb-utóbb magunk is rálelhetünk a helyes válaszra. Am előbb meg kell ismernünk közelebről is Bódís Ábelt és Szuromi Zsombort. Muszáj!

Ellenpontok sorozat, Menő Könyvek, Budapest, 2017

A Hamlet, nekem

Beszélgetés Térey Jánossal

– Vannak alkotók, akik több műfajban is alkotnak – hogyha megkérdezzük tőlük, hogy minek is tartják magukat: költőnek vagy inkább prózaírónak, drámaírónak, akkor általában tudnak határozott választ adni. Ha tőled kérdezi meg valaki, hogy költő vagy-e elsősorban, vagy inkább más, akkor hogy válaszolsz?

– Írónak tartom magam. Nincs prioritás. Jól esik írnom bármit.

– Költőként indultál, és aztán a költészetben megjelent a másik műnem, a próza, a verses regények, a Paulustól kezdve A Legkisebb Jégkorszakig – mi volt az oka, hogy elindultál ebbe az irányba? És hogy került mindebbe bele a dráma, s végül, hogyan jutottál el a mostani regényig, a Káli holtakig?

– Nincs műfaji kíváncsiságom sem. Engem témák, személyek és helyek érdekelnek. Vallom, hogy a téma küzd ki a maga formáját. Felgöngyölíték valamilyen tárgyat, sokat latolva, kihúzza, bővítve, de spekuláció nélkül. Ösztönös folyamat igazából. Indult már olyan verskezdeményem, amelyik végül regénnyé nőtte ki magát, vagy kezdtem olyan drámába, amely végül regény lett. És ezt keverheted az összes lehetséges módon. Például Trianonról mindig szerettem volna írni, és kerestem azt a módot, hogy hogyan lehet – hogyan lehet személyes közöm hozzá.

– És mindezidáig?

– Sokszor érintettem, legelőször a *Minden érvényes indulat* című korai költeményben. Sok, nyilván kamaszos áttételen át, de pontosan követhető a téma például *A szomszéd*, *A donor jogai* és a *Tulajdonosi szemlélet* című versemtől a *Pauluson*

át máig. Ez a regénybeli *Hamlet*-rendezés pedig igyekszik Trianon belsejébe hatolni.

– De ne ugorjuk át a drámaírói tevékenységedet sem, mielőtt ide eljutunk, merthogy a regény bizonyos értelemben talán annak is köszönhető, hogy sikeres drámaíró és színházi szerző vagy, ha ugyan el is mondtad legutóbbi interjúdban, hogy hat éve nem nagyon játsszák a darabjaidat (kivéve Szege-den a tavaly bemutatott *Kazamatákat*, de az előző évtizedben elég jól futott veled a székely színházi szerzőként is). Megkaptad a legjobb magyar dráma díját (2003, 2008, 2009), a színikritikusok díját legutóbb a Jeremiás vagy az Isten hidege című műért, de hát indult a Nibelung-lakóparkkal, aztán az Asztalizene volt az, ami igazán széles körben sikert aratott, elismertséget szerzett neked, drámaíróként a Radnóti Színházban, aztán a Jeremiás a Nemzeti Színházban, és nem is tudtam korábban, hogy a Paulusnak is van egy színpadi változata...

– Igen, Makranczi Zalán a Bethlen Téri Színházban azt is megrendezte.

– Tehát megjelent az életművedben a dráma, a vers és próza keveredése közben. Ez minek köszönhető tulajdonképpen?

– A változás iránti vágyamnak. A *Nibelung-lakópark* a Wagner iránti kíváncsiságomnak köszönhető, ezt általános iskolás koromból hoztam, amikor énekórán végighallgattuk mindazokat a Wagner-műveket, amelyek fogyaszthatóak a tizenéves korosztály számára. Illetve akkoriban játszották azt a híres tévésorozatot Richard Burton főszereplésével, amely – gyorstalpaló formájában ugyan, de – képet adott egy nyiladozó elme számára is Wagner életművéről, a *Ring*ről,

Lous Stuijffzand: *Elfelejtett a földön* (2009; bronz; 39×8×8 cm)

a *Trisztánról*, a *Tannhäuser*ről, a *Lohengrin*ről. Ez a benyomás erősebb volt, mint egyéb zeneszerzőkről szerzett benyomásaim. És előkerült, amikor a *Paulust* írtam. Ez a verses regény két kultúrkört érint erőteljesen, az orosz és a németet.

Wagner adja magát. Adja magát a katasztrófizmusával, meg a német mitológiához fűződő, rendkívül erős szálakkal is. Akkor jutott eszembe, amikor a *Paulusszal* végeztem, hogy valamit Wagnerrel kellene kezdeni. Olyan alkotást kerestem az övéi között, amely a jelen világ tükre lehet, s leginkább *Az istenek alkonya* tűnt ilyennek. Egyszerű: egy pusztulás- és egy genezis-történet. A gyűrű visszakérül eredeti tulajdonosaihoz – nálam úgy hívják őket, hogy Rajnai-nővérek. A világuralomért folytatott küzdelem, számos véráldozat árán, de nyugvópontra jut. Ez lett az első drámám, és még az első résszel sem végeztem, amikor bekövetkezett New Yorkban a Világkereskedelmi Központ elleni támadás. A Notung-torony, a felhőkarcoló, amelyik összemlik a harmadik részben, nyilvánvalóan egyfajta írói replika erre a támadásra. Valaminek a végére értünk, valamilyen folyamat lezárult, valami elindult, a korszak, amelyikben élünk, sokak szerint egy javában zajló világháború a terrorizmus ellen. Mások vitatják, hogy ez már „a” világháború volna, sokak számára pedig evidens. Én ebben a kérdésben nem foglalnék állást: drámákat szoktam írni, könyveket szoktam létrehozni. Olyan periódusba értünk, amelyik jó ideje nem csupán komótosan hanyatlónak és dekadensnek, de *post-truth*-nak is mondható. Valamiféle beomlást figyelhetünk meg: az értékek átértékelődését és bizonytalanságot, a létezőnek és abszolútnak vélt igazság súlyos relativizálódását, meg tanácstalanságot a folytatást illetően. Nem csupán Magyarországon, hanem Európában is. A migráció friss folyamat – ha az európai színpadokra tekintünk, akkor a migráció tematikusan is megjelenik. Mi is válogattunk be ilyen előadást, bevallom, nem azért, mert a világ legjobb előadása, hanem azért, mert eleven témát választott a szerző, Matei Vișniec. A Nemzetiben is bemutatták vendégjátékként, elutazott Pécsre is. Fontosnak tartom, hogy eleven problémákra tapintson egy kortárs szerző, s ez esetben éppen ez történt.

– A Nibelung-lakópark után a budai polgárok világát bemutató Asztalizene vagy a diplomaták világát megjelenítő Protokoll látszólag egészen más

világokat mutat, tudjuk, az író olyasmiről is képes írni, amit maga nem tapasztalt meg, mégiscsak rákérdezek, hogy te, aki alföldi, debreceni gyerek vagy, honnan ismered ezt a két utóbbi világot?

– A földrajz meg a családtörténet a jellemre nézve túl sokat nem jelent. A kíváncsiságunkat persze ébren tarthatja a hely, ahol élünk. A lokalitás meg a saját eredetünk nyomozására való hajlamot kamaszkoromból hoztam. A művészi alkotót pedig alakíthatja a környezet, hiszek ebben. Amikor végeztem egy-egy engem elemien érdeklő témával, megfigyeltem, hogy olykor a kíváncsiságom is elmúlik. Néha nyomtalanul. Nem tartom a kapcsolatot diplomatákkal, kivéve Prőhle Gergelyt, aki akkor helyettes államtitkár volt a Külügyben, most meg a PIM főigazgatója (bár ki tudja, lapzártakor mi a helyzet). Ő érkezett meg a mi szakmánkba, s nem fordítva, nem én lettem nagykövet – talán jobb is így. Ő az egyetlen, akit kiemelnék az elmúlt időszakból, őt, aki székházába fogadja a magyar kultúrát Csoóri Sándortól Nádas Péterig, s akivel egymás pályáját természetes kíváncsisággal követjük. Ami az *Asztalizene* világát illeti, a vendéglátás világában egyszerű fogyasztó maradtam. Szerettem volna írni egy polgári drámát ötven év hiátus után. Szomorynak van olyan darabja, ami egy belvárosi kalapszalonban játszódik, a Váci utcában, ez a *Bodnár Lujza*, vagy ő beszél először az eutanáziáról a *Takáts Alice*-ban, és éppen az utóbbi szokott fölbukkanni időnként a repertoárban. Ezek polgári terek és témák. A lehetőség, hogy a középosztály lehessen a főszereplő, a kíváncsiságunk tárgya a színpadon, mindenképpen adott, hiszen a középosztály látogatja és tartja életben ezeket a színházakat. Viszont nem láttam a középosztályról szóló darabokat a műsorrendek élén; mindenfélt láttam – pont ilyet nem. Azóta változott a helyzet.

– Színházi regényeket vagy filmes regényeket se nagyon lehetett látni az elmúlt években...

– Memoárokat olvashatunk Kossuth-díjas alkotóktól...

– Meg emlékszem Márton Lászlónak egy vékony kis könyvére, a *Ne bánts, Virágra...* Miközben ez egy klasszikus műfaj, a színházi regény műfaja, és itt már nem játszom a naiv érdeklődő szerepét, hogy honnan vannak információid, hiszen kiderülhetett már az eddigi beszélgetésünkből is, hogy a színház

közelében elég sűrűn megfordultál az előző években, egészen addig, hogy az elmúlt évben te voltál a POSZT egyik válogatója. És a regény nagy részét már korábban megírtad ugyan, de lehet, hogy a végébe bekerültek olyan tapasztalatok is, amelyeket az elmúlt év során vagy a válogatás alatt szereztél. Nemcsak színházi regény ez, hanem filmes regény is, a főszereplője egy olyan 28 éves színész, aki nemzedékének a legnépszerűbb, sztárolt színésze, éppen a Trianoni Hamlet című előadásban aratott nagy sikert, a regény kezdetén és nagyobb részében azonban egy film főszereplőjeként találkozunk vele. Ennek a filmnek a címe a Káli holtak, és a Káli-medencében játszódik napjainkban, mégis egy zombi-horrorfilm, ami arról szól leegyszerűsítve, hogy a török korban a Káli-medence lakóinak jó részét kiirtották, és ezek a lakók most föltámadnak, és mintegy bosszút állnak a Káli-medencét előzőnlő turistákon. A Káli-medencét szokták emlegetni a magyar Provence-ként is, vagy a Pannon Toszkánaként, a borítón még a térkép is megjelenik...

– Igen, Somogyi Győzőtől, és az Árpád-kori állapotokat mutatja.

– De miért választottad pont ezt a regény alapkeretét, hogy még a címet is ez adja? Sokkal nagyobb teret kap a regényben ennek a filmnek, a film forgatásának a felidézése: egyes szám első személyben halljuk a narrációt, a színész beszél folyton valakinek vagy magának, hogy mit tapasztal, érez vagy gondol, ő folytat egyfajta önelemzést, önvizsgálatot is, meg film- és színházkritika-elemzést is – de miért ez az alaphelyzet?

– Engem éppen ez a Jekyll–Hyde-helyzet érdekel. Októbertől júniusig *Hamlet* egy fővárosi művészsínház színpadán, nyáron pedig idénymunka. Hogyan tudja megúszni ezt a színész anélkül, hogy rásütnék a kulturális prostituált bélyegét. Nagyon jól tudjuk, hogy kedvenc magyar színészeink nyáron mivel foglalkoznak, hiszen legkésőbb decemberben látjuk a végeredményt, ha máskor nem, akkor a következő év tavaszán vagy telén – ki tud visszajönni büntetlenül a kommersz film világából? Naponta érintkezik minden magyar színész világával a bulvár, a sorozat pedig korunk műfaja, amely lehet akár erősen innovatív is, a *True Detective* első évadáról például igen jó emlékeket őrzök. Épp ma is hallottam az egyik legkiválóbb magyar férfiszínész hangját egy reklámban. Nem éreztem azt, hogy ő ezzel elárulta volna „az ügyet”. Azt éreztem,

hogy tett egy kitérőt, és én nem haragszom érte, sőt, amikor legközelebb látni fogom valahol a Belvárosban, szinte biztos, hogy nem fog eszembe jutni ez a reklám. Ugyanakkor például, ha Stohl András karrierjére gondolunk: elkövetkezett az a pillanat az életében, amikor le kellett ülnie az akkori igazgatójával, Zsámbéki Gáborral, és nyilatkoznia kellett arról, hogy akkor ő most ott van-e, vagy itt. „A miénk vagy, vagy már az övék?” Mert az, hogy egy bank reklámembere lesz-e, vagy egy céget képviselsz, igenis befolyásolni fogja a nézőt, amikor legközelebb a következő alakításodat nézi. Arra kell gondolnia, amire nem kéne, arra kell gondolnia, hogy te átváltozó komédiás vagy-e, vagy olyan művész, aki a legbelsejéből játszik, és minden tartalmat, amelyet a rendező rábíz, hitelesen közvetít. Gyakran egyébként: is. Mindkettő vagy, művész és proszti is, sérülésekkel a képeden. Ezt a hitelességet a kereskedelem a maga irgalmatlan természetével bizony befolyásolja. És beszélhetünk arról is, hogy egy belvárosi művészsínházban dolgozó huszonéves színész nem él meg a keresetéből, kivétel talán csak a Nemzeti. Ha túl sok külső munkát vállalsz, akkor viszont egyszer eljön az a bizonyos pillanat, amikor arról kell beszélgetni, hogy „számíthatunk-e rád a következő évadban”. Ennyi meg ennyi vendégszerepléssel bajos; viszont ha két-három gyereket nevelsz, akkor a megélhetés bonyolult. Ez például a POSZT tanulsága. Ősszel érkezünk Marosvásárhelyre, ahol egy állami rendezet a duplájára emelte az ottani színészek keresetét, nem úgy a színházak állami támogatását. Kolozsváron például két bemutatót kellett törölniük, viszont végre megszűnt a színházi elvándorlás. (Ott van Bányai Kelemen Barna példája.) Az Erdélyben működő színházi egyetemek most már bőséggel fogadnak magyarországi születésű rendező- vagy színészpálántákat – és ez jó.

– És a zombi-apokálipszis... Ez egy kedvelt műfaj?

– Persze. Mint ahogy harmincéves koromban a szinglifilmek voltak a népszerűek. Amikor Hámori Gabi huszonéves volt, akkor szinglifilmbe kapott felkérést. Egy mai huszonéves az *Aranyélet*ben játszik. Magyar zombifilmről én sem nagyon tudok, de az amerikai tendenciák előbb-utóbb begyűrűznek Magyarországra, ahogy a *Walking Dead* és társai is. Ha visszamegyünk a hatvanas évek végére, a hetvenes

– Én még így is próbálkoztam azért... Közeledünk a Trianoni Hamlethez. Már tétlén korábban egy utalást arra vonatkozóan, hogy a Trianon-kérdés számodra milyen fontos régóta, de beszéljünk kicsit a Hamlet-kérdésről, pontosabban a Shakespeare-kérdésről, hiszen Shakespeare Fesztiválon vagyunk. Téged mennyire érintett meg a shakespeare-i világ, életmű? És innen eljuthatunk oda is, hogy miért éppen Hamletet választottad ehhez a fikatív darabhoz, ami ráadásul Kolozsváron játszódik, a huszadik század elején?

– Legelső Shakespeare-élményem egy könyv, Charles és Mary Lamb könyve, a *Shakespeare mesék*, fekete alapon Szántó Piroska-grafikával, és a te kedvéért néztem meg az évszámot, honnan datálható nálam Shakespeare: 1978. Ez a kiadás akkor jelent meg, Mikulásra kaptam a nagynénémektől. Olvasó ember voltam akkor is, de az első pillanatban megijedtem,

évek elejére, Romero életműve például ebben a könyvben is felbukkan: az én rendezőm egyfajta replikaként készíti el a *Káli holtakat*, és nem Magyarország erodált tájaira helyezi ezt a sorozatot, hanem egy olyan tájra, ahol a legkevésbé várnánk az élőhalottak támadását, és ő „intellektuális túlélő horrornak” titulálja. Nevetünk rajta. Pedig ennek a vidéknek valóban van kísérteties arca is, vannak titkai és romjai. Megfigyeltem, mert most már vannak recenziók – megosztó ez a könyv is, mint mindig az én esetemben –, hogy ugyanúgy próbálnak nevetni a *Trianoni Hamlet*-koncepción is, mint a zombi-koncepción, ami érdekes, mert például ezt a trianoni rendezést én el tudom képzelni magyar színpadon. De a zombik jelenléte önmagában olyan stigmát helyez erre a történetre, hogy aki nem látott zombi-filmeket, aki nem fogékony a horror-zsánere, az onnantól kezdve ezt a könyvet nem érti, és nem szereti. Nem baj.

teljesen idegen volt, és zezugos, titokzatos. Magasságos. Beszippantott. Örökre, csak akkor még nem tudtam. Eltelt néhány hét vagy hónap, de megmaradtak rejtélyes figurák: Macbeth, Hamlet, Lear és társaik, és tudtam, hogy valami közöm még egyszer lesz hozzájuk, de hogy mi és hogyan... Például azt is tudtam mindig, amikor még író sem szerettem volna lenni, hogy nagyon jó lenne egyszer egy Balatonon játszódó, mai könyvet – írni? Olvasni? Élni? Nem volt tudatos, hiszen húszéves koromig nem készültem az írói pályafutásra sem. Világosan megvan a következő állomás, Géher István *Shakespeare-olvasókönyve* a kilencvenes évek elejéről. A Cserépfalvinál voltam szerző, ott jelent meg az első verseskönyvem 1991-ben, és Kéri Piroska a kezembe nyomott egy hibás példányt. Ezt a bizonyos példányt – hiányzik belőle húsz oldal, már nem tudom, hogy melyik Shakespeare-darab magvas elemzése – lapozgattam. Kimutatha-

tó az első néhány könyvemben, hogy Shakespeare-t mikor, hogyan érintettem és olvastam, például *A valóságos Varsó* jambikus monológjaiban. És ez még mindig csak a kóstolgatás. Közben jártam színházba egy darabig, tizenévesen a legtöbbet, a gimnáziumban bérletem volt a debreceni színházba. Pont Shakespeare-rel a kilencvenes évek elején nem történt számomra semmi fontos. Elmentem a Pesti Színházba, a Vígbe, és ezt a bizonyos jól temperált, tét nélküli játékmódot találtam. Jó lett volna, ha akkor találkozom Peter Brookkal vagy Jan Kott tanulmányaival („Mindenki úgy vélte, csak azért magyarázom Shakespeare-t Beckettten keresztül, mert fel akarok tűnni. Azt hiszem, hogy Brook érdeklődését felcsigázta az általam felvillantott összefüggés *A játszma vége* és a *Lear király* között”, írja), de nem találkoztam. Évek múlva már a Palatinus szerzője voltam, amikor Háy János szerkesztette egy sorozat részeként A. C. Bradley *Shakespeare tragikus jellemi* című kötetét – és ez volt a döntő pillanat, harmincegy-néhány éves voltam. Ez a könyv egy angol szerző rendkívül alapos tanulmányát tartalmazza: a *Hamlet*-, *Macbeth*-, *Othello*- és *Lear*-elemzéseit. A *Hamlet*et Arany fordításában olvastam addig is, a *Macbeth*et akkor olvastam el először, a *Lear*t is, és ez volt az első mély találkozás. Ez már a *Paulus* után történt, innen tudom a dátumot is, hogy 2000 körül kellett történnie, és aztán olvastam mellé is – az angol bosszúdráma és reneszánsz *Nibelung-lakópark* egyik forrása. Ez az öldöklődsdi itt vette nálam kezdetét, a *Kazamatákra* is hatott, sőt, az az egyetlen művem, amely igazán Shakespeare égisze alatt született. Társ szerzővel, Papp Andrással írott darab, és műfajilag krónikás színműként határozom meg. A vers meg a próza váltakozása is shakespeare-i eredet. Visszatérve a *Nibelung*ra, ezek a bizonyos Hagen-monológok (*Hagen, avagy a gyűlöletbeszéd*, ez a záróepizód) egyértelműen innen táplálkoznak. Amit véghezvisz Hagen, és amilyen ideológiát, szellemiséget képvisel, az be van oltva nemcsak Shakespeare-rel, de Ben Jonson-nal, John Fletcher-rel és Francis Beaumont-nal is. Van egy nagyszerű válogatás a hatvanas évekből, *Az angol reneszánsz dráma*, melyet annak idején az Írószövetség könyvtárából kölcsönöztem, mert beszerezhetetlen volt. Ezek a művek hatottak tehát rám. De a gettórap ugyanúgy, mint Shakespeare.

– *Térjünk rá a mű címének másik részére. Régóta foglalkoztat téged az is, ha jól sejtem, hogy miért nem jelenik meg Trianon a maga komplexitásával irodalmi alkotásokban, értékes, értékelhető szépirodalmi munkákban.*

– Trianon rengeteg szépirodalmi munkában megjelenik Tamási Árontól Szőcs Gézáig. De például 1956-tal is „az a baj”, hogy mindenki tudni véli: nincs „univerzális” ötvenhatos nagyregény. Ottlik Gézától az *Iskola a határon* a felnövés, a beiskolázódás, a férfivá válás enciklopédiájának mondják, beszűkítve ezzel az értelmezését. 1956-ról legutóbb Száraz György regényét olvastam. S hogy miért nem ment át úgy a köztudatba, miért nem lett ez sem „maga az irodalmi 1956”, jó kérdés. Ahogy, teszem azt, Jókai könyvei vagy *A nyomorultak* Victor Hugótól a vizsgált történelmi korszak láttelelei is. Ma más poétikák tarolnak, nincs már olyan, hogy vegytisztán „történelmi regény”, csak lektürként. Ha arra gondolunk, hogy százötven év török uralom, akkor az *Egri csillagok* jut eszünkbe, és csak jóval utána Horváth Viktor néhány éve megjelent, *Török tükrök* című könyve, amelyet a szakma ismer, és le is fordították jó néhány nyelvre, de azért a közvélemény továbbra is Gárdonyival köti össze a témát. Értékelem Horváth Viktor teljesítményét, sőt, a *Kazamaták*kal magam is valami hasonlóra törekedtem. Ezúttal pedig valamiért Trianonról akartam írni, függetlenül a politika gyártotta vízióktól. Létezik a *Kezdetben volt a kert* című nagyregény Lesznai Annától, rendkívül terjedelmes mű, s hogy az itt jelenlevők közül senki sem olvasta, az valamit elárul. Mindannyiunkról. És Lesznairól nemkülönben. Vida Gábort emelném ki az utóbbi pár év irodalmából: az *Ahol az ő lelke*, ha nem is hibátlan regény, mégis talán a legjobb regény, amit Trianonnal kapcsolatban olvastam. Vida önéletírása – mondják regénynek is, de szerintem egyértelműen memoár – tavaly jelent meg. Egy a hatvanas években, Arad környékén kezdődő életút az *Egy dadogás története*: román iskola, keserves beiskolázódás és traumák, családi sérülések, saját begyűjtésük... Nem a régi sebek nyalogatásáról, és nem is a személyes, illetve a közös fájdalom bagatellizálásáról van szó. Kiváló könyvnek gondolom.

– *Akkor a színpadról hiányolod Trianont?*

– A színpadról. Most jön a századik évforduló, ez a teljesítménykényszer miatt különösen

nehéz helyzet. Mi a *Kazamatákat* nem évfordulóra írtuk, de Zsámbéki Gábor úgy döntött, hogy évfordulón mutatja be. Szerencsésebb lett volna nem akkor, hiszen nem ünnepi mű, és ezzel a befogadást is befolyásolta. De harmincegynéhány évesen másképp gondolkodtam a színházról, mint manapság. Nagyon szerette volna ezt is megrendezni Mundruczó Kornél, ugyanakkor érkezett Zsámbékiék ajánlata. És az ember, ha arra gondol ebben a korban, bő harmincévesen, hogy „a Katona”, akkor azért egy kicsit elgyöngül, akkor is, ha már érték csalódások a Katonában, nem is egy, és nem is kettő. Éles helyzet volt, őrlődtünk. Hogy a Krétakörrel még egyszer, vagy a Katonában először? Mert ha a Katonában nem, akkor lehet, hogy soha többé. A Krétakör úgyis lesz mindig, és még dolgozhatunk velük. Ez nem jött be. A mostani eszemmel másképp döntenék.

– *Hogyan tudnád elképzelni, hogy valósággá váljon a Trianoni Hamlet?*

– Nem az én dolgom. Inkább jellemezném a rendezői koncepciót – játéknak szántam. Nemes, komoly, véres játéknak Trianon máig ható botrányáról. Még sohasem találtam ki színházi rendezést, de ezt az egyet az elejétől a végéig ki kellett gondolnom. Egyetlenegy betűt sem változtat Shakespeare szövegén, a Nádasdy-féle fordítást használja. Csupán a nagymonológot keveri össze Ady Endre híres versével, az *Intés az őrzőkhöz* cíművel, erről a római vendégszereplés krónikája beszél. Az előadást később meghívják Athénba és Szentpétervárra, aztán a regény vége felé jár Kolozsváron – Bukarestbe nem jut el, mert lefűjja a román kultuszminisztérium, ki tudja, miért.

– *A színésznek halljuk folyamatosan a hangját, az ő nézőpontjából látjuk a világot, látjuk a Káli holtak című film forgatását, a színházi előadásokat, ezeket a külföldi turnékat, látjuk természetesen a magánéletét is, a saját elmondásában. De több gondolata is emlékeztet a te gondolataidra az egyes témákkal kapcsolatban. A friss Jelenkorban megjelent tanulmányodban vannak a következő mondatok: „A színész együgyű, mondta nekem egy színész. Neki elsősorban a nézővel kell kapcsolatot kialakítania. Az igazgató többügyű, neki sokfelé kell megfelelnie, például minden este meg kell töltenie a nézőteret. Néző nélkül a színház nem színház, bűgja a füllünkbe mindegyik igazgató.” Ez a színész vi-*

szont a regényben a legkevésbé sem együgyű, hanem nagyon érzékeny, és a színészek egy részéhez képest műveltebb és intellektuálisabb, önvizsgálóbb és önmarcangolóbb.

– Kiugrott bölcsész ugyanis. Ilyen színészt egyébként magam is ismerek.

– *Itt azért több ügyre látunk rá: a rendezők ügyére például. Ezt a filmes világot és színházi világot szerzőként is jól ismered – mit akartál erről a világról ennek a szereplőnek a többügyűségével megmutatni?*

– Lenyomatot szerettem volna adni – nem realista lenyomatot –, viszont kellett hozzá az a bizonyos magyar színházi valóság, mint ugrodieszka. Abból a 187 előadásból minden egyes helyszínre szükség volt. Ezek nem megtörtént próbák, mégis színházi helyzetek. Nincsenek ilyen rendezések, nincs ilyen *Hamlet*, nincs ilyen *Haramiák*, nincs *Káli holtak*, ez az egész nincs, csak a *Saul fia* van, de az meg tabu, nem? Életszerűvé kellett tennem a többit is, hogy a regény világában igazak lehessenek. A saját színházi tapasztalataim mozgatják a fantáziámat, de a hangsúly mégis a fantázián van.

– *Az említett tanulmányban a POSZT-válogató számol be Egy színházi év a Kárpát-medencében alcímmel a tapasztalatairól, hogy mit látott, és hát elég komoly kritikát fogalmaz meg a mai magyar színházi világgal, az előadásokkal, a rendezésekkel kapcsolatban. De nem először; már tíz évvel ezelőtt is leírtad, hogy „a magyar színház gyáva” – és Csáky Alex is a regény vége felé hasonlókat fogalmaz meg, mint amiket te szoktál. Most arra kérlek, hogy ezt a véleményedet próbáld röviden összefoglalni, és szinkronba állítani a Csáky Alexével, vagy akár megkülönböztetni attól.*

– Próbálok szétszálazni, mivel nem azonos a kettőnk tapasztalata, viszont mély meggyőződése, hogy ugyanarról a világról más pozícióból és másik életkorból is levonhatunk néhány hasonló következtetést. Például a gyávaságról, a művészi korrumpálódásról és a megalkuvásról. Én látom mindazt, amit ő játszik, és tudom, amit ő gondol. Az ő ambíciója az, hogy Shakespeare után egy Csehov-rendezés főszereplője lehessen, Trepljovot játsz hasson a *Sirályban*, és ezt a regény végére sikerül elérnie, egy kudarcos év után. Én meg láttam hét-nyolc *Sirályt*, van, aki többet, és meg tudjuk számol-

ni egy kezünkön, hogy hány volt olyan, amely fölfedezésszámba ment, én például Schillingét mindenképpen kiemelném a Fészek Klubból. Láttam sok megúsós változatot. A *Sirályra* azt mondják, hogy társulatépítő darab. A *Sirályt* kiosztani! Azzal megmutatjuk, hogy kik vagyunk mi, mit szeretnénk, milyen az esztétikánk, a formaeszményünk, pláne, ha művészszínházról van szó. Viszont nagyon fájdalmas egy olyan évad, amelyben négy-öt *Sirály*tal találkozik. Ahol nyolc Brecht-rendezésből három *A kaukázusi krétakőr*. A lényeg, hogy a műsorpolitika óvatos, így látja Csáky, nem csupán Térey. Kortárs magyar dráma nagyszínpadon jelenleg nincs. Ami mégis van, az penzum, mesejáték vagy regényadaptáció – ezt nem hívom kortárs magyar drámának. Amikor a Vígszínház 1900 körül Heltai-, Szomory-, Molnár-premiereket egymás után megengedhetett magának... Hogyan gondolható el most egy olyan Vígszínház, ahol a pincébe vagy a padlásra van száműzve minden, ami kortárs, és még örüljön az a bizonyos kortárs szerző, ha egy harminc férőhelyes stúdióteremben elhangozhatnak a mondatai. És ez az a bizonyos kortárs magyar bemutató, amelyre olyan büszke ez a színház. Elismeréssel adózom sokak színészi teljesítményének, de azt gondolom, hogy az örökség elveszőben van. Marton László igazgatósága idején várta, sőt, kérte a kortárs színműveket ez a színház, ez a jó szokás most eltűnőben van. És sajnos ugyanezt kell mondanom a Katona vagy a Nemzeti gyakorlatáról is. Semmivel sem bátrabb, csakis a jelszavak szintjén. És ezt nagyon szomorúan mondom. Manapság nem írok darabot. Néha fölmerül ugyan a lehetőség, és én sem zárom ki a folytatást. Addig pedig nagyon örülök, ha valaki felkér fordítani. Most például Karsai Györggyel a *Médeiát* Euripidészről Szombathelyre. Nagyon furcsa, amikor csakis a felkérés, netán csak a pályázattal járó pénz ígérete indít el valakit – adott egy évforduló, és te gondold valamit egy évfordulóról. Minimálisan azt gondolom, hogy az ihlet természete más, és csak rutinból nem érdemes dolgozni. Az más, hogy kedves XY, min gondolkodsz mostanában, jelenkorunk melyik szimptomatikus esete indít el valamit az agyadban. Nem az, hogy én várok tőled egy darabot, mondjuk, egy mesejátékot a kisszínpadra Mátyás királyról. Ez inkább nagyüzem. Természetesen a mesterség magas fokán

is üzhető a feldolgozódsdi, adaptálódsdi, világhírű filmek színpadra írása stb., be is jön rá a közönség. Mégsem az én világom.

– *Azt is mondd, írod, hogy „ráadásul a Vigben a Hamlet is tök ugyanolyan, mint a Rómeó és Júlia”. Ez a Hamlet a mi Hamlet és Társai című Shakespeare Fesztiválunk programjában is szerepelt – ezt hogyan értetted?*

– *Entertainment*. Adott egy ígéretes, csodálatos tehetségű fiatal színész, ifjabb Vidnyánszky Attila. Minden ízében színházi lény. Azt hiszem, hogy lenyűgöző alakítást nyújtott, és abban a pillanatban, mikor elhagytuk a nézőteret, arra gondoltam, hogy erre mindig emlékezni fogok. De ennyi. Papa-mama nincs, a kiváló színészek számára nincs kitalálva, mit is játszhatnak, Fortinbras – nincs, Ophélia – nincs. Felszín. És van egy fantasztikus díszlet, Antal Csabának hála.

– *És ettől miért lesz hasonló a Rómeó és Júliához?*

– A látványpékség-jellege miatt. Hideget-meleget bevető előadás, olajozott színpadtechnikával. Ugyan nem mindent láttam indokoltnak, amit technikával támaszt alá, autóval, füsttel, tűzzel, vízzel. Van egy telitalálata, József Attila *Levegőt* című verse Hajduk Károly előadásában az Egérfogó-jelenetben, vagy inkább helyett... de az egész? És ilyen a *Rómeó és Júlia*, sőt, ilyen volt az *Othello* is. És itt nem Eszenyi Enikő ellen beszélek, ő nagyszerű színésznő – és ez a Shakespeare-ciklus is mindenképpen figyelemre méltó. De *Hamlet* nekem nem ez. Bocs.

– *Hanem?*

– Hamlet számomra a határhelyzet embe-re, a fordulaté és az alkonyé. Az ő összeomlása „a korszak” – bármilyen korszak – omlása is, hiszen halála után megszálló hadsereg érkezik a hazájába. Sokszor hivatkozik ez a regény Goethe-re. A *Wilhelm Meister* elemzésében sem a transzcendens távlat, sem a közösségi cél nem válik elkerülhetetlenül azonossá a személyes lényeggel. Sőt, e kettő, a Hamletre szabott sors és a személyiség összeütközésbe is kerül. Hamlet nem született cselekvésre. Alkalmatlan, folyton ki akarna bújni, de mert képtelen rá, lehetetlen helyzetekben viselkedik lehetetlenül. A Sulyok-rendezésben nem ilyen: alkalmatlan ugyan, de

Az ezerarcú hős

– Kazinczy Ferenc Hamlet-fordításáról –

1790-ben Kazinczy Ferenc Schröder erősen átírt német változata¹ alapján elkészítette az első magyar nyelvű *Hamlet*-variánst,² amely megdöbbenő a mai néző számára: ebben Hamlet nem hal meg, hanem Claudius megölése után ő kerül Dánia trónjára. Schröder munkáját szomorújátéknak, *Trauerspiel*nek nevezi. Ez az átírat egy igen érdekes drámatörténeti jelenség megnyilvánulása, és sokféle kérdést vet fel.

A *Hamlet* német recepciója igen terjedelmes; mint Borbély Szilárd Kazinczy művének kritikai kiadásához fűzött jegyzetei írják, Schröder többféle kortárs német verziót is figyelembe vett. Az első változata számára a legfontosabb lökést Heufeld *Hamlet*-je adta, amelyet 1773-ban látott, Prágában; a cselekmény dramaturgiai átalakítását jelentős részben tőle merítette, amellyel, hogy visszahozta a Heufeld által kihagyott Hamlet-monológok jelentős részét.³ E változat meghozta

a végleges áttörést a *Hamlet* számára a németajkú színpadokon, Közép-Kelet Európában, így többek között Pozsonyban is, ahol Kazinczy látta az előadást. Friedrich Ludwig Schröder⁴ (1744–1816) a német színház egyik mértékadó személyisége, aki a Sturm und Drang színház-reformjának egyik vezéregyénisége volt. Célja a szomorújáték kialakítása és megerősítése, amely az ő olvasatában még érezhetően a klasszicista szabályok hatása alatt áll, ám azok kiüresedésével rövidesen a színház új, haladó, polgári értékrendű irányzata lett, először Diderot, majd a Schröder igazgatósága alatt dramaturgként működő Lessing kezdeményezésére, ebből az irányból kell tehát néznünk Schröder Shakespeare-átdolgozásait is. Schröder a német *Trauerspiel*, azaz szomorújáték egyik megteremtője, amelynek legismertebb alkotója Lessing (*Emilia Gallotti*, *Miss Sarah Sampson*, Bölcs Náthán), illetve Friedrich Schiller (*Ármány és szerelem*). Schröder felfogásának másik összetevője a 18. század végi érzékenység-kultusz: Shakespeare véres, erőszakos jeleneteit, tragikus befejezéseit igyekezett kora érzékeny közönségének ízléséhez szabni. Átiratokat készített a Bárd színműveiből, amelyek szelídítettek a végzős shakespeare-i tragédiákon. Nála sem Othello, sem Desdemona nem hal meg, s ezt a változtatást a közönség reakciójával indokolja: egy alkalommal színházukban lejátszották az eredeti *Othellót*, és a tragikus végkifejlet hatására több koraszülés is megindult a nézőtérben.⁵ Ennek megfelelően Schröder érzékeny korához alkalmazta a műveket, és a befejezést rendre

1 Friedrich Ludwig Schröder: Hamlet, Prinz von Dänemark, in Sechs Aufzügen. Zum Behuf des Hamburgischen Theaters, Hamburg, 1777

2 Kazinczy Ferenc: Hamlet. Szomorújáték. VI. felvonásban. Shakespeare munkája. Úgy, amint az a mi játszó-színeinkre léphet, in: Kazinczy Ferencz' Külföldi játszószíne. Első kötet. Hamlet–Stella–Missz Szara Szampszon. Kassa, 1790. Kritikai kiadása: Kazinczy Ferenc: Fordítások Bessenyeitől Pyrkerig, önállóan megjelent fordításkötetek, s. a. r. Bodrogi Ferenc Máté, Borbély Szilárd, Debrecen, 2009, 193–254, jegyzetek: 797–810. Elektronikus változatban: http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_ford_4_k (ell. 2018.07.01)

3 A német Shakespeare-recepció 1760–1830 közötti szakaszáról idén jelent meg egy munka, amely foglalkozik Schröderrel is: Shakespeare as a German Author. Reception, Translation, and Cultural Transfer, ed. by John A. McCarthy, Amsterdamer Beiträge des neueren Germanistik, 90., 2018, 110. A közép-kelet európai német, magyar és román nyelvű Hamlet-hagyományozódáshoz remek áttekintést nyújt: Mădălina Nicolaiescu: The Circulation of Shakespeare Adaptations in Eastern Europe, in Linguaculture 1, De Gruyter Open, Berlin, 2014. 24–33.

4 Több helyen említik Peter Simhandl Színház történetében is (Helikon, Bp., 1998). Shakespeare-hez fűződő viszonyához lásd még: <http://www.shakespearealbum.de/biographien/friedrich-ludwig-schroeder.html>

5 Simhandl: i.m., 151.

nem feminin. Csak eleinte habozó, és igenis van elgondolása a közösségről. Ráadásul itt jelen van a prófétáló Ady, az ő jóslata Erdélyről és az ő privát tragédiája, utolsó mohikán mivolta. A *Káli holtak*ban Hamlet „konzervatív, egészséges fiatal, aki hisz a család egységében, az adott szó hatalmában, a barátságban, a szerelemben és Istenben. Művelt és világlátott fiatalember, aki elsőnek fogja föl, hogy a Monarchiának vége, és Erdély a magyarság számára elvesz.” Igen, direkt értelemben a *Hamlet* egyetlen sora sem beszél Trianonról, vagyis mindent a szcenikának és a

színészi játéknak kell láthatóvá tennie. A *Hamlet* mint az ezeréves királyság megrendítő bukása? Mint a magyar varázsbirodalom tragikus vége? Micsoda örültség... Úgy tapasztalom, ez az elgondolás vagy elsőre megnyer valakit, vagy eszelős provokációnak veszi, és dühöng rajta. A Sulyok-féle elképzelésben a *Hamlet* impérium-változása Trianonra vonatkoztatható, és fordítva, Trianon tragédiája is rámásolható a *Hamlet*-re. Fortinbras pedig románul veszi át a széthullott országot, mert miként is máshogyan. Meglátjuk. Vagy nem.

Lous Stuijfsand: Suomi (2014; bronz; 40×8×8 cm)

pozitív végkifejletté tette, megkímélve nézőközönségét a véres tettek és a tragikus értékvesztés sokkjától. Mint látni fogjuk, ez a nézetrendszer eltávolodott valamelyest Diderot tanításaitól, bár annyiban rokonítható azzal, hogy utóbbi szerint az ember életében összesen egy vagy két valódi tragédia történik, így nem valószínű állandóan felfokozott indulatokat és végsőkig kiélezett helyzeteket látnunk a színpadon. Hamlet tehát megöli a trónbitorló Claudius, majd pedig Dánia új, legitim uralkodója lesz. Habár a cselekményt jelentős mértékben átformálja, többet is megőriz a *Hamlet* monológjaiból, így a dán királyfi alakja nem torzul el teljesen: megtart valamit önmagából, ám idealizált, bűneitől megtisztított formában.

Fried István e fordításról írott tanulmányának⁶ jelentős és a kritikai kiadás által is többször hivatkozott eredménye, hogy számot vet egyrészt az 1790-es első kiadás politikai beágyazottságával, másrészt pedig azzal a folyamatos erőfeszítéssel, amely Kazinczyt a *Hamlet*tel kapcsolatos részleges kudarc ellenére is a magyar színház egyik fontos alkotójává tette. Fried igen szigorúan ítéli meg Kazinczy 1790-es, még prózában készült fordítását, beszámol azonban azokról a töredékben maradt, de nagyon fontos kísérletekről, amelyekkel igyekezett javítani az elsőként elkészült szövegen, és ezeket már sikerültebbeknek tartja. Az első kísérlet több okból sem lehetett kielégítő. Az erőteljes nacionalista politikai üzenet, amelyet Kazinczy előszava megfogalmaz, nehezen egyeztethető össze egy német szerző Bécsben és Pozsonyban, német nyelven született és sikerré vált darabjával. Maga az ajánlás is hirtelen ötlettől vezérelve született, mert a kritikai kiadás jegyzetei szerint utólagos kiegészítésként nyomtatták a számozatlan lapokra, emiatt sem gondolható hát, hogy a *Hamlet* valamiféle szövegszerű anyagában is jelentős politikai célzatú torzításon átment „magyarítás” volna. Amint Fried példái és saját vizsgálataim is mutatják, Kazinczy fordít, nem magyarít. A szakirodalomban felbukkanó⁷ félreértést az okozhatja, hogy több helyen, ahol az eredetiben egy túlságosan cirkalmasnak tar-

tott, a magyar színházi közönség által nehezen értett mitológiai hasonlat vagy allegória van, azt Kazinczy leegyszerűsítve, lényegre törően adja vissza, s ennyiben valóban alkalmazza szövegét a magyar közönség háttérismereteihez. Nincs példa viszont a nevek és a helyszínek magyaros átírására: Schröder jár el így, elődjét, Heufeldet követve, hogy az angol darab helyenként erősen latinos hangzású neveit dános csengésűvé tegye (Poloniusból például Oldenholm lesz).

Kazinczy fordítását politikai céllal készítette, egy forrongó korszakban, amikor Magyarország remélt egy magyarbarát (netán: magyar) uralkodót választani, II. József után. Ír hozzá egy igen hazafias előszót, nemcsak címet, Prónay, de saját legitimációja céljával is, hiszen ő maga is kollaboráns hírébe keveredett. Hatását azonban e darab és előszava nem éri el: a német földről beáramló idegen anyagot látják benne. Hamlet túlél, és megöli, vagyis letaszítja a trónról a jogtalan uralkodót: ennyiben, a *Macbeth*tel együtt, indokolható a kortárs politikai helyzettel kapcsolatosan felvetett párhuzam. Azt mondja az alcím, hogy „ahogyan az a magyar színpadokra kerülhet”, és ezzel utal a korábbi változatoktól való távolságra. A nosztrifikációt nem a helyszínek vagy a nevek magyarossá változtatása, hanem a radikális politikai olvasatot sugalló előszó viszi véghez. Sirató dolgozata koncepciójában a dramaturgiára, és a másfajta színpadi hagyományok (az angol reneszánsz színház, a német felvilágosodás-kori színház, illetve az ekkor megszülető és formálódó magyar színházi élet) eltéréseire és azonosságaira koncentrál az előadások tükrében, én viszont a fordítások szövegét szeretném összevetni egymással, Kazinczy teljes, prózában írott variánsából kiindulva.

Az első felvonás második színében először pillanthatunk be Hamlet gondolataiba. Kazinczynál Hamlet első mondata így szól: „Ó, hogy ez a kemény – igenis kemény hús ellágyulhatna, elolvadhatna, s könnyekké csepeghetne!”⁸ A hús eltérő anyagokká változik a különböző verziókban. Az angol eredetiben, Shakespeare-nél *dew* szerepel,⁹ Arany fordításában például az eredetivel híven harmat áll.¹⁰ Schrödernél a szentimen-

talizmus szabályai szerint Hamlet azt szeretné, ha a hús könnyekké oldódhatna fel (*in Thränen aufgelöst zerrinnen möchte*)¹¹; Nádasdynál azonban egy új metafora, a gőz jön elő. Ezúttal igen izgalmas tehát a helyzet: ha jól értjük, Nádasdy egy saját metaforát illeszt a harmat helyére. Az eredeti angol szokatlan alakja azonban izgalmas értelmezésekre ad lehetőséget, hiszen a harmat már a középkorban is az illékonyság, mulandóság metaforája volt. Itt mintha arról szólna a szöveg, hogy bárcsak a gonoszság hatására a test megszűnhetne létezni, és elpárologhatna, akár csak a harmat a reggeli napsütésben, s ezzel el lehetne kerülni az evilági konfliktust a rossz erővel. Nádasdy változatában a gőz a romantikát idéző indulatot, hevesiséget kölcsönöz a képnek, amely eredetileg melankolikus, enervált volt – már ha megfelelően sikerül értelmeznünk az angol kifejezést. Itt tehát picit módosul Hamlet karakterének interpretációja is.

A Schröder-féle *Trauerspiel* szívesen heroizálja Hamlet atyját, és az eszményítés Hamletre is vonatkozik. Az eredeti angol változat párbajjelenetének inkriminált, Hamletet deheroizáló mondata egy testes főhősre látszik utalni: „*He's fat, and scant of breath*,”¹² mondja Gertrud Hamletre, azaz szó szerint: kövér, és kifogyott a lélegzete. Aranynál a következő sor miatt „Tikkad, mert kövér”¹³ szerepel. Ez a kérdés Kazinczynál nem merülhet fel, hiszen Schröder átírja a darab dramaturgiáját – Hamlet nem izzad, mivel nem is párbajozik. Bár Schrödernél az egész párbajjelenet mindenestül kimarad, Hamlet eszményítésének problémájára ez a megváltozott befejezés markáns választ ad. Hamlet megbánja a Poloniusnak megfelelő Oldenholm meggyilkolását, és elnézést kér Laertestől. Saját elmebajára hivatkozik, mondván: nem volt önmaga, amikor a tettet elkövette. Ez az elem a történet egyik kulcsmomentuma, amelynek igen mélyreható következményei vannak: örülete nem lehet színlelt, csakis őszinte, hiszen máskülönben Hamlet hazudna Laertesnek, ami egy ilyen, romantikus jellegű interpretációban nem illik ehhez a karakterhez. A párbajjelenet egész egyszerűen elmarad, és egy mérgezési kísérlettel alakul át: Claudius igyekszik borral megmérgezni Hamletet, a neki szánt méregpoharat azonban – akár csak az eredeti darabban – Gertrud üríti ki. A királynő

11 Schröder, i. m. 14.

12 Oxford Shakespeare, 687.

13 Arany i. m. 192.

haldoklása közben leleplezi Claudius: amellet, hogy ez a részlet az eredetiben is így szerepel, a jelenet Schrödernél mintha a racine-i *Phaedra* dramaturgiájának hatását is magán viselné, amelynek értékrendje jól egybecseng a romantikus érzélem- és szenvedélykultusszal. A szomorújáték ebben az olvasatban nem tűr nyílt erőszakot, agresszivitást és vérfürdőt a színpadon, így az érzékenységi (*Empfindsamkeit*) nevében el kellett távolítani a Shakespeare-féle darabokra nagyon jellemző erőszakos és véres jeleneteket. A magyar szakirodalom¹⁴ Lessing hatásának tulajdonítja ezt az „érzékenyítő” mozzanatot, de ennek nem leltem nyomát a német szerző műveiben: Shakespeare-t mindig az egyik legkiválóbb, a saját kor számára mintaadó szerzőként mutatja be. A félreértést az okozza, hogy a kiadás által említett Joseph Sonnenfels, a bécsi Burgtheater teoretikusa Lessing tekintélyére hivatkozik, amikor a Shakespeare-darabok kigyomlálandó durvaságáról szól, ezt a hivatkozást azonban meglátásom szerint csak fel akarja használni saját nézetei védelmére. Sonnenfels klasszicista szempontból kritizálja Shakespeare-t, de a me-rev, boileau-i klasszicizmustól Lessing polgári dráma-konceptiója jelentős mértékben eltért.¹⁵ Az osztrák ráadásul riválist látott Lessingben: az ő intrikáinak köszönhető, hogy a németet nem hívták meg Bécsbe. Már Lessing elődje és mestere, Denis Diderot is ellentmondásosan nyilatkozik ebben a kérdésben, *Színészparadoxon* című írásában. Több helyütt elismerően említi Shakespeare-t, a jelen poétáit azonban a következő intelemben részesíti: „Írók, költők, érzékeny, kényes s szeszélyes nemzetem fiai, eszetekbe ne jusson túltenni Racine zengzetes, gyengéd és szívreható elégiáin; Shakespeare vad vérengzéseitől menten elfordulna e sok gyenge, s minden hevesebb meg-rázkódtatástól irtózó lélek.”¹⁶ Rá jellemzően éleslátó sorok ezek, amelyek jól ismerik saját korának érzékenységi-kultuszát, ugyanakkor mindebből a rá olyannyira jellemző irónia is kiolvasható saját korának túlfinomult ízlését illetően.

Schröder maga is, mint a hamburgi Deutsches Theater igazgatója és vezető színésze, a bécsi Burgtheater Sonnenfelsének tanaival összhangban, a francia klasszicista színházi felfogás nyo-

14 A kritikai kiadás jegyzetei, Kazinczy, i. m. 799.

15 Elaine Sisman: Haydn, Shakespeare és az eredetiség szabályai, I, Magyar Zene, 2015/3, 241–260.

16 Diderot, *Színészparadoxon*, ford. Görög Livia, Helikon, Bp, 1966, 55.

6 Fried István: Az érzékeny neoklasszicista. Vizsgálódások Kazinczy Ferenc körül, Kazinczy Ferenc Társaság, Sátorlajújhely-Szeged, 1996, különösen az Adatok Kazinczy Ferenc színházi törekvéseihez című írás, 85–98.

7 Sirató Ildikó: „Hamlet él”. Az első magyar Hamlet-fordítások (és magyarítások) dramaturgiájáról, in Élet és halál Shakespeare életművében. 400 éves jubileum, szerk. Almási Zolt, Fabinyi Tibor, Pikli Natália, Reciti, Bp., 2017, 189–203.

8 Kazinczy, i. m. 103.

9 Oxford Shakespeare, 657.

10 „Ó hogy nem olvad, hígul és enyész / Harmattá e nagyon, nagyon merő hús”, 21. William Shakespeare: Hamlet, fordította Arany János, utószó Kéry László, Európa Könyvkiadó, 1984.

mán bírálta Shakespeare bizonyos vonásait (az arisztotelészi műfajok keverése, stílusbeli heterogenitás), és a saját korukat megelőző teoretikusok mély értékítéletével szemben a finom lelkű közönség ítéletét helyezte előtérbe. Nem vitás, hogy ez a választás elméleti megfontolások helyett a közönségsikert részesíti előnyben, elsősorban az arisztokrata réteg ízlését kiszolgálva.¹⁷

A *Hamlet* talán leghíresebb monológja a harmadik felvonás első színében található „Lenni vagy nem lenni, az itt a kérdés” kezdőssorral híressé vált részlet. Ezt a kezdőssort Arany Jánosnak szokás tulajdonítani, pedig ő „A lét, vagy a nem-lét kérdése ez” sort írta bele eredetileg a darabba,¹⁸ s az elsőként idézett sor Vajda Pétertől való, aki 1839-ben lefordította a drámát, amelyet a Nemzeti Színház Arany János 1868-as, klaszikus változatáig sikerrel játszott (1793, Kazinczy fordításának kolozsvári bemutatója és 1839 között a Schröder-Kazinczy-féle változat volt ismeretes a magyar színpadokon). Azért cserélték ki Arany sorát Vajda Péterére, mert az utóbbi jambikus lüktetése pontosabb. Az „itt” szócska valójában nem szerepel az angolban (mint az közismert, a nevezetes sor „*To be, or not to be; that is the question*”¹⁹). Nádasdy jegyzetei szerint a kanonikussá vált Vajda Péter-sor félreérthetővé is teszi a szöveget, mert mintha nem egy egyetemes kérdésfeltevésre, hanem magára az aktuális helyzetre utalna. Szerintem ez nem zavaró momentum, az „itt”-tel arra is utalhat, hogy valahogyan igyekszik Hamlet a dolgok felszíne mögé látni. Nádasdy változata szerint: „Lenni vagy nem lenni, ez a nagy kérdés”.²⁰

Még nehezebben értelmezhető locusok azok, amelyek egy mai jelentéssel ismert szót tartalmaznak, valójában azonban volt egy régebbi jelentésük, mely latin filozófiai terminusra vezethető vissza. Nos, szó szerint ez az eset áll fenn a monológ egyik szava, a *conscience* esetében. A szó latin eredetije, amelynek etimológiája az angol változat jelentéstartományait meghatározta, a *conscientia*, amelynek használatával több tanulmány is foglalkozott. Már a legkorábbi ki-

mutatható nyomoknál, Cicero és Publilius Syrius variánsainál előjön a szó önálló használata mellett a *conscientia animi*,²¹ amely lelkiismeret szavunk eredetijeként értelmezhető. Ebből a némiképp tautologikus szókapcsolatból, elvonással keletkezhetett a *conscientia* ’ismeret, tudat’ jelentése, hiszen előtte az antik anyagban a *conscientia* a lelkiismerettel egyenértékű kifejezés lehetett, az említett latin szerzők mellett Shakespeare egyik fontos antik mintájánál, Senecánál is. A „Lenni vagy nem lenni”-monológ a *Hamlet* talán leghíresebb részlete. Az angol eredetiben a monológ számunkra most izgalmas befejezése a következőképpen hangzik:

„*Thus conscience does make coward of us all,
And thus the native hue of resolution
Is sicklied o’er with the pale cast of thought,
And enterprises of great pith and moment,
With this regard their currents turn awry,
And lose the name of action.*”²²

A monológ részlet szövege Schrödernél:

„*So macht uns die Gewissen zu Feigen, so schwindet die frische Farbe des Entschlusses unter dem blassen Farbe des Nachdenkens, und Unternehmungen, die gross und ehrenvoll sind, wenden ihren Stroh abwärts, und hören auf, wirksam zu sein.*”²³

A vitatott szó helyén pedig a német eredetiben a *Gewiss* kifejezés szerepel, amely szintén lelkiismeretet jelent, ám visszavezethető a *wissen* (tudni) német igére is. A lelkiismeret kifejezésben magyarul, németül és angolul egyaránt megtalálható az ismeretre, tudásra utaló szó. Kazinczy magyar fordítása a következőképpen hangzik:

„Így tesz a lelki esméret bennünket gyáváká; így oszlik széllyel az eltökélt végzés eleven színe az elmélkedés halavány fényje előtt, s feltételeink, mellyek nagyok és nemesek, megfordítják folyamatjokat, s meg szűnnek hatni.”²⁴

A fordított részlet a színt fénnel helyettesíti, az értelem fényének toposzát illeszti a szövegbe Kazinczy, s itt némiképp átformálja Schröder metaforikáját, amivel az igét is megváltoztatja: nem festi le a halványabb szín az élénkebbet, hanem a fénye kifakítja az eltökélt szándék színeit. Talán képzavarnak érezte, ezért írta át, de

itt is látható, hogy egy tehetséges költővel állunk szemben, aki érzékeny a metaforika finomabb rétegei iránt is.

A német eredeti nyomán tehát Kazinczy lelkiismeretnek fordítja a szót, és így tesz Nádasdy Ádám is, hiszen az angol *conscience* szó mai jelentése kétséget kizárólag megegyezik ezzel. Nádasdy azonban lábjegyzetben felhívja a figyelmet a problémára: „Tudat: az eredetiben *conscience*, mely kétértelmű: »lelkiismeret«, tehát a bűntudat belső hangja; illetve »tudat, megértés«, azaz, hogy az ember fölfogja, mi vár rá.”²⁵ Arany János ugyanezt a kifejezést öntudatnak fordítja, és az idézet másik kulcspontját is gondolatként (*thought*):

„[...] Ekképp az öntudat
Belőlünk mind gyávát csinál,
S az elszántság természetes színét
A gondolat halványra betegíti;
Ily kétkezés által sok nagyszerű,
Fontos merény kifordul medriből,
S elveszti *tett* nevét.”²⁶

Hogy stílszerű legyek, az itt a kérdés, vajon miért nem lesz öngyilkos az ember, ha tökéletesen felfogja életének tragikus reménytelenségét? Ha a szót lelkiismeretnek fordítjuk, akkor elvisszük

a monológot a katolikus értelmezés irányába: mivel bűnösök vagyunk, félünk a haláltól, ezért ez a félelem tart vissza bennünket az öngyilkosság (máskülönben halálos) bűnétől. Aranynál azonban az öntudat az, és a tudat, amely visszatart bennünket a haláltól: azért nem végzünk magunkkal, mert félünk a halál tudatunk számára ismeretlen tartományától. Nézetem szerint a kontextus egyértelműen ez utóbbi értelmezést támasztja alá.

Shakespeare a szót kétféle értelemben használja. Az Oxford Shakespeare szószeredete szerint tudatként, az elme mentális képességeként kell érteni, s furcsa módon ebben a szószeredetben a lelkiismeret jelentés egyáltalán nem szerepel. Az általam elérhető Onions-féle glosszárium²⁷ azonban a lelkiismeret jelentést részesíti előnyben, gyakran éppen ezzel a *Hamlet*-hellyel alátámasztva. Shakespeare CLI. szonettjében viszont Szabó Lőrinc lelkiismeretként fordítja, s itt mintha valóban ez a lelkiismeret jelentés lenne a dominánsabb. Ez persze nem zárja ki, hogy a szonettnek egy másik fordítása is lehetséges, amely a *conscience*-et Shakespeare drámáinak (többek között a *Hamlet*-nek) megfelelően tudatként, vagy öntudatként magyarázza, legalábbis a szó előfordulásainak egy részében.

27 C. T. Onions: A Shakespeare Glossary, Oxford, Clarendon Press, 1911, online változat: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:199903.0068>

25 Nádasdy, 2012. 92. ff.

26 Arany, i. m. 90.

17 Sonnenfelset remekül helyezi el Sisman említett dolgozatában.

18 Nádasdy Ádám fordításának jegyzetei hozzák a sor különböző fordításváltozatait, l. Shakespeare: Három dráma. Nádasdy Ádám fordításai. Hamlet, Szentivánéji álom, Lear király, Magvető, Bp., 2012, 90.

19 Oxford Shakespeare, i. m. 669.

20 Nádasdy, i. m. 90.

21 The Roman Gaze: Vision, Power and the Body, szerk. David Fredrick, Baltimore, 2002, 234.

22 Oxford Shakespeare 670.

23 Schröder i. m. 59.

24 Kazinczy i. m. 221.

► PALKÓNÉ DR. TABI KATALIN

Hamlet: drámák és szövegkönyvek

– Az irodalomtudomány és a színház küzdelme a szövegért

Shakespeare *Hamletje* a klasszikus dráma irodalmi és színházi szövegkezelésének lakmusz-papírja. Kiemelt helye van mind az egyetemes, mind a magyar irodalmi kánonban, ahová Arany János 1867-es fordításában került be. Dávidházi Péter részletesen ír Shakespeare és Arany kultúrájáról hazánkban.¹ Ez a kettős kultusz egyszerre elbátortalanítja és provokálja a szövegszerkesztőt. De kik a *Hamlet* „szerkesztői”? Tágabb értelemben mindenki, aki értelmezi a művet. Irodalmi oldalról a fordítók, a szerkesztők, az olvasók és az irodalomkritikusok, színházi oldalról pedig a dramaturg, a rendező és más színházi alkotók, valamint a nézők és a színikritikusok is. Sajátos interdiszciplináris jellege miatt az irodalom és a színház egyaránt magának követeli a művet. Mára már talán elfogadott tény, hogy a színházban „belenyúlunk” a szövegbe. Azonban ez nem volt mindig így. Dolgozatomban a *Hamlet* irodalmi-színházi szövegkezelésének egy rendkívül izgalmas korszakát szeretném felvázolni a nyolcvanas évektől a huszadik század végéig, amelynek során a színház visszahódította az irodalomtól a maga számára a *Hamlet* szövegét.

Az „eredeti” *Hamlet* nyomában

Az irodalmi *Hamlet*-receptiótörténet egyik sarkalatos pontja Angliában és Magyarországon egyaránt a vélt „eredetihez” való viszonyulás. De vajon van-e eredeti mű? Természetesen nincs. A *Hamlet* szövegváltozatok hosszú sorában maradt ránk, már Shakespeare korából is három formában: az Első (rossz) Kvartóban (1603), a Második

(jó) Kvartóban (1604/1605) és az Első Főlióban (1623). A szövegek között vannak átfedések, de különbségek is. Az angol Shakespeare-filológia gyökerei ezeknek a kvartóknak és főlióknak a gyakran következtetlen kora-modern „szerkesztőiig”, vagyis nyomdászaiig nyúlnak vissza, akik több-kevesebb hanyagsággal, vagy talán nagyvonalúsággal mellőzték az akkor még nem létező copyrightot – beleírtak, elvettek a rájuk bízott szövegekből tetszésük szerint. Őket követték a 18. század lelkes szövegjobbító szerkesztői, akik a 17. századi nyomdászok következtelenségeit igyekeztek kiküszöbölni, és ún. „konflált” kiadásokban belátásuk szerint összefésülték a kvartó és a főlió szövegeit. A 19. században megjelent az első Variorum-kiadás (Isaac Reed szerkesztésében), amely az addigi szövegkiadások változatait közölte parallel szerkesztésben.

A 20. század szerkesztői aztán nem kevesebbet tűztek ki célul, mint hogy visszatérjenek az „eredeti” Shakespeare-hez, és a számos kvartó- és főlió-változatból megalkossák a tökéletes, Shakespeare-hez hű szövegkiadást. Ennek egyik kiemelkedő teljesítménye volt Harold Jenkins *Hamlet*-szerkesztése az Arden Shakespeare sorozat 2. kiadásában 1982-ben. Ez a szövegkiadás a Második Kvartót vette alapul, kiegészítve a Főlió részleteivel. Jenkins rendkívül precíz jegyzetapparátusa és szerkesztői bevezetése azt az érzetet kelti az olvasóban, hogy a Shakespeare-hez leginkább hű *Hamlet*-szöveget tartja a kezében. 2006-ban azonban megjelent az Arden 3. kiadása, amely egy gyökeresen más szerkesztői szemléletet tükröz. Ann Thompson és Neil Taylor külön kötetben jelentette meg a Második Kvartót, és külön kötetben a Főliót és az Első Kvartót. Ezáltal

talam mellett tettek hitet, hogy mindhárom szöveg lehet Shakespeare-i, vagyis egyik sem helyezhető a másik elé. Így az ideális szöveget kereső hierarchikus megközelítést felváltotta a pluralitást és fluiditást hangsúlyozó szinoptikus szerkesztői szemlélet.

A *Hamlet* magyar receptiótörténetében sem beszélhetünk egyetlen eredeti szövegről, azonban itt a szövegváltozatokat a különféle fordítások jelentik. Kazinczy Ferenc 1790-ben készült próza fordítását (az első magyar Shakespeare-fordítást) Ludwig Schröder német hatfelvonásos fordítása alapján készítette. Itt a fő szempont nem a különféle kvartók és főliók összevetése volt, nem a leghitelesebbnek tartott angol szövegkiadás kiválasztása, hanem maga a magyar nyelvre való lefordítás ténye. Ezt árnyalta a Kisfaludy Társaság Shakespeare-fordítói vállalkozása a 19. század közepén, ahol számos fordítói elvet megfogalmaztak. Arany János 1867-es fordítása már formahű és költőileg magas színvonalú, gördülékeny szöveg, noha olykor tartalmilag pontatlan.

Arany a Kisfaludy Társaságnak írt jelentésében 1860-ban hangsúlyozza, hogy a fordítónak egyszerre kell törekednie a szövegűsésre, a színpadi mondhatóságra és a szép magyarságra is, de azt is hozzáteszi, hogy ez szinte megvalósíthatatlan. Ezért a „szavazati gördülékenységre” helyezi a hangsúlyt, mivel fordításával a magyar nyelvű színjátszást kívánja támogatni. Egy másik szempont, amit Arany vet fel először, az obszcenitás fordításának kérdése. Shakespeare korához képest a 19. századi polgárság ízlését Angliában, de szerte Európában is az erkölcsi prudéria jellemezte. Arany szokatlan pragmatizmussal közelíti meg Shakespeare vaskos nyelvi fordulatainak fordítását:

„Fontos kérdés továbbá, vajon Shakespeare, úgy a mint van, sikamlós, nem ritkán obscenus részeivel adassék-e a magyar közönség kezébe. Itt az a kérdés áll elé: teljes Shakespeare-t akarunk-e, vagy megcsonkított, hézagossá, castrált kiadást. A magyar közönségnek becsületére válik, hogy szeméremérzete még azon szabadságot sem tűrheti a művészetben, melyet nagy írók, festők stb. gyakran vesznek. Aztán a növendék-kor, a hölgyterem, a salonszobák kiméletet igényel. De másrészt oly lényeges dolog, most, midőn Shakespeare-t adni akarjuk, nem adni hiányosan, hogy a bizottság nem örömet szavazna egy csonka fordításra [...] A bizottság tehát azt

ajánlja: fordíttassa a t. társaság, más nemzetek, különösen a németek példájára Shakespeare-t egészen, meg nem csonkítva, csupán arra utasítva fordítóit, hogy részletekben, s hol a darab kára nélkül történhetik, igyekezzenek az ily sikamlós helyeket szelidebben adni vissza s a botrányt a mennyire lehetséges, eltávolítani.”

Arany felemás megoldást javasol: tartsák meg az obszcén részeket, de finomítsanak rajtuk. Az eredmény, mint tudjuk, egy olyan árnyalt fordítás lett, amelyből csak a legvásottabb fülűek hallották ki a vulgaritást. Arany fordítói szemléletében már ott van minden olyan elem, ami a későbbi, színház felől érkező fordítókat is izgatta: a színpadi mondhatóság, az érthetőség, és a vulgáris nyelvi réteg kezelése.

Bár a 20. század elején volt néhány újabb próbálkozás a *Hamlet* lefordítására,² ezek nem bizonyultak maradandónak. Az újrafordítások nagy korszaka a nyolcvanas évek közepén kezdődött el, és jellemzően a színház, és nem az irodalomtudomány volt a megrendelője. Az új *Hamlet*-szövegek új tartalmakat kívántak hordozni, amelyek jobban illeszkedtek a kor mondanivalójához. A változó kulturális és társadalmi elvárásokat a legmarkánsabban a színház tudja visszatükrözni, ez a legélőbb és legrugalmasabb értelmezési közege a műnek. Az előadásszöveget a *mise-en-scène*-en keresztül a rendező, a színészek, a dramaturg, és más színházi szakemberek együttesen értelmezik audio-vizuális kódokkal, hogy aztán a nézők és a színikritikusok továbbértelmezzék, dekódolják maguknak a látottakat. Ennek a sokrétű színházi megjelenítésnek egyik eleme a drámaszöveg, amely módosított formában, a rendező koncepciója alapján jelenik meg a színpadon. Ennek a koncepciónak írásos lenyomata a szövegkönyv, közismertebb nevén a sűgőpéldány. Az alábbiakban néhány *Hamlet*-szövegkönyvről keresztesztül – a teljesség igénye nélkül – próbálom meg szemléltetni, miként lazult fel egyre jobban a *Hamlet* szövege a színpadon.

Hamlet a színházban: az átigazítástól az újrafordításig

A *Hamlet*et – részben hosszúsága, részben összetett cselekménye miatt – mindig is meghúzták, rövidítették a színházban. Ám míg korábban ezt észrevétlenül, úgynevezett „harmonika-hú-

¹ Dávidházi Péter: „Isten másodszülöttje.” A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza (1989) és Hunyt mesterünk. Arany János kritikus öröksége (1992).

² Zsigány Árpád (1899, próza fordítás), Telekes Béla (1904), Szabó T. Attila (1929, próza fordítás).

zásokkal” (Fodor Géza kifejezése) tették, tehát minimális értelemmódosítással, addig a ’80-as évektől kezdve fokozatosan egyre szabadabban nyúltak bele a darabba a rendezői koncepció kedvéért. A 20. század végére már olyan további dramaturgiai eszközöket sorakoztattak fel a harmonika-húzások mellé, mint a szövegáthelyezés, a szöveg átruházása más szereplőre, a vendégszövegek beszúrása, az idegennyelvű szöveg megtartása, a saját szövegek beszúrása, a szereptöbbszörözés vagy -összevonás, illetve az improvizáció. Ezt a folyamatot joggal nevezhetjük a színházi szövegkezelés paradigmaváltásának.

De hogyan kezdődött el ez a szemléletváltás? A 20. században Brecht és Artaud nyomán a látvány, a vizuális megjelenítés egyre nagyobb tért hódított a színpadon, a szöveg pedig dekonstruálva, töredezett formában jelent meg. A ’60–’70-es évekre egyre több rendező, pl. Grotowski, Brook, kereste a klasszikus drámák újszerű megjelenítésének lehetőségeit. A kérdés a szöveg szempontjából az volt, hogyan lehet a rendező elképzeléseihez idomítani a szöveget, új tartalommal megtölteni, illetve „emészthetővé” tenni a kor embere számára.

Magyarországra a ’70-es évek közepére érkezett el ez a tekintélyromboló, hagyománymegújító szemlélet. A korszakot vizsgáló tanulmányok³ felvázolnak egy olyan belső megújulási folyamatot, amelyet Székely Gábor, Zsámbéki Gábor, Babarczy László, Ascher Tamás, Iglódi István és az amatőr színházi mozgalomból professzionálissá vált Ruszt József és Paál István neve fémjelez. Ezekre a fiatal rendezőkre hatott az Európán végigsöprő színházi forradalom, amely lázadt a bemerevedett színházi konvenciók ellen, és ehelyett új formákkal, politikai tartalmakkal (Artaud, Brecht) és fizikai színházzal (Grotowski, Brook) kísérleteztek.

Ebben a szellemi légkörben rendezte meg Paál István 1981-ben a *Hamlet*-et a Szolnoki Szigligeti Színházban, amely nagy feltűnést keltett merész politikai üzenetével. Rendezői koncepciójához úgy igazította a *Hamlet* szövegét, hogy a modernruhás előadást némajátékkal indította, amelyben Polonius (Nagy Zoltán) szigorú tekintettel utasította a később Színészkirályt játszó színészt, hogy tanuljon be egy szerepet. A szellem-jelenetből aztán kiderült, hogy ez a színész

alakította idős Hamlet szellemét, akit aztán az Egérfogóban valóban eltettek láb alól. Polonius szervezkedése a néma előjátékban kijelöli Paál koncepciójának fő vonalát: az előadás Hamletet mint az olajozottan működő, beépített emberekkel operáló államgépezet áldozatát mutatta be. Ez az elképzelés Magyarországon merész és új volt, de nem előzmény nélküli. Paál valószínűleg ismerte a korszak egyik legradikálisabb színész-nevelője, Jerzy Grotowski *Hamlet*-produkcióját, amely szintén Hamlet kiszolgáltatottságáról szólt. Paál produkciójának az érdekessége, hogy a rendező kiadta erősen ellenzéki hangvételű, provokatív szövegkönyvét,⁴ amely tartalmazta a húzásokat, a rendezői instrukciókat, elemző gondolatokat és egyéb inspiráló írásokat.

Két évvel később, 1983-ban mutatták be a magyar színházi élet egy másik emblematisz alakjának, Ascher Tamásnak a *Hamlet*-jét Kaposváron. Nála már nemcsak a rendszerellenes politikai üzenet, hanem az átdolgozott drámaszöveg is a határátlépést szolgálta. A *Hamlet* magyar színpadtörténetében Ascher tett először kísérletet Arany János kanonizált és addig sérthetetlennek vélt *Hamlet*-fordításának radikális átformálására. Előadásához Eörsi István átdolgozott Aranyfordítását használta. Eörsi átdolgozása – saját bevallása szerint – felemásra sikerült: a rendező szándéka szerint „akár farmerban is eljátszható” szöveget akartak létrehozni, ugyanakkor a „kegyelet érzésétől vezérelve” Eörsi megpróbálta megőrizni Arany híres sorait a közönség elvárásait szem előtt tartva. Így azonban egy bátoratlan Arany-szöveg született, amely tartalmazott ugyan néhány módosítást, de sok archaizmus így is benne maradt a szövegben. Eörsi így írt erről tíz évvel később, új *Hamlet*-fordítása előszavában: „A közönség nem a tragédiára figyelt, hanem iskolában tanult, hőn szeretett mondataira várt: nem Hamlet és Claudius állt szemben egymással, hanem szövegrészek.”⁵ Ennek az 1983-as Arany-átdolgozásnak nagyobb volt a „tett” értéke a „belenyúlás” merészsége miatt, mint a fordítás-történeti súlya.⁶

4 Xerox-sokszorosítással jelent meg 300 példányban. Ez a sokszorosítást forradalmasító nyomdatechnika a nyolcvanas évek elején jelent meg.

5 Eörsi István (ford.): William Shakespeare: Hamlet, dán királyfi, in: Öt Shakespeare dráma Eörsi István fordításában, Budapest: Palatinus, 1999, 10.

6 A maga korában Eörsi átalakított szövege annyira újszerűnek hatott, hogy ezt a szöveget használta fel Gali László is debreceni előadásában 1986-ban.

Egy interjúban Eörsi erről az úttörő szerepről így írt: „Büszke vagyok, mert a klasszikusok újrafordítását én kezdtem el – a Mészöly Dezsőt már nem hazaárulózták le, sem a Nádasdyt.”⁷ Valóban, Eörsi átirata az újrafordítások egész sorát indította el. Saját maga 1988-ban lefordította az egész *Hamlet*-et. Ezt követte 1996-ban Mészöly Dezső fordítása az Új Színház felkérésére, ahol Ács János rendezésében mutatták be a darabot. 1999-ben Nádasdy Ádám készített fordítást Lengyel György felkérésére, a Debreceni Csokonai Színházban rendezett *Hamlet*-je számára. Egyfelől tehát érkeztek az új fordítások, másfelől pedig a rendezők egyre kreatívabban nyúltak a *Hamlet* szövegéhez. Ennek a változásnak a társadalmi elfogadtatásához azonban körülbelül húsz évre volt szükség.

Szabad-e belenyúlni az Arany-fordításba?

Eörsi Arany-átdolgozása – és a korábban műsorra kerülő *Szentivánéji álom*-átdolgozás – kapcsán színházi-irodalmi vita bontakozott ki 1983-ban az Élet és Irodalom hasábjain arról, hogy szabad-e Arany Jánost átdolgozni, újrafordítani. Vargha Balázs Arany kultikus pozícióját védte, míg Koltai Tamás, Eörsi István és Czímer József az új fordítások védelmében foglalt állást.⁸ Vargha Balázs mellett érvelt, hogy Aranyt nem lehet átdolgozni: „Több esetről tudok, hogy jeles költők nem vállalták a Hamlet átdolgozását. A tárgyalások az első mondatnál megszakadtak. E. I. nem ilyen kényes. Átdolgozta Aranyt. Átdolgozni merészelte.” Vargháknak nem az új fordításokkal volt baja, hanem azt nehezítette, hogy valaki szabadon átirta Arany szövegét: „Eörsi István vagy bárki fordítása Arannyal feldúsítva – ezt lehet. Arany fordítása Eörsivel feldúsítva – ez nem megy.” Koltai Tamás ezzel szemben a drámaszöveget a színházi munka nyersanyagaként értelmezi, amely az aktuális igények mentén szabadon formálható: „A drámai szöveg a mindenkor rendezői fölfogás alapja. Tehát elvileg elképzelhető, hogy annyi új fordításra van szükség, ahány új rendezői koncepció születik.” Mára már ebből az elvi lehetőségből valóság lett: nagyon ritka, hogy

egy rendező ne módosítsa valamilyen módon a felhasznált drámaszöveget.

Az ÉS 1983-as fordítás-vitáját tizenöt év múlva egy kerekasztalbeszélgetés követte rendezők, dramaturgok között. Ez 1998 augusztusában jelent meg a *Színház* hasábjain. Fontos a hangsúlyváltás: míg a nyolcvanas években az irodalmárok kezdeményezték a vitát egy irodalmi lapban, addig a kilencvenes évek végén már egy színházi lapban rendezők és fordítók beszélgetnek a Shakespeare-i szöveg kezeléséről.⁹ Ebben a beszélgetésben Ács János megállapítja, „[a]z az érdekes, hogy amikor előveszünk egy művet, és úgy döntünk, hogy meg akarjuk azt rendezni, akkor még a régi fordítás van a kezünkben. [...] Vagyis fordítás alapján tetszik meg egy darab – és mégis bajunk van a szöveggel”. Tehát az Aranyfordítás annyira belénk ivódott már, hogy nem is fordításként, mint inkább megfejtendő, *lefordítandó* szöveggé éljük meg, amit egyszerre izgalmasnak találunk, de „bajunk is van vele”.

Az Arany-kultusz színházi vetületei

Az Arany-fordításhoz fűződő kultikus viszonyunkat nagyon jól szemlélteti egy híres színházi anekdota Bárdos Artúrról, aki 1949-ben Angliába ment megrendezni a *Hamlet*-et. Arra a kérdésre, milyen érzés angol változatban rendezni a drámát, szellemesen azt válaszolta: „Természetesen nagy megtiszteltetés és kihívás, de őszintén szólva furcsa angolul hallani a szöveget, mert hozzá vagyok szokva az eredeti változathoz Arany János fordításában.”¹⁰ Ez az anekdota jól mutatja az Arany-fordítás *eredet*ként való értelmezését a magyar kultúrtörténetben. Azonban az Arany-fordítás nemcsak nyilvánvaló költői zsenialitása miatt hat ránk a mai napig, hanem a közoktatásban betöltött központi szerepe miatt is. Bár ma már Nádasdy fordítását is tanítják a középiskolákban, sok színházi szakember van még ma is, aki Arany fordításán nevelkedett. Lengyel György, aki 1999-ben Debrecenben először vitte színpadra Nádasdy Ádám *Hamlet*-fordítását, a darabról nyilatkozva mégis Aranyt idézte, mert ez ivódott belé. Hasonló gondja volt a szereptanuláskor Cserhalmi Györgynek (Claudius) 1996-

3 Ld. Mihályi Gábor, Koltai Tamás, Nánay István és Bérczes László tanulmányait.

7 In: „A klasszikusok újrafordítását én kezdtem el...” Beszélgetés Eörsi Istvánnal színházról, fordításról. Beszélgetőtárs: Minier Márta. Kézirat, M. M. szíves közlése.

8 A kapcsolódó cikkeket újraközölték az alábbi kötetben: A műfordítás elveiről. Magyar fordításelméleti szöveggyűjtemény. Szerk. Józán Ildikó. Balassi Kiadó, 2008.

9 Színház és/vagy irodalom. Új Shakespeare-fordításokról (kerekasztal-beszélgetés), Színház, 1998. augusztus, 15–20.

10 Minier Márta: Translating Hamlet into Hungarian Culture: A Case Study in Rewriting and Translocation, PhD disszertáció, Hull: University of Hull, 2005, 1.

ban a mészölyi szöveggel (Új Színház, r.: Ács János), vagy 2003-ban Fillár Istvánnak (Hamlet) Pécsen a Nádasdy-féle szöveggel (Pécsi Nemzeti Színház, r.: Hargitai Iván). Fillár erről így nyilatkozott: „Sokáig gondot okozott, hogy tudtam a nagymonológokat Arany fordításában, s újra kellett tanulnom Nádasdyban. Szállóigévé vált aranyköpésekkel tele a klasszikus szöveg, itt mi mást mondunk helyette, kevésbé költőien fogalmaz Nádasdy, de a darab egészéhez jobban illő az újabb fordítás, mint Aranyé”.¹¹ Hogy az újrafordítások ellenére mennyire referenciapont a mai napig az Arany-fordítás, jól mutatja, hogy a Vígyszínház 2017-es *Hamlet*jében, amelynek modern szövegét Forgách András és Vörös Róbert jegyzi, szintén szerepel számos „slágermondatt”, mint pl. a poloniusi „Légy hű önmagadhoz!” vagy a hamleti „Kizökkent az idő. Ó kárhozat, hogy én születtem helyretolni azt!”.

A színházi szövegkezelés etikai kérdései

A kilencvenes években egyre változatosabban nyúltak bele a rendezők a *Hamlet* szövegébe. Ennek egyik notórius esete volt Verebes István 1997-es nyíregyházi előadása, melynek alcíme „Dánia gyomos kert” volt. Ennek megfelelően az előadás fő motívumai a pusztulás, a romlás, a halál, a káosz, de főleg a közöny, Horatio (Bajzáth Péter) cinikus közönye volt. Ebben az előadásban ő volt Hamlet mellett a leghangsúlyosabb figura. Ő a tanú, az „utókor”, aki elmondja „a még-mitsem-tudó / Világnak, hogy mi történt”. A szövegkönyv (jegyzetelt rendezői példány) címlapján az szerepelt, „a dráma valamennyi fordítását felhasználva a szövegkönyvet átírta: Verebes István.” Újonnan kreált szövege önkényes, gyakran öncélúan zanzásított, nyelvezete igénytelen volt: Shakespeare költészetével szemben a silány, lapos fordulatoktól hemzseggő köznyelvet részesítette előnyben. Számos szövegmódosítással is élt, mint például a némajáték, a szöveg húzás, a szövegátruházás, a szövegbetoldás és áthelyezés.

Verebes szövegkezelése sajnálatos módon jól példázza a színházi szövegkezelés etikai buktatóit. Az előadásszöveg alapját Eörsi István fordítása képezte, amelyet a fordító tudta nélkül használt fel, és eléggé átalakított, megnyirbált. Ezt Eörsi zokon vette, és jogi útra terelte az ügyet. Végül

¹¹ Balogh Róbert: Fillár István az erős Hamlet. Riport Fillár Istvánnal, http://www.terasz.hu/main.php?id=egyeb&page=cikk&cikk_id=2915, megtekintve: 2018. augusztus 11.

jogtalan szöveghasználatért bírságra kötelezték a rendezőt: félmillió forintot kellett befizetnie egy hajléktalanokat támogató alapítványnak (utalva ezzel Verebes hajléktalanokat idéző sírásóira). Fábri Péter, az Artisjus Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület vezetőségi tagjának írása foglalja össze az esetet a <http://www.geocities.com/kolumbusz/szjogok.html> című weboldalon, de annak idején számos újságcikk és riport is foglalkozott vele.

Új évezred: minden mehet

2007-ben Schilling Árpád a Krétakör társulával létrehozott *hamlet.ws* című rendhagyó produkciójához Nádasdy Ádám fordítását használta. Az előadás kortárs jellegéhez jól illettek a különféle vendégszövegek Büchnertől, József Attilától, Pilinszkytól, sőt, Nádasdy lábjegyzetei is afféle *hipertextusként* bekerültek a szövegkönyvbe csak úgy, mint a különféle pop-rock-blues-rap dalbetétek, vagy néhány Arany-zárvány. A rendező a szövegkezelést úgy radikalizálta, hogy mindössze három színész (Nagy Zsolt, Rába Roland és Gyabronka József) játszotta el az összes szerepet. Ennek megfelelően – a félreértések elkerülése végett – a szövegkönyvben is a színészek becenevét használták a drámai alakok nevei helyett.¹² Az előadást osztálytermekben, színpadi fények nélkül, a diák nézőközönség között ülve játszották egy részben. S bár a rendező merészen nyúlt hozzá a *Hamlet* szövegéhez, mégsem okozott ez fölháborodást akár a közönség, akár az irodalmi és színházi szakma részéről. Sokkal inkább izgalmas vállalkozásként értékelték, amely felfrissíti és közelebb hozza a mai fiatalokhoz Shakespeare-t.

A Krétakör Társulat játéktílusát az új teatralitás, az új textualitás és a realista formanyelv érdekes kombinációja határozza meg. Egyfelől megfigyelhető a szövegre való teljes ráhagyatkozás, másfelől viszont a letisztult, szándékosan eszköztelen szövegmondást erős képek egészítik ki, mint például Gertrud (Gyabronka József) fuldoklási jelenete, miközben Ophelia halálhírét meséli, vagy Rába Roland feje mint szegény Yorick koponyája Hamlet (Nagy Zsolt) kezében. A textuális és a képi megjelenítések épp ellenté-

¹² Egy közönségbeszélgetés során Gyabronka József elmondta, hogy értelmezési nehézséget nem okozott számukra a szövegkönyv fogalmazásmódja, ugyanis a próbákat mélyreható szövegkezelés előzte meg, vagyis mire kézhez kapták a szövegkönyvet, már kívülről tudták, melyik szöveg melyik szereplőé.

tes irányban hatnak a nézői interpretációra. Míg a szövegmondás arra ösztönzi a nézőt, hogy a költői szöveg felől értelmezze a történetet (ezt az értelmezést segítik elő a hipertextusként betűzött lábjegyzet-magyarázatok is), addig a képi megjelenítés arra hívja, hogy ne a szóképeket, hanem a játék kínálta audio-vizuális metaforákat dekódolja és gondolja tovább. A szöveg és a látvány tehát érdekes szimbiózisban van jelen Schillingnél: a színpadi szöveg teljes értékű alkotótársa a minimális mozgás- és gesztuskészlettel megoldott jeleneteknek.

A szereptöbbszörözés eszköze Schillingnél egészen komplex interpretációt tesz lehetővé. Egymásra olvasható például két szerep (Claudius és Polonius) Rába Roland szerepkettőzése kapcsán a hálószoja-jelenetben (3.4). Ez a mozzanat azért is izgalmas, mert Rába megszólalása („Jaj! *Meg vagyok ölvé*.”¹³) a maga magartalan-ságával humort visz az amúgy tragikus színbe: Polonius – brechti módon – kritikai távolsággal szemléli saját halálát. Itt nem Polonius beszél, hanem Rába Roland mondja Polonius szövegét. Sőt, az akciót dikcióvá alakítja át: egy beszédaktus által hal meg. „*Meg vagyok ölvé*” – mondja (betoldott szöveg), miközben tovább ül a székén.

Összegzés

Láthattuk, hogy a nyolcvanas–kilencvenes években végbement a *Hamlet* magyarországi színháztörténetében egy olyan paradigmaváltás, amely alapvetően megváltoztatta viszonyulásunkat a mű szövegéhez. Az új fordítások, az Aranyfordításhoz való megváltozott viszonyunk és az egyre szabadabb színházi szövegkezelés azonban a darab kanonikus státuszát paradox módon nemhogy gyengítették, de tovább erősítették. A színházi alkotófolyamatban olyan metamorfózison tud keresztül menni a klasszikus dráma-szöveg, amely által képes posztmodern szöveggé

válni. Az átalakított szöveg olyan értelmezéseket tesz lehetővé, amelyek a drámát új életre keltik, az összefüggések újabb rétegeit tárják föl, s ezáltal gazdagítják irodalomtudományi megközelítéseinket is.

A *Hamlet* irodalmi szövegtörténete adja a hátterét annak a komplex színházi szövegtörténetnek, amely Shakespeare korában a színházból indult, és a színházban látszik véget érni. Az itt felvillantott néhány előadásszöveg jelzésszerű elemzése talán jól mutatja, hogy nincs újítás megtartás nélkül. A 21. század *Hamlet*jei tágítják ugyan a néző-színész viszony kereteit, de nem borítják fel teljesen a hagyományos színházi konvenciókat. Ugyanígy a szöveg szintjén: játszanak ugyan a szerepjelölés határaival, de megtartják a dialogikus formát. Így tett az idén júliusban a gyulai Shakespeare Fesztiválon vendégszereplő Unteatru társulata is, akik három színésszel egymásra vetítették a szerepeket, a szövegeket, és ezáltal újrastrukturálták a szereplők közti viszonyokat. Így például felerősödött a fiatalok apátlansága-anyátlansága: amikor Hamlet anyja után kiált, az Ophelia kiáltásával olvad össze saját hiányként megélt anyja után. A sajátos szövegkezelés eredményeképpen komoly munka hárult ugyan a nézőre – az előadás a dráma előzetes ismerete nélkül nehezen volt értelmezhető –, viszont a húzásokkal, szövegáthelyezésekkel együtt is eljutott az előadás a darab elejétől a végéig: Hamlet belehalt küldetésébe. A dráma-szövegnek ez a megtartva megújítása valószínűleg mindig jellemezni fogja a klasszikus drámák színházi szövegkezelését, és ezt mára elfogadták az irodalomárok is. Az egyetlen kérdés, amelyre nehéz válaszolni, hogy mi szabhat határt a *Hamlet* átalakításának, főként, ha ugyanúgy *Hamlet* marad az előadás címe, mint az Unteatru esetében. Vagyis: hol ér véget Shakespeare *Hamlet*je, és hol kezdődik az adaptáció?

¹³ Dőlt betűvel jelöltem Schilling betoldását.

► ALMÁSI ZSOLT

A néző identitása: Mi József Attila Hamletnek?

A tanulmány azzal foglalkozik, hogyan alakul a nézői identitás miközben a Vígszínházban a *Hamlet*¹ nézi, különös tekintettel arra, amikor a Színész elszavalja József Attila „Levegőt!” című versét. Először talán meglepődhetünk, hogyan kerül az előadásba egy vendégszöveg, ezért először amellet fogok érvelni, hogy a shakespeare-i szöveg már eleve rugalmas textus, ennél fogva a filológusnak sem kell, hogy problémát jelentsen a betoldás. Ezután azzal fogok foglalkozni, hogyan illeszkedik az előadásba József Attila verse, és hogyan alakítja a nézői identitást fokozatosan. Először is megnézzük, hogy milyen nézői elvárással tekintünk a beszéd elébe, majd hogyan alakul a nézői identitás, mikor fokozatosan ráébred a néző, hogy mást kap, mint amire várt. Ebben a ráébredésben helyt kap az, hogy a vers miként szól ki az előadásból, majd pedig azt fogom bemutatni, miként képez organikus egységet a vers és az előadás.

Egyfajta purista nézet szerint nem szabad kanonikus szövegeket módosítani, hiszen azok szentek és sérthetetlenek. Talán így kellene lennie kanonizált irodalmi művekkel is, ti. Shakespeare szövegével is, mint kultikus tárggyal, azaz nem tűnik elfogadhatónak ebben a kontextusban, hogy valaki módosítson a shakespeare-i szövegen. A Shakespeare-filológiában azonban a helyzet az, hogy egy ilyen keményvonalas purista álláspont tarthatatlan, hiszen manapság elfogadott az a nézet, hogy Shakespeare szövegeit egyfajta rugalmasság, instabilitás² jellemzi, vagy

másfelől közelítve, Shakespeare szövegeinek létrehozásában számos kéz munkálkodott, és ez a tevékenység a mai nap is folytatódik³.

Shakespeare idejében a színházi szerzőnek, a drámaírónak más volt a státusza, és ebből kifolyólag a munkamódszere is, mint ahogy azt a velünk élő romantika hatására elképzeljük. A romantika túlzó elképzelése olyan elemeket foglalhat magában, hogy a szerző az egyetlen autoritás, aki a szöveg mögött áll, a szöveg egyetlen variánsban készült el, ez a kézíratos változat azonos módon jelent meg nyomtatásban, és minden későbbi kiadásában egészen a mai napig változatlanul kerül az olvasó kezébe, és válik befogadhatóvá a szerzői szöveg. Sajnos ez az elképzelés nem állja meg a helyét Shakespeare esetében.

Először is a vegytiszta autoritás tézise nehezen tartható. Shakespeare esetében ugyanis az alapötlet nem szükségszerűen a szerző fejéből pattant ki, különösen nem a *Hamlet* esetében, hiszen Shakespeare meglehetősen sokat merített Belleforest Amleth⁴ történetéből. Továbbá Shakespeare esetében azt is tudjuk, hogy számos művében találhatunk idegenkezűséget, Shakespeare idejében az együttműködés más szerzőkkel nem volt példa nélküli⁵, illetve az sem tűnik lehetetlennek, hogy Shakespeare olykor átemelt

szövegrészleteket más szerzők műveiből: például a *Vihar*ban Gonzalo beszéde az ideális államról (2.1.145-166.) Montaigne a kannibálokról szóló esszéjéből, John Florio fordításából származik⁶. Arra is van példa, hogy szerzőinek tekinthetünk két szövegváltozatot, mint például a *Lear király* esetében⁷. Esetenként pedig később alakítottak tovább a művein, és mára már így olvassuk a műveket shakespeare-inek: például a *Macbeth* Hekaté-jelenetei talán Middeltontól származnak.⁸

Ha azonban azt gondolnánk, hogy rendben, de mindezek ellenére egy véglegesnek mondható szövegváltozatot Shakespeare készített, vagy legalább jelentős részét jóváhagyta, akkor mégiscsak rendelkezünk egy szövegváltozattal, amit szerzőinek tekinthetünk. A helyzet azonban Shakespeare esetében komplikáltabb, ugyanis szerzői kézirat nem maradt ránk, csak életében, vagy közvetlenül utána megjelentetett nyomtatott változatok, amelyeknek a szerzői változathoz való viszonya nem egyértelmű, hiszen sok esetben nem lehet tudni, a színházi társulat, amely rendelkezett a szöveg tulajdonjogával, melyik szövegváltozatot adta el a nyomdásznak, vajon a szerzői kéziratot, és azok közül is a tisztázottat vagy tisztázatlant, esetleg a színházi szövegpéldányt, vagy pedig egy harmadik típusú szöveget, amelyet a hatósági vizsgálathoz készítettek. A *Hamlet* esetében tovább bonyolítja a helyzetet, hogy három korai kiadásban jelent meg a szöveg, és mindegyik meglehetősen eltérő szövegváltozatot tükröz. Ez utóbbi kiadások alapján alkotják meg a szerkesztők az általuk megfelelőnek vélt *Hamlet*et a 18. századtól a mai napig. A *Hamlet* „eredeti” szövege tehát a mai napig alakulóban van, és alakul is kiadástól, szerkesztői elvektől a célközönség elvárásaiig, a könyvkultúra erényei

és határai alapján.⁹ Az „eredeti” szöveg rugalmassága és bizonytalansága tovább alakul a fordítások révén. Kazinczy óta fordítják a *Hamlet*et, napjainkra már egy tucat fordítással rendelkezünk, és semmi sem jelzi azt, hogy ez a folyamat lezárulna, az egyik legutolsó magyar változatot Forgách András készítette a Vígszínház *Hamlet*-jéhez. A fordítások tehát újabb és újabb *Hamlet*ek születését szolgálják, tovább erősítve a shakespeare-i szöveg rugalmasságát, bizonytalanságát.

A filológus szempontjából tehát nem tűnhet lehetetlennek, hogy a színházban a már eleve összetett szövegalkotási folyamat további fordulatot vesz, és bekerül egy vendégszöveg, amely vendégszöveggént működik, alkot jelentést, támaszt elvárásokat a nézővel szemben. Különösen így lehet ez a *Hamlet* esetében, hiszen ebben a darabban éppen a főszereplő jár el hasonló módon. Hamlet, akár a mai rendezők, a színészekkel egy olyan darabot adat elő, amelybe ő maga ír bele néhány tucat sort. A *Hamlet*be beleírni sem filológiai, sem pedig tematikailag nem elítélendő vállalkozás, sőt, a leginkább hamleti cselekedet.

József Attila verse a Hecuba-jelenet helyére kerül a Vígszínház *Hamlet*-jében, és ezért érdemes először szemügyre venni, hogyan illeszkedik a műbe Hecuba. A helsingőri udvarba érkező színjatszókát, pontosabban a vezető színészt teszteli Hamlet ebben a jelenetben, hiszen a trójai háború befejezését mesélteti el a színésszel, amikor Priamus királyt megölik, és látjuk feleségét, Hecubát szenvedni férje halálakor. A Színész teljes átéléssel adja elő a beszédet, Hecuba fájdalmát olyannyira átéli, hogy Polonius szavai szerint még a könnye is kicsordul.

A színészi teljesítményen túl a jelenet és Hecuba két szempontból tükrözi Hamlet helyzetét. Először is Hecuba hasonlít Hamletre abból a szempontból, hogy egy közeli rokon elvesztésének lehetünk tanúi mindkét esetben: Hecuba a férjét, Hamlet az apját veszítette el. Hamlet maga hívja fel erre a párhuzamra a figyelmet, amikor magát a Hecuba fájdalmát alakító színészhez hasonlítja. Másodikként pedig a bosszú tematikája felől hasonlít Hecuba helyzete Hamletéra, hiszen Hecuba a kora modern drámai világ híres

6 Lásd Stephen Orgelnek ehhez a részlethez írott kommentárját: William Shakespeare: *The Tempest*. Szerk. Stephen Orgel (Oxford–New York, Oxford University Press, 1987), 135.o.

7 Legutóbb a *Lear király* színház történetén belül a két Learról Reuss Gabriella írt Shakespeare Londonban és Pest-Budán: Színházi előadások emlékezete (Budapest, L'Harmattan: 2017) című könyvében. A két Lear-elméletet cáfolta Brian Vickers: *The One King Lear* (Harvard: Harvard University Press, 2016).

8 Ehhez lásd Kállay Géza: *Előszó*, 20–21. o. (William Shakespeare, *Macbeth*, ford. és *Előszó*: Kállay Géza, Budapest, Liget Műhely Alapítvány, 2014, 3–29.o.).

1 Rendezte Eszenyi Enikő, bemutató: 2017. október 1.

2 Ennek bővebb kifejtéséhez lásd John Jowett *Shakespeare and Text* (Oxford University Press, Oxford–New York, 2007).

3 Ez utóbbi témát meggyőzően, rendkívül sok példán keresztül dolgozza fel Lukas Erne, *Shakespeare's Modern Collaborators* (London–New York: Continuum, 2008).

4 Nagyon alaposan elemzést olvashatunk erről Kiséry András *Hamlet's Moment: Drama and Political Knowledge in Early Modern England* (Oxford–New York, Oxford University Press, 2016) című könyvében.

5 Shakespeare-szövegek számítógépes, stilometriai elemzéséhez lásd Craig, D. H.–Arthur F. Kinney (szerk.): *Shakespeare, Computers, and the Mystery of Authorship* (Cambridge University Press, New York: 2009).

bosszúállójaként is ismert volt.¹⁰ Hecuba nemcsak férje, hanem legkisebb gyermeke elvesztése miatt fogja a bosszú eszközét alkalmazni, még hozzá olyan módon, hogy végül is tettét a görög, vagyis az egyébként ellenséges bíróság jogosnak találja. Azaz a bosszú nemcsak sikeres, hanem a magánigazság érvényre juttatásán túl még az adott jogrendbe is illeszkedik. Hecuba alakja tehát pompásan tükrözi Hamlet helyzetét, hiszen a megfelelő érzelmi állapot, amelyet Hamlet keres, Hecubában és a színész alakításában is megtalálható, valamint a bosszú, mint sikeres és a jogrendbe illeszkedő vad igazság képe is felidéződik ebben a rövid jelenetben.

Természetesen mint minden kora modern tükör, a Hecuba-jelenet nemcsak leképezi a valóságot, hanem torzítja, problematizálja is azt.¹¹ Először is Hecuba–Priamus feleség és férj viszonyrendszerét jelöli, míg Hamlet–Id. Hamlet fiú és apát, azaz az analógia csak analógia, de nem pontos egyezés. Ennek a torzításnak a folyománya a második, immár fontosabb különbség, hogy a nemi szerepek sem egészen azonosak, hiszen egy nő, a feleség az, aki a megfelelő érzelmeiket átéli, azaz Hecuba inkább Gertrudhoz kellene hogy elvezessen, semmint Hamlethez. Különösen akkor, ha Hamlet maga is a (romlott) nőiességgel azonosítja nem megfelelő érzelmi háztartását, amikor a színész érzelmeihez képest a sajátját kritizálja.¹² Ugyanígy tovább bonyolítja Hamlet helyzetét, hogy ha a narratíva fókuszációját komolyan vesszük, éppen egy királygyilkosság szemtanúi lehetünk, azaz a trójai király lemészárlását tárja elé a beszéd a veszteséget sirató hozzátartozó szempontjából. A kérdés az, hogy a hamleti világban melyik királygyilkosságról esik itt szó: idősebb Hamlet

vagy Claudius megöléséről. Ha idősebb Hamletről, akkor ez a jelenet kimarad a mű tematikájából, hiszen Gertrudot nem látjuk férjét gyászolni. Ha pedig ez az analógia nem működik, akkor a jövő perspektívája nyílik meg, és ebben már Hamlet azonosul a gyilkossal, míg Claudius az áldozattal, a befogadó a gyilkosságot fogja elítélni, a meggyilkoltat pedig szánni. Am ez a perspektíva sem előnyös Hamlet számára.

A jelenet összetett jelentéshálózata, az ellentmondó jelentéshorizontok azonban a színházi pillanat tűnékenységében észrevétlenségre ítéltetnek. A színházban nincs idő és alkalom megjeleníteni az ellentmondó jelentésrétegeket, a nézőtől nem lehet elvárni a trójai háború és utóhatásainak mélyreható ismeretét. A jelentések bonyolult hálózatának elvesztése talán értéktelenné teszi a jelenetet, legfeljebb Hamlet és Polonius közbeszólásai teszik érdekfeszítővé, ezért is beszélhet Harry Levin arról a színházi hagyományról, amely csak meglehetősen lerövidítve használja ezt a jelenetet, és amely hagyomány az 1623-as első fólió kiadására tekint vissza.¹³ Talán ehhez a tradícióhoz kapcsolható az a döntés, hogy az Eszenyi Enikő rendezte *Hamlet*-ben a Hecuba-jelenet módosítva került az előadásba, amennyiben a színészt alakító Hajduk Károly nem a tragikus királygyilkosságot narrálja, hanem elemi erővel József Attila *Levegőt!* című versét szavalja el.

A szavaltat során a nézői identitás különös módon alakul. Amikor Hajduk a vers első néhány sorát mondja, a befogadó első reakciója az értetlen frusztráció. A vájt fülű közönség ugyanis a Hecuba-jelenetre számít, és ha nem is tudja szó szerint a beszédet, az első két sornál gyanút fog, hogy ezek a mondatok nem a *Hamlet*-ből ismerősek – talán Hajduk Károly elfelejtette a szövegét? A néző tehát összezavarodik, nem tudja első pillanatban mire vélni, amit hall. Aztán a zavart lassan a felismerés öröme váltja fel, rájön, hogy ez a szöveg tényleg nem a *Hamlet*-ből származik, és nem is szövegfelejtés miatti improvizációnak a tanúja, hanem József Attila 1935-ös versét hallja. Hajduk pedig olyan karizmatikusan adja elő, hogy a frusztrációt és a felismerés örömét a nézőtérén néma csönd, majd kitörő taps követi.

A nézőnek nyilván már feltűnt a nyelvből, a színpadképből és a kosztümökből, hogy nem

egy historizáló előadásról van szó, hanem a *Hamlet* modern kontextualizálásáról. A vers elhangzása és felismerése nemcsak örömmel tölti el, hanem egyszerre meg is alkotja a néző posztindustrialista, politikus és magyar identitását. József Attila, ahogy Majtényi József fogalmaz „adatvédelmi tárgyú verset írt.”¹⁴ A személyes adatok védelme egészen közvetlenül érinti a nézőt, hiszen 2017–2018 legnagyobb botrányai adatvédelemmel kapcsolatosak: talán a legutóbbi a Cambridge Analytica botránya volt¹⁵, de ide sorolható a Wikileaks is, hiszen Julian Assange mind a mai napig bujkál, hasonlóan Edward Snowdenhez. Ez utóbbiak olyannyira a köztudatban vannak, hogy filmeket is forgattak róluk: Benedickt Cumberbatch főszereplésével a *Fifth Estate* (2013, rend. Bill Condon) címűt Assange-ról, vagy a Joseph Gordon-Levitt főszereplésével készült *Snowdent* (2016, rend. Oliver Stone). A posztindustrialista néző adatvédelemmel kapcsolatos aggályai szinte mindig politikai színezetűek: kormányok titkolnak valamit, ami aztán kiszivárog, személyes adatokat használnak pszichológiai profilok elkészítésére, amelyek segítségével célirányos reklámokat lehet a felhasználónak nyújtani, esetleg politikai nézeteket, választásokat befolyásolni. A posztindusztriális, politikus néző egyszerre magyar identitással is felruháztatik, hiszen József Attila verse kifejezetten a magyar nézőket célozza meg. Egy külföldi nézőnek ugyanis nem fog sokat mondani, ha egyáltalán észreveszi, hogy nem a Hecuba-beszéd, hanem egy vendégszöveg hangzik el. A vers, Hajduk tehát, amikor kiszól a darabból, újrafókuszálja a nézői pozíciót, és új identitást kölcsönöz átmenetileg a nézőnek.

Ha a vendégszöveg megmaradna a kiszólás horizontján, de nem illene az előadás egészébe, talán nem érné el a kívánt hatást, nem tudná újrapozicionálni a nézői beállítódást. A vers azonban organikusan illeszkedik az előadás koncepciójába¹⁶, hiszen több motívuma is tökéletes összhangot alkot vele: megfigyeltség, fenyegetettség, otthontalanság és értékek kényelmetlen

keveredése, továbbá a vers közbeszólások révén történő tagolása.

A *Hamlet* világában és az előadás koncepciójában a megfigyelés, megfigyeltség több szinten is jelen van. A *Hamlet*-ben és az előadásban is mindenki megfigyel mindenkit: Hamlet az őrülség álcája mögül figyel Claudius; Horatio az Egérfogó-jelenetben veszi szemügyre Claudius és a színdarabra adott reakcióját; Claudius, Polonius Hamlet után kémkednek, Opheliát is kémkedésük eszközeként használják; Polonius szolgáját szabadítja fiára Párizsban; Rosencrantz és Guildenstern feladata kifürkészni Hamlet rosszkedvének az okát. A megfigyelés és megfigyeltség tematikája azonban Eszenyi *Hamlet*-jében nem szorítkozik a színházi illúzió világára, hanem a nézőtérre is kiterjed, megváltoztatva a közsínházakban megszokott beidegződést, hogy a néző a játéktér áttetsző negyedik falán keresztül tekint az előadás világába. Az Egérfogó-jelenetben tíz vállalkozó szellemű néző ugyanis felmehet a színpadra a szereplők közé, hogy onnan nézzék végig a színház-a-színházban jelenetet. A színpadon a színjáték mögött, ezáltal a nézőtérrel szemben kapnak helyet: a nézőtérrel ők maguk a tekintet tárgyaivá válnak, de ezzel egy időben a pozíciójuk miatt maguk is önkéntelen szemlélőivé válnak a nézőtérre maradt nézőtársaiknak. Hasonlóan válik nézőből megfigyeltté a közönség, amikor egy videokamerával felvett készítenek róla, és egyidejűleg egy hatalmas kivetítőn megjelenik a felvétel: a néző tekintetének tárgya lesz a nézőtárs, esetleg saját maga is.

A megfigyelésen és megfigyeltségen túl a fenyegetettség is közös nevezője *Hamlet*-nek és József Attila versének. József Attila verséről jegyzi meg Dávidházi Péter: „A benyomások szintjén összeálló, az egyén által magára vonatkoztatott fenyegetéshálónak tudati létrejöttét szemléltetheti a LEVEGŐT!-ben elpanaszolt kétféle adatgyűjtő tevékenység önkéntelen egységesítése, azazhogy a telefonálások adatainak (nyilván titkosrendőri) gyűjtése egyazon felsorolásba kerül az álmokat és vágyakat rögzítő (feltehetően pszichológusi) adatlapok kitöltésével, mintha a kettő ugyanazon ellenőrző hatalom összehangolt tevékenysége volna.”¹⁷ A fenyegetettség hasonlóan markánsan, persze más lélektani szinten jelenik meg Eszenyi *Hamlet*-jében is. A Szellem (Hege-

¹⁰ Ehhez lásd Tanya Pollard: „What’s Hecuba to Shakespeare?” 1064–65. o. (Renaissance Quarterly 65 (2012): 1060–93).

¹¹ Ezt a gondolatot, részben más érvek segítségével ugyan, dolgozza fel Joseph Westlund: „Ambivalence in the Player’s Speech in Hamlet” (Studies in English Literature, 1500–1900, Vol. 18, No. 2, Elizabethan and Jacobean Drama, Spring, 1978), 245–256. o.

¹² „Why, what an ass am I! This is most brave, / That I, the son of a dear father murdered, / Prompted to my revenge by heaven and hell, / Must, like a whore, unpack my heart with words / And fall a-cursing like a very drab, / A stallion! Fie upon ’t! Foh!” (2.2.611–616). William Shakespeare: Hamlet (Folger Digital Texts, szerk. Barbara Mowat, Paul Werstine, Michael Poston, and Rebecca Niles. Folger Shakespeare Library.) Utoljára megnyitva 2018. augusztus 15. www.folgerdigitaltexts.org

¹³ Harry Levin: An Explication of the Player’s Speech (Hamlet, II, ii, 472–541), 286. o. (The Kenyon Review, Vol. 12, No. 2 (Spring, 1950), 273–296.o.).

¹⁴ Majtényi József: A fenyegetett én: az információs kor előérzete József Attila egyik nagy versében, 169. o. (Holmi, 2006, 167–172. o.).

¹⁵ Habók Lilla: Cambridge Analytica: miről is szól a Facebook-botrány? (HSWS. 2018. március 19.).

¹⁶ Fabiny Tibor, ugyan egészen más szempontok alapján, hívja fel a figyelmet a shakespeare-i tragédia és a Levegőt! tematikus hasonlóságára az általa szerkesztett Hamletben (Budapest, Ikon Kiadó, 1992.).

¹⁷ Dávidházi Péter: „József, Illyés, Jób (I)” 615. o. (Holmi 2008. 20/5 609–620. o.).

dűs D. Géza) színpadra érkezése jelzi a fenyegettség fokát: géppuskával felszerelt katonai terrepjárával ereszkedik alá szárazjéggel és erőteljes hanghatásokkal egy sötét színpadra, hogy aztán a szerepkettőzés révén a színpadon maradjon Claudiusként, illetve a jármű visszatérjen Laertessel. Nem véletlen a darab elején a kijelentés, miszerint „az államrendet veszély fenyegeti” (3. o.)¹⁸: a külső (Fortinbras, Gilicze Márta) és a belső ellenség (Laertes, Orosz Ákos, Hamlet) állandóan veszélyezteti a Dán Királyságot, Claudius hatalmát, és ahogy az államrend bizonytalan, veszély leselkedik az emberi kapcsolatokra is. Opheliát (Réti Nóra) egyszer eltiltják Hamlettől, másszor ráküldik. Polonius (Fesztbaum Béla) a tökéletes politikus, aki öltönyében mindig rendelkezésre áll, feladatát pontosan és alázattal végzi, de alázatában folyamatosan ott bujkál a kegyvesztettség lehetősége, hiszen Claudius mindent elsöprő büntudatát kompenzáló folyamatos erőfitogtatása, befolyásolhatósága, érzelmi kilengései nem teszik kiszámíthatóvá a kegyeltek életét. Abban a világban, ahol mindenki egyszerre áldozat és bűntárs, mindenki egyszerre jelent fenyegetést, éppen a vibráló bizonytalanság miatt.

A megfigyeltség és fenyegetettség világában természetesen az otthontalanság és az értékek kényelmetlen keveredése is kitapintható. József Attila „Óh, én nem így képzeltem el a rendet. / Lelkem nem ily honos.” soraiban ugyanaz az otthontalan elkeseredettség rejlik, mint Hamlet „Dánia börtön”-ében (35.). Sem József Attila lírai éneje, sem Hamlet nem az adott világrendben képzelel el magát, hiszen a fenyegetettség, a szabadság hiánya teszi mindkettő számára élhetetlenné a világot. Ifj. Vidnyánszky Attila Hamletje vibráló, folyamatos mozgásával, ahogy bejárja a színpadot és az auditoriumot, ahogy ugrik, mászik, verekszik és cikázik, a társadalmi nemek teljes repertoárját bejártssza, az elkeseredett, nyughatatlan otthontalanság megrázó ikonjává válik. A fenyegetettség félelmetes világában vergődő lírai én és Hamlet kísérteties hasonlósággal fogalmazza meg a rémisztő tény, hogy az értékek kényelmetlenül oldódnak fel: mindketten visszataszítónak találják a halotti tor és a vigaság ellentétének feloldódását. József Attila a „vidul, ha toroz”-t (40.), Hamlet pedig a claudiusi

gazdaságosságot találja elfogadhatatlannak, mely szerint a halotti tor és az esküvői lakoma egyazon ételen alapulhat [„Be kell osztani a dolgokat, Horatio! / A halotti torra süttött husok / Jól festettek az esküvői hidegtálon.” (10.)].

A vers előadása is szervesen illeszkedik a darab ritmusába. Hajduk versmondása talán az egyetlen rész, ahol nincs mozgás, az előadás lelassul, hogy ne vesszen el a szó, és hasson a nézőre, hogy az identitásváltás létrejöhessen. A befogadás élménye éppen a színdarab gyors tempója miatt elhalványulna, ha nem maradna idő gondolkodni, értelmezni. Erre az egyben előadott vers nem adna lehetőséget, ezért szükség van megszakításra is, amit Fesztbaum politikus Poloniusa a shakespeare-i hagyomány alapján el is végez. A lírai helyzet nyugalmat árasztó képei után Polonius dicséri a színészt (39. o.), majd a kényelmetlenebb részeknél először túl hosszúnak találja (40. o.), ezután érzékeli a színházi illúzió és a valóság közötti határvonal elmosódását [„Mindjárt elsírja magát!” (40. o.)], az emberség és kartoték-adat ellentétének megelégedi [„Elég volt, köszönjük!” (41. o.)], végül a szabadság megszólításánál, a vers lezárásakor befejezteti a versmondást („Köszönjük szépen! Elég volt!”). Polonius, a politikus szívesen elhallgattatná a Színészt a politikailag nem korrekt, a hatalmat, világrendet bíráló, szabadságot hiányoló gondolatoknál. Az egyre fokozódó ellenállás Poloniusban pompásan integrálja a verset az egész előadásba, teremti meg a szoros kapcsolatot a dráma szövege és a vendégsszöveg között.

József Attila *Levegőt!* című verse tehát különleges hermeneutikai szituációt teremt a néző, befogadó szempontjából az Eszenyi Enikő rendezte *Hamlet*-ben. A rendezés hasonlóan jár el, mint maga Hamlet az előadás szövegével: tiszteli, de a kívánt hatás elérése érdekében hajlandó hozzátenni néhány tucat sort. Hamlet azért szúr be 15-16 sort, hogy mindenképpen felébressze Claudiusban a lelkiismeret-furdalást, hogy színvallásra késztesse, és ezáltal meg- és elítélhetővé tegye. A József Attila-vers hasonlóan működik a *Hamlet*-ben: fokalizál, kimozdítja a nézőt statikus, megszokott helyéről, hogy új identitással lássa el, hogy érzékennyé tegye egyetemes és partikuláris jelenére a morális meg- és elítélhetőség kontextusában.

¹⁸ Hamlet, 3. o. A Hamlet- és a versidézetek is a Vígszínház Hamletjének szövegtárából származnak, ha máshogy nem jelzem. A szövegtáráért köszönet illeti Eszenyi Enikőt.

Égbe emelt hajlékok

Lous Stuijzand gyulai kiállításáról

Lous Stuijzand holland képzőművész egyedülálló anyaggal mutatkozott be a gyulai Almásy-kastély úgynevezett Török tornyában április 28-án. A több mint húsz darabból álló kollekció az elmúlt tíz év terméséből válogatott bronzplasztikákat sorakoztatta fel a Török torony időtlenséget sugárzó, szakrális terében.

Maga a megnyitószerződés rendhagyóan zajlott a különleges helyszínen: az érdeklődő közönség a torony alatti árkád előtt várta végig a zenei produkciót, illetve a megnyitóbeszédet, hiszen maga a kiállítóter nem tudott volna annyi embert befogadni, ahányan eljöttek. A vernisszázs elején a Dobszerda Dobkör kéttagú felállásban lépett fel, és ritmikus dobprodukciójával előkészítette a torony előtt várakozókat arra, hogy – mint egy beavatási szertartás résztvevőiként – a megnyitó szöveg után belépjenek Lous Stuijzand műveinek varázslatos világába.

Lous Stuijzand alkotásainak gyulai bemutatkozása azért is tekinthető különlegesnek, mert egy holland művész magyar földről fogant műveit sorakoztatja elénk – ahogy a kiállításról tudósító napilap cikke mondta – „Bronzba öntött világ”-ként.

Lous Stuijzand a Hágai Szabad Akadémia művészképző és középiskolai rajztanár diplomájával a zsebében kezdte a független képzőművészek változatos életét 1974-ben. Rendszeresen állított ki Hollandiában. 1994-ben találkozott Leidenben a Zichy Galéria egyik, magyar művészek munkáiból rendezett kiállítása apropóján jelenlegi párjával, Lóránt János Demeter festőművésszel. Ennek a találkozásnak volt köszönhető, hogy Lous Stuijzandot a következő évben meghívták a Mezőtúri Kép-

zőművészeti Alkotótelepre. Az alkotótelepen ismerkedett meg a viaszveszejtési bronzöntés technikájával, amelynek megtanulásában és elsajátításában Györfy Sándor Kossuth-díjas szobrászművész volt a mestere. A találkozás jelentőségét abból a tényből is fel lehet mérni, hogy Mezőtúr előtt Lous Stuijzand kizárólag kétdimenziós munkákat készített – festményeket és grafikákat, melyek között egyedi grafikák éppúgy voltak, mint sokszorosító eljárással készült nyomatok. Mezőtúr azonban alapjaiban változtatott ezen a műfaji felálláson. A szobrászati munkához kétféleképpen lehet hozzákezdeni. A szakmailag nagyobb kihívást jelentő út az, amikor a művész mintázni tanul, hogy saját kezűleg formázza meg az anyagot, így reprodukálva vagy létrehozva azt a valóságból választott motívumot vagy formát, melynek plasztikus mását meg akarja alkotni. A másik, szakmai szempontból egyszerűbb út az, amikor a művész apróbb-nagyobb tárgyakat választ a környezetéből, és azokat belenyomkodva a gipszbe, közvetlenül teremti meg azok negatív formáját, melyet már „csak” ki kell önteni bronzal.

Lous Stuijzand ezt az utóbbi utat választotta, azonban motivációja teljes mértékben a helyből és a helyzetből fakadt. Tanácstalannak érezte magát az alkotótelep első napjaiban. Motívumokat keresve járt-kelt a telepen, a telephez közeli mezőkön és ártereken, amikor – mintegy varázslásra – egyszer csak úgy érezte, a föld, a hely, avagy a hely szelleme szól hozzá, és üzen neki. Mágikus-misztikus pillanat volt, amellyről rögtön tudta, hogy meghatározó lesz későbbi alkotói munkájában is. Ágakat, gallyakat, nádszálakat,

kéregdarabokat és indákat kezdett gyűjteni, hogy azokból teremtsen valami új minőséget. Erről ő maga így vallott egyik katalógusában:

„A természetben, a tájban való bolyongásaim során gyakran találok témát. Hátramaradt nyomokat, jeleket és jelképeket a mából és a régmúltból. Ezek a jelek a természet erői, az időjárás változásai révén képződtek, vagy az emberi beavatkozás eredményei. Hangulatok, emlékek, gondolatok, melyeket bronzba öntve hozom létre alkotásaim. Az év néhány hónapját a Magyar Alföldön töltöm, és itt találom témáim nagy részének formavilágát. Ezeket a formákat először természetes anyagokból építem, nád, fa, fakéreg, viasszal együtt, és ezeket viaszveszejtéses módszerrel öntöm bronzba.”

Talált tárgyak ezek, amelyeket sétái során véletlenszerűen gyűjtött össze, hogy azután egy elvont alkotói folyamat során új minőséget hozzon létre belőlük. Azonban ez az alkotói eljárás nem a szürrealizmus „tisztán pszichikai automatizmusa”, ahol esetlegesen kerülhetnek egymás mellé az egyes elemek. A Lous Stuijzand által követett alkotói elv egy organikus komponálási és műkoncipiálási módszert mutat. Alkotásai meg-

konstruált szerkezetek, melyek struktúrájukban és tartalmi üzeneteikben pontos láttelei az archaikus ember lelki beállítottságának. Az archaikus lélek kifejezője egy holland művész?

Különösen hangozhat ez a kijelentés a holland alkotó műveinek elemzésekor. Azért is erőteljes ez az állítás, mert Hollandia – vagy ha úgy tetszik, Németalföld – már 4-500 éve túljutott a paraszti társadalomból a polgári társadalomba fejlődés katalizmáján, és a polgári fejlődés egyik fejlett államaként tekinthetünk erre az országra. Ebből a közegből érkezett Lous Stuijzand a rurális, vidéki Magyarországra, ahol a paraszti kultúra tárgyi és építészeti nyomai még föllelhetők, a szellemisége pedig még most is tapintható.

Lous Stuijzand műveinek címei engednek bennünket közelebb azokhoz az értelmezési tartományokhoz, amelyek azután segítenek az életmű szobrászi anyagának feltárásában. Mint mondtuk, Lous a természetben talált tárgyak – ágak, nádak, kérgek és liánok – összeépítésével konstruálja meg műveit, melyeket azután a viaszveszejtéses bronzöntés eljárásával maradandó anyagban formáz meg. Egész sorozatot készített *Földtemplom* címen, de a *Földön felejtett* vagy a

Várakozás a földön sorozata is utal az anyaföldre. Ezeket az alkotásait az jellemzi, hogy a három vagy négy ágból konstruált lábon álló szerkezet felső harmadában valami hajlékszerű képződményt formázott meg. Egyrészt az ősi emberi képesség – a természet kínálta lehetőségek közötti lakhely készítés elemi képessége – fogalmazódik meg ezekben a művekben, másrészt a magasított, lábakon álló konstrukció elemel minket a földi valóságtól. Ezen műveinek mindegyikére jellemző, hogy kompozíciós értelemben a vertikális irányultság a meghatározó bennük. A függőleges „lábak” magasba vezető rendje felvezeti tekintetünket a művek talapzatáról, majd megpihen szemünk a konstrukció felső részén elhelyezkedő épített-kötözött hajlék- vagy szárnyékszerű szerkezeten, hogy tovább emelkedjen azután pillantásunk az ég felé.

A természetben talált egyszerű elemek révén a művész új minőséget teremt azzal, hogy a művek formai jellemzői olyan inherens tartalmakat képesek megidézni, melyek túlmutatnak önnön természeti valójukon, és az archaikus ember ösztönös és tudatos teremtő tevékenységét egyaránt modellezzik. Olyan alkotásai, mint a *Diadalív* sorozat darabjai vagy a *A mezők hősei* jelzik, hogy Lous Stuijzand szobrai méretükből adódóan mozgathatóak ugyan, de tartalmi utalásaik révén a helyhez kötöttség mementói és a megszentelt helyek emlékművei. Ennek fényében eligazító lehet számunkra Lucien Lévy-Bruhl francia filozófus és antropológus gondolata, aki a szent hely-szent tér kérdéséről a következőket írja:

„A szent tér sohasem önmagában jelenik meg... Mindig valamilyen együttes részét alkotja, amelybe nemcsak ő tartozik, hanem mindazok a növény- és állatfajok, amelyek bizonyos évszakokban nagy számban fordulnak ott elő, csakúgy, mint azok a mitikus hősök, akik ott éltek, kóboroltak, s gyakran ott nyugszanak a földben, valamint az ott rendszeresen tartott szertartások, mint ahogy az egész szóban forgó képződmény által keltett érzelmek is.”

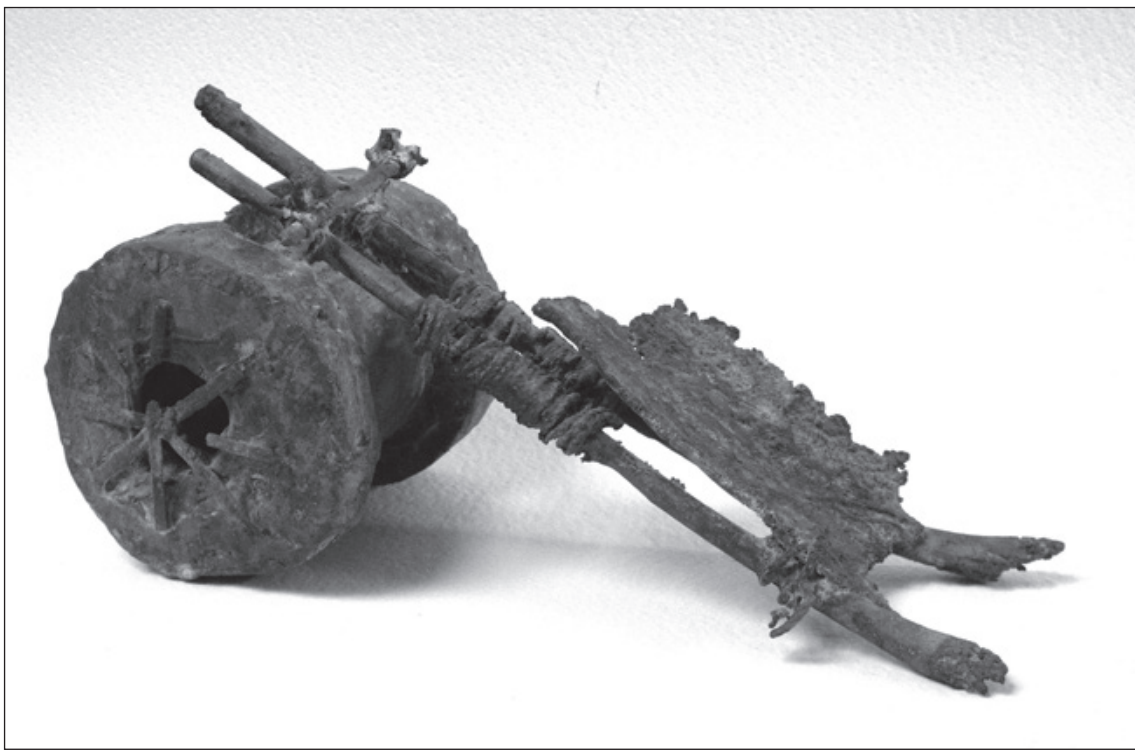
Összetett koncepciók fogalmazódnak meg Lous Stuijzand kisplasztikáiban, hiszen a lehátárolt tér vagy a kijelölt-kiválasztott hely fogalmának plasztikus ábrázolásával egy olyan őserediti szakrális tevékenységre utal vissza, melyről Mircea Eliade vallástörténész így vélekedett: „Bi-

zonyos értelemben minden új emberi építmény a világ újjáalkotása.” Teremtő tevékenység tehát Lous Stuijzand szobrászi munkássága, mellyel az ember legősibb, legarchaikusabb építő-teremtő tevékenységére reflektál.

Műveinek azonban van egy olyan csoportja is, amely nem a szent hely kérdéskörét analizálja, hanem a mozgás, az utazás, átvitt értelemben az ember helyzetváltoztatásának problematikáját dolgozza fel. A *Fossil* vagy a *Bárka* című művei a vízi közlekedés eszközeit modellezik a már ismert anyagok (ágak, kérgek) segítségével, míg a *Ready to go* vagy a *Az úton* című munkáival konkrétabb megfogalmazásban a szárazföldi közlekedésre utal. Ez utóbbi két művében ugyanakkor az emberiség egyik legősibb sztyepei kultúrájának, a szkítáknak a kocsijait idézi meg – meg-hökkentő atavizmus ez egy holland művésztől. A kérdés csupán az, hogy ezekkel a műveivel nem a saját személyes és saját alkotói útjára akart-e szimbolikus utalásokat tenni?

Lous Stuijzand alkotásainak ideai szemléjében van három kisplasztika, mely a 2017-ben megrendezett 64. Vásárhelyi Őszi Tárlaton szerepelt először. Ez az *Életút I–II–III.* címet viselő műtárgycsoport, mely a továbblépés jeleként értelmezhető a művész munkásságában. A kompozíciókhoz felhasznált alapanyagok változatlanok, formai megoldásukban azonban antropomorfabbak minden eddigi művéénél. Kiterjesztett szárnyú madárlényként vagy madár és ember keveréklényként azonosíthatunk közülük kettőt, míg a harmadik egy *orans* tartásban álló ember vagy emberszerű lény ábrázolásaként értelmezhető. Ezzel a három művével a kortárs magyar képzőművészet organikus irányzatának Samu Géza, Bukta Imre vagy Földi Péter képviselte áramlatához sodródott, amelyben a hihetetlenül erős hagyománytisztelt jelenthet további inspirációs forrásokat Lous Stuijzand számára.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy Lous Stuijzand viaszveszejtéses eljárással készült bronzplasztikai gazdag konnotációs tartalommal telített elgondolkodtató formai megoldások, melyekben az alkotó a hajlék, a torony, a bárka vagy a kocs gondolköréhez kötődően az emberi minőség átmentésének és megőrzésének problematikájára keresi a vizuális és plasztikai formanyelv megújításával a választ.

Lous Stuijzand: URO (2008; bronz; 8×25×10 cm)

► JACQUELINE STOOP

Az Idő árkadjai

Lous Stuijtzand alkotásai már születésük pillanatában, amikor szemeiből, szívéből, keze nyomán életre kelnek, hosszú életet megéltnek tűnnek.

Munkája mindig az öntudatos erő és váratlan sebezhetőség nagyszerű és rejtélyes kombinációja, valamint magának az Időnek és annak személyes és külső, strukturált terének megragadása. Mind grafikai munkái, mind bronzszobrai fenséges nyugalmat árasztanak, az anyag, a technika, a színek, az ábrázolásmód és kompozíció egymásra épülő játékaival jelenítik meg a szeszélyes, olykor hirtelen megálló, de mindenkor jelenlevő Időt. Az Időt, amely sokkoló megtorpanásai ellenére is fáradhatatlanul tovább halad, de barátsága jeléül drága emléképeket ajándékoz nekünk, mi több, értelmet, szilárd alapot ad létezésünk bizonytalanságának. Hogy képes legyen egy permanens, gyengéd és szóttan megújulásra, és egy kétségbevonhatatlanul érvényes, meggyőző, új összefüggés megteremtésére.

Kézenfekvő ezt írnom, hiszen Lous munkái újra és újra ezt mutatják azoknak, akik érzékszerveiket és szívüket megnyitják művészetének befogadására. Művei valójában nem csupán az Időt, hanem abban saját énünket, magát az embert is ábrázolják. Együtt vagyunk jelen, MI és az IDŐ. Elrejtőzhetünk kedves bronzházikóiban, és útnak indulhatunk ingatag kis hajóin. Tologatjuk furcsa, heroikus kis kocsijait, tele emlékekkel és gyalorlással, elhúzzuk műnyomott függőnyeit, hogy szembesüljünk önmagunkkal, hogy megérthessük saját gon-

dolatainkat, és megtapasztalhassuk saját védtelenségünket.

Mindennapok szétszóródott hulladékait, maradványait, egy egykori betakarítókosár darabjait, dobozból kiszakított kartoncetliket, faágakat vagy fáradt nádszálakat lát meg és emel fel, szétbontja, átalakítja, kipréseli, majd újra összerakja, és ideiglenes terekké, templomokká, cölöpökön álló otthonokká, éljenző játszóterekké formálja.

Színei megőrzik a Nap és a Hold időszakokhoz kötött fényeit és csillogását, bronzszobrai, tájképeinek zöldje összeáll a világos, tiszta ég kékjével. Nem fél a rozsdától, nem látja szükségét eltávolítani, lecsiszolni, mert az oxidáció is a megfoghatatlan, múlt időre reflektál. Nincs versengés mulandóság és életigenlés között; műveiben minden, minden egymás mellett vagy egymásba fonódva létezik, mintha örökkévaló lenne, abban a pillanatban is, amikor először meglátjuk. Amikor művei átvezetnek bennünket halandóságunk árkadjain, átérve egy pillanatra egyszerre rajzolódik ki számunkra az idő és a tér külső és benső nézete.

Bár ezen a földön állunk, és érezzük lábunk alatt a talajt, lenyűgöző módon tudatosul bennünk az anyag, az évszakok változása, az áhítatosság és a horizont, most, a múltban és az elkövetkezendőkben. Mint ahogyan olykor érezzük, mintha újra ifjak lennénk, ismét szabadon, szenvedéllyel tudunk szeretni, örök hűséget sutogva, mintha halhatatlanként, istenek szülöttei lennénk az Olümposzon, a legfelsőbb istenek, Héra és Zeusz gyermekei.

Mint amikor gyászolunk, amikor eltemetjük drága halottainkat, akiknek a képe akkor is bennünk él, amikor eljön a nap, hogy újra táncolni merünk. Ahogyan maga a Művészet kívánja: mi emberibbé válunk, és vigaszt lelünk alkotásainak törekény, de életteli szépségében. Hála a partjait vigyázóknak, különös és szorgos vándorainak, akik egész alkotó életútjukon fáradhatatlanul kutatják

hosszú évszázadok földrészeket és idősíkokat összekötő álomösvényeit, és újraélik nekünk rövid életünk útvesztőiben a rájuk bízott dalokat. Alkotásaik áhítatos templomokat kínálnak számunkra, imát a mi bátor álmainknak és erőfeszítéseinknek, melankolikus, becses emlékképeinknek a megélt Időről. Hogy általuk kissé könnyebben tájékozódhassunk emberi létünk térképén.*

Lous Stuijtzand: *A mezők hősei* (2009; bronz; 35×20×20 cm)

* A szerző, Jacqueline Stoop a művészeti felsőoktatás, a művészet és a kultúrtörténet docense, valamint a Közösség gondozó és Jóléti Központok *A művészet és élettörténeteink / Art and our life-stories* projektjeinek vezetője. Az eredeti holland szöveget Susan Jegesi fordította magyarra.

► GYARMATI GABRIELLA

Aktuális jelentés Lous Stuijfzand és Lóránt János Demeter orosházi kiállítása kapcsán¹

A Nagy Gyula Területi Múzeum Városi Képtára most két európai polgár közös kiállításának bemutatására vállalkozik. A holland–magyar vegyes páros tagjai nem alkotótársak, hanem alkotók, akik társak. Lous Stuijfzand és Lóránt János Demeter megismerte és megszerette egymás világát és hazáját, de művészetükben képesek voltak megőrizni teljes szuverenitásukat.

Lóránt János Demeter pályája a lassú változás folyamatának ívével írható le. Már a főiskola elvégzése után egyéni hangvétellű, kiértelmezett műveket létrehozó, karakteres alkotóvá vált. Eddigi életművének egymást követő korszakait az éles határoló vonalat nélkülöző szakaszok közötti finom átmenetek teszik folyamatszerűvé és átláthatóvá.

Lóránt János festészetében nagyon sok közlést, történetet és jellemrajzot találunk. Azonban a befogadó jelleméből, azaz a mi jellemünk rétegeiből is felfejt valamit. Magunkra ismerhetünk, ha már sikerült levetnünk a tökéletesség buta önképének kabátját. Viszontláthatjuk örömeinket, bátorságunkat és gyengeségünket, tehetetlenségünket, esendőségünket, esetlenségünket, mások elkapott pillantását. Viszontláthatjuk érzelmek gyorsfutamát, amelyeket egy helyzet, egy mozdulat vagy akár csupán egy tárgy vált ki belőlünk. Ahogyan Marcel Proust fogalmaz *Az elűnt idő nyomában* című regényciklusában: „Nem engem olvasnának, hanem saját magukat, hiszen könyvem csak egyfajta nagyítóüveg, olyan, mint amilyeneket a combray-i optikus nyújtott a vevők

felé; könyvem arra való, hogy lehetővé tegyem számukra önmaguk olvasását.”²

Lóránt János Demeter szereplői, festészetének és szobrászatának jellegzetes figurái olyan típusok, amelyeket ismerünk, látunk és viszontlátunk a mindennapokban. Mégis, ahogyan János beszél róluk, az új információhoz juttat bennünket. A valóságos, az ismerős talajáról indul, de hogy miképpen válik valamiféle teljesen új, tiszta, érthető, érezhető tartalom hordozójává, az alig felfejthető. Az alkotó önmagából meríti, saját magából termeli ki ezeket a tartalmakat.

Műveit szereplőinek viselkedése alapján három csoportba sorolhatónak vélem. Az első tárgycsoportban mintha szereplői valamiféle fatalizmus, előre elrendeltség szerint léteznének, tennék a dolgukat. Nem érezzük azt, hogy valaki eltévesztette volna a házszámot. Látszik, hogy tudják, mi a feladatuk. Ha jó, akkor rendben van. De ha nem jó, akkor is csinálják... Mindenkit a helyén találunk. Nincs szereptévesztés, figurái még megbotlani vagy szépen nézni is a legőszintebb odaadással tudnak.

A második csoportba tartoznak az elvágódó szereplők, akik mintha nem is értenék, miképpen kerültek arra a helyre, abba a helyzetbe vagy közegbe, amelyben találjuk őket. Tekintetük egy másik valóságon csügg, létezzen az csupán a bensőjükben, a szomszéd városban vagy egy másik földrészben.

Máskor a figuráit arra készíti, hogy megszólítsanak bennünket. E harmadik tárgycsoportba

Enteriörkép Lóránt János Demeter *Hajléktalan* és *Gyepmester* című munkáival

tartozó alkotásokon a megszólítás elsődleges eszköze, hogy a szereplők szemkontaktust teremtenek a nézővel, mint például *A palánk másik oldalán*, a *Falusi* és a *Hajléktalan* című festményeken. De hogy mi is történik tulajdonképpen? Mi a kép elé lépünk, hogy megtekintsük, de látjuk, hogy még mielőtt összetettségében értelmezhetnénk a műalkotást, annak szereplője már jó ideje bennünket figyel. Ó, jaj, csak nem hamarabb fejt meg személyiségünk rejtélyét, mint mi, befogadók megfeytenénk a műalkotás rejtélyét???

Az akvarelleken változatlanul megtaláljuk a Lóránt János Demetert jellemző groteszk hangvételt, lásd például a *Vándorcirkusz* című lapon szereplő körömcipős kutyanő igen sommásnak tűnő vizuális ítéletét vagy a park zöld padjánál játszó *Hétköznapi történetet*. E groteszk látásmód és megközelítés kifejezésének erejét az általa általában nem vagy csak alig színezett háttér elé komponált szereplők és események megmutatása során alkalmazott intenzív kolorit is segíti.

Korai munkáinál nem éreztem, de az utóbbi évtizedek termése kapcsán felmerült bennem, hogy valamiféle őszinte életigenlés hatja át a Lóránt-műveket. Ezért vélem úgy, hogy művészetének lényegi alapgondolata, sőt, manifesztuma lehetne: Éljen az élet! Viva la Vida! De nem

csillagporosan, retusáltan, kipolírozva, hanem úgy, ahogyan van, ahogyan megadatott. Ehhez a tiszta megfogalmazáshoz azonban kellett az a nyolc évtizednyi tapasztalat, figyelés, tanulás és bizonyára hibázás is, amit János a magáénak mondhat. Nevezhetjük esetleg bölcsességgnek...?!

A magyarországi szakmai elismerések sorát magáénak tudó holland képzőművész, Lous Stuijfzand festészeti anyaga az előbbiekhöz képest földszagú és költői egyszerre. (Földszagú? Értsd a legjobb értelemben!) Ilyen lehetséges? Lous munkáit nézve láthatjuk, hogy igen, létezik ez a kettősség, amelynek háttérében az áll, hogy már régóta nem engedi meg magának a természetben lejátszódó jelenségek iránti közömbösséget. Szobrászi munkái pedig mintha az aranyló sárból formáltak lennének, vagy növényi részek nóduszaiból sarjadtak ki és szöktek volna merész magasságokba.

Akár két, akár három dimenzióban dolgozik, a természet motívumkincsét a természet diktálta ritmikából építi ritmusrendszerre. A valósághoz több szállal kapcsolódó, de nem természetelvű ábrázolásokon az alkalmazott színtartomány is a látható valósághoz közelítő, csendesebb; dominánsan barnákkal, szürkékkel, zölddel, kevés, erőltlen vörössel fogalmazott. Elvontabb kompozíciói, például a *Találkozások térben és időben*

¹ Elhangzott Lous Stuijfzand holland képzőművész és Lóránt János Demeter Munkácsy-díjas Érdemes Művész közös kiállítása megnyitóján az orosházi Nagy Gyula Területi Múzeum Városi Képtárában 2018. június 23-án

² Idézi: Dunajcsik Máttyás: Lehetetlen küldetés Combray küszöbén avagy egy „leendő” proustonauta szorongásai – kísérlet egy műtárgy megtisztítására. In: <http://esztetika.elte.hu/balassa/proust4.pdf> [Legutóbbi leolvás: 2018. június 22.]

című nyolcrészes sorozatának három bemutatót eleme merészebb színhasználatot kívánt. E tárgycsoport sötét sárga hátterű lapjára montázsként került újságkivágat társadalmi kérdéseket vet fel etnikai problémákat érintve.

Ha a motívumok eredetét keressük Lous utóbbi két évtizedben készült művei esetében, egyértelműen Magyarországon kell vizsgálódunk. Hosszú magyarországi tartózkodásai nagyformátumú változást hoztak művészetében, az általa a korábbiakban megszokott természeti környezettől jócskán különböző látványvilág termékeny talajnak bizonyult számára. A Mezőtúri Képzőművészeti Alkotótelepen dolgozva azonban nem csupán témát és feladatot talált, hanem új műformára is lelt. Elsajátítva a bronzöntés hagyományos, viaszveszejtési eljárását, addigi festészeti és grafikai működéséhez szobrászi feladatokat társított. A képzőművészeti műfajok közötti átjárás szabadsága alkotói mindennapjainak jellemzőjévé vált.

Az orosházi kiállítás is lehetőséget biztosít arra, hogy Lous műveiben a motívumok vándorlását, újbóli felhasználását, visszatérő megjele-

nését tanulmányozzuk. A *Várakozás a vízparton* című bronzplasztika cölöp tartotta elemét például viszontláthatjuk a *Mezőn, elhagyottan* című, vegyes technikával készült munkán. Ugyanazt a formát látjuk, azonban az alkotó teljesen más törekvés, kompozíció, technika és mondanivaló szolgálatába állította.

Lous és János egyaránt felhasznál alkotómunkájához talált tárgyakat. Lous szobrai bronzba öntve köszönnek vissza az ágak, bambuszszálak, vesszőből font, mozgalmas faktúrát eredményező felületek, míg János magát a talált tárgyat használja fel egy-egy mű hordozójának. Ilyenek például az életmű izgalmas műcsoportját adó szellemes, függeszthető faszobrai.

Sem Lous Stuijzand, sem Lóránt János Demeter művészete nem olyan, hogy számukra a mű létrehozásának folyamata fontosabb lenne, fontosabb lehetne, mint maga az elkészült műalkotás. De esetükben nem formatökélyre való törekvésekről van szó, hanem nagyon sok érzésről és nagyon sok gondolatról. Ezt kínálják fel számunkra: érzéseiket és gondolataikat. Ez a legtöbb, amit kívánhatunk.

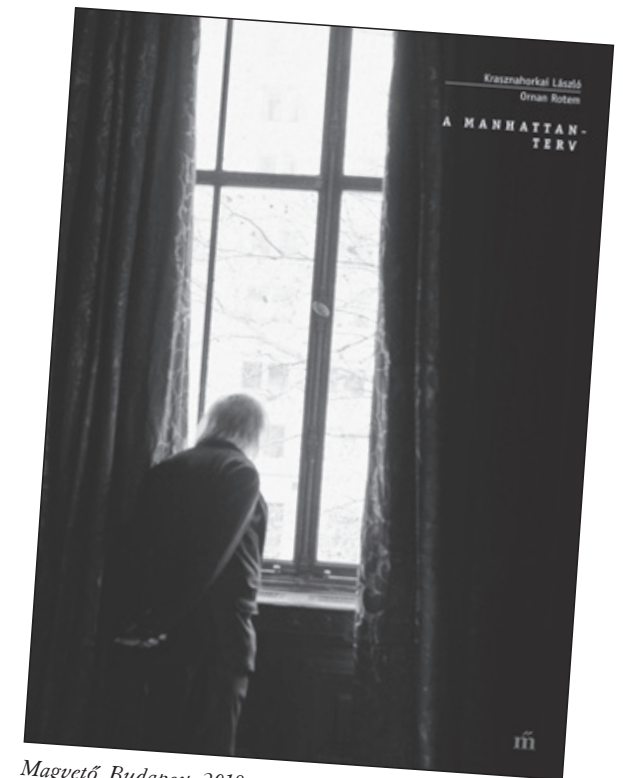
VASS EDIT ◀

Bejárni az írás terét

Krasznahorkai László: A Manhattan-terv

„Kedves Ornan, szeretném elterelni a figyelmemet.” Ezzel a mondattal kezdődik Krasznahorkai László új könyve, *A Manhattan-terv*, és ezt alá is támasztja a pár sorral lejjebb olvasható Csehov-utalással: „direkt válaszra felesleges is várnod, mert nem adok, egy amolyan A dohányzás ártalmasságáról-féle beszámolóra azért természetesen számíthatsz.” Igencsak elegáns figyelemelterelés ez a kötet, tulajdonképpen az *Aprómunka egy palotáért* című regény bejelentése. A Krasznahorkai-életműben már találkozhattunk hasonlóval: a boríték formájú *Megjött Ézsaiás* a *Háború és háború* hírnöke volt, ám ott a szerző egyből a címzés alatt feltüntette: „előzetes hír, egy regény bejelentése”. *A Manhattan-terv*ben pedig csak a végén, az Ornannak (illetve az olvasónak) szóló levélben döbbenünk rá, hogy mi volt az apropója ennek a szofisztikált sétának.

Igen, azt hiszem, ez a leghelyesebb kifejezés, egy séta Londontól kezdve Providence-Pittsfielden át Berlingen keresztül New Yorkig, majd a metropolisz utcáin Herman Melville, Malcolm Lowry és Lebbeus Woods lépteit követve, hogy rámutasson a coincidentia jelentőségére az alkotási folyamatban. Ezek a látszólag ok nélküli egybeesések láncolatot alkotnak, az egyik következik a másiktól, vagy sokkal inkább egymásra rétegződnek, sorrendjük nem felcserélhető, tehát az időbeliségnek kiemelten fontos szerep jut. Tizenkét véletlen dokumentálása, dátumokkal ellátott naplója ez a könyv, szöveges és képi formában, ahol a megfigyelő és a megfigyelt a narrátor személyében összpontosul. Ez az E/1-es elbeszélő szokatlan ugyan Krasznahorkaitól, és sokaknak furcsa lehet ez a közvetlenség a részéről, fel is merült bennem a gyanú, hogy ez vajon nem a figyelemelterelés

Magvető, Budapest, 2018

része-e. Ám nem hinném, hogy bármennyire is releváns lenne az erre a kérdésre adott válasz *A Manhattan-terv*vel kapcsolatban. Mert azt hiszem, sokkal hangsúlyosabb magának a folyamatnak, vagy azt is mondhatnám: a kutatásnak a leírása lépésről lépésre, mint hogy mennyi a könyv önéletrajzi háttere. Ha az alkotó belekerül egy sodrásba, onnantól már nincs megállás, és csak visszatekintve rajzolódik ki, hogy a véletlenek miként játszottak össze egy új alkotás megszületésében. Így pedig nagyon is indokoltnak látom

Az értelmezés füstcsíkjai

Kovács András Ferenc: *Lözsurnál dö Lüniver*
(Füstpanoráma: 2010–2017)

A kötet címe a Székelyföldről Franciaországba szakadt vendégmunkás francia nyelvtudását és világértését juttatja eszembe. A székely elviszi a vendéglőbe a komáját, és miközben rendel, azzal hengeg, mennyire jól tud franciául. „Lö leve[s]” – mutat rá az étlapra, és a pincér hozza is az első fogást. „Lö második[k]” – és a pincér hozza a második fogást, hogy aztán a végén megszólaljon a szintén vendégmunkás székely pincér magyarul: „Mehetnél te a lö f...ba a franciáddal, ha én nem lennék lövétei” (Lövéte – udvarhelyszéki község). A francia *le journal de l'univers* kifejezés magyar fonetikus átírása is annak a világnak, társadalomnak, aktuálpolitikának az iróniája, amely nyelvi elválasztottságánál, szűklátókörűségénél, kulturálatlanságánál fogva mindent a maga hatalmi ambícióihoz, önös érdekeihez igazít, barbaroid önkényessége pedig odáig elmegy, hogy értéktelennek tünteti fel az értéket, és az abszolútnak vélt egyetlen igazság birtokában lerombolja a kultúra, a civilizáció letéteményeseinek számító irodalmat, színházat.

Kovács András Ferenc 2010 és 2017 között keletkezett, 34 verset tartalmazó könyve napló, híradás a világmindenségről, és/vagy a (nyelv)világmindenség híradása önmagáról, a vers, a kultúra mibenlétéről. A kötet költeményeinek nagy része könnyen enged annak a megközelítésnek, hogy a szövegen kívüli tapasztalati világ, a 21. századi irodalom- és kultúraellenes politika, gazdaság, társadalom, az emberellenes áltudományosság bírálataként („Poklokra szánt Scientiával / Provinciákra szállt alá / A mérgek nyelve – (...) // A Kegyipari Kombinát / Mindenkit közelít a mennyhez” – *Lözsurnál dö Lüniver*), a gondolkodást kiiktató, az egyéniséget tömegemberré

Bookart Kiadó, Csíkszereda, 2017

formáló hatalmasok, valamint a hamis nemzeti identitásképző folyamatok (ösiségtudat eltűlése, önteltség, felsőbbrendűség, bezárkózás stb., például *Az Erdei Ember sommás leírása és közönséges természete* című versben) kritikájaként olvassuk. Ennek az allegorikus olvasatnak van létjogosultsága, amennyiben ez az értelmezés a kiazmus fogalmával leírva nem más, mint a világteremtés nyelvi vonatkozása vagy a nyelvi teremtettség világvonatkozása. Ilyen sorokra gondolok, mint például: „Nagy lábra szabott nagy lábbelit / Hord

néhány mondat kiemelését: „Fogalmam sem volt, hogy már szabadesésben vagyok.” „Azaz zuhan-tam a lejtőn, tényleg szabadesésben.” Tehát itt az elbeszélő esetében nem Krasznahorkait látjuk, hanem a művészt, az alkotót, aki kutatásokat végez egy új munkához, ezzel pedig a személyesség maximális kihasználásával elegánsan személyteleníti magát.

Ha pedig az éntelenítésnél tartunk, akkor indokoltan vetődik fel Roland Barthes neve, nemcsak *A szerző halála* kapcsán, hanem a nemrég itthon is megjelent *Roland Barthes-ról* című kötete miatt, ahol a francia író számtalan képpel, fotóval eredt az elillanó idő nyomába, kommentárokkal, töredékes szövegekkel látva el őket. Természetesen Barthes-nak ebben a könyvében is összekapcsolódik az én és az írás problémája, ahogy a szöveg alanyára és személyére vonatkozó képlékenység, ingatagság kérdésköre is megjelenik. Hovatovább részben megvalósítja az írás jelenidejűségére és folytonosságára vonatkozó saját elméletét, illetve – ahogy Krasznahorkai *A Manhattan-tervben* – eljut magáig az írás pillanatáig, a bejelentésig, ahogy a KÉSŐBB című töredékben olvashatjuk: „a halogató munkálatok, a terv lépcsőfokai talán már magát az írást jelentik”. A nyomozás képekkel illusztrált módja pedig W. G. Sebald *Austerlitz* című könyvét is eszembe juttatta, ahol a címszereplő tanúk híján felkeresi az egykori színhelyeket, épületeket, hogy rekonstruáljon valamit elveszett gyerekkorából.

A Manhattan-terv nagyon szépen illeszkedik az életműbe: narrátora sok hasonlóságot mutat dr. Korim Györggyel, megszállott kutatása felidézi számomra Genji herceg unokáját. Ha nem lenne megáldva azzal a fekete humorral, amit Krasznahorkai már a *Báró Wenckheim hazatér*-ben megcsillogtatott, akkor azt mondanám, hogy kifejezetten komor. Mindenesetre az elbeszélő látványosan jobban érzi magát a kísértetek társaságában, mint az élők között. A szerző életművében az utazás, a keresés, a megfigyelés visszatérő motívumok, ahogy a fogolyattitűd is, amelyet A kilencedik véletlen | A csapdában fogalmaz meg. Krasznahorkai ráadásul nem először dolgozik képzőművésszel, vagy érint más művészeti ágakat: gondoljunk csak az *Este hat; néhány szabad megnyitás* szövegeire vagy az *ÁllatVanBent*, illetve a *Sciobo járt odalent* elbeszéléseire.

Ornan Rotem bámulatos fotói nemcsak illusztrálják, hanem dokumentálják is a kutatás

stációit, és ha úgy tekintek erre a könyvre, mint egy projektnaplóra, akkor a kép és a szöveg egyensúlyban, valamint szoros összefüggésben van egymással. A fényképek között több olyat is találunk, amely mintha leselkedne, kukkolna egyrésről Krasznahorkai, rajta keresztül pedig az ő megfigyeltjei után. A fotók közül a hosszú expozícióval készült darabok igazán kísérteties, mindeközben dinamikus hatást keltenek. A kilencedik véletlen | A csapda mellé illesztett szabályos drótháló képe azt a benyomást kelti, hogy a csapda – jelen esetben a New York-i ösztöndíj – tökéletes, máskülönben nem működne. Ez a drótháló a Tizenhárom mellett tér vissza, ám ott már hibát fedezhetünk fel az összefüggéshálóban. A két művész konstruktív interferenciája egy elegáns, kifinomult, igényes műalkotásban materializálódott, amelyhez nem sok hasonló példát tudnék mondani a mai magyar könyvpiacra. Krasznahorkai folyamatosan párbeszédet folytat a fényképpel és rajta keresztül az olvasóval is: a bevezető egy levélnek álcázott szöveg Ornan számára, a Tizenhárom pedig – ami már nem véletlen – egy összefoglaló lista, elkészítő levél és egyben egy üzenet számunkra, ezzel pedig szoros keretbe foglalja az összes koincidenziát, ahogy az előzőképek. Ornan Rotem így ír ezekről a képekről: „A két fénykép egyszerre készült, így a megfigyelő és a megfigyelt alkotja a szó szoros értelmében a könyv két végét. A kezdet és a vég, ezek vagyunk mi, utazók: megfigyelők, akik alakzatokat vetítenek arra, amit látnak.”

Krasznahorkai László igazán különleges sétára invitálta olvasóit *A Manhattan-terv*-vel, ahol velünk együtt járja be az írás terét. Ez a könyv a kivitelezést, a koncepciót illetően olyan színvonalat képvisel, hogy bármikor örömmel csatlakozom hozzá, és talán jelen esetben egyszerűen csak hagyni kell magunkat vezetni a fotókkal illusztrált térben. A könyv címe viszont azonkívül, hogy a kutatás helyszínére utal, olyan kérdéseket is felvet, amelyekre talán csak az *Aprómunka egy palotáért* fog választ adni. A Manhattan-terv ugyanis köztudottan az atombomba kifejlesztésére szolgáló közös, nemzetközi vállalkozás elnevezése volt a második világháborúban. Krasznahorkai apokaliptikus regényeiből kiindulva kíváncsi vagyok, hogy milyen lesz a bejelentett mű. Csehov *A dohányzás ártalmasságáról* című művét ezzel zárja: „Dixi et salvam animam meam.” (Megmondtam, és ezzel eleget tettem kötelességemnek, vagy úgy is érthető: elmondtam, és megmentettem a lelkemet.)

a szabadláb, galád »elit«?» (*Lábbelik és rezsimék*); „Több vadkan törtet, ám ki Zrínyi?” (*Császári freskók, tévéhíradók*); „Kor és szellem ma destrualt! / Művészi, léha stáb / Hasát telítse, s lel hazát, / Ha hajlong – még alább!” (*A nyelszi bárdolatlanok*); „Isten arcán mocskos ragtapasz, sár... / Gyönyörű hely, otthon Madagaszkár.” (*Szép vagy, gyönyörű vagy, Madagaszkár!*)

Amint azt a kiazmus fogalmával megragadható allegorikus olvasat sejteti, illetve amint azt a Kovács András Ferenc korábbi kötetéből kiolvasható költészet- és nyelvfelfogás *előírja*, a *Lözsurnál dö Lüniver* jóval több, mint ami a közéleti, a(z) (aktuál)politikai költészet fogalmaival leírható lenne. A könyv darabjainak allegorikus megközelítése az értelmezés csupán egyik füstcsíkja. Ezzel összefüggésben ugyanis számos más interpretációs lehetőséget is létrehívunk, s ha az értelmező – főként ebben a szűkre szabott keretben – nem is bízhat abban, hogy a kötet füstpanorámája pontosan kijelölhető, leírható határok között gomolyogjon a szövegekkel folytatott dialógusból következően (vagy más megfogalmazásban: maga az értelmezés panoramikus kereteket kapjon), arra mindenképpen kísérletet tesz, hogy körvonalazzon valamit azokból a füstjelekből, amiket felfogott az olvasás során. Ezek a jelek a költői nyelv, az irodalom bensőséges terében válnak jelentéssé.

A versek motívumainak értelmezése lehet például a könyv olvasásának egyik tétje, ami számos jelentéslehetőség teremődésének a kiindulópontja. Az egyik ilyen, a kötet egészét átható motívum az alcímben is jelölt füst (és a hozzá kapcsolódó tűz). A füst az, ami látszik, és ami látszik, az nincs, vagy ha van is, léte megkérdőjelezhető, mert megragadhatatlan, vagy állandó átértelmezéseiben körvonalazódik. Ilyen a megszűnéseiben és újraértelmezések folyamataként felfogható hagyomány („Költészet szebbet sosem nemzene – / Csak úgy, ha szótár terheit lerázza.» – „*Macskaköröm-kaparások*”), amelyben (*A füst nem is füst...*) című nyitóversben az „Énekek éneke, füstök füstje” szószerkezet metaforának minősül, vagy a hiányként tételezett szabadság: „füstölgő hazákban füst a szabadság”. A füst az identitás képlekenységének, tűnékenységének a metaforája is: „oly sokféle a füst, mint mimagunk” (*Költészet antik füstje, szállj!*), de hogy ki ez a mi, és ki az az én, aki beszél, és miként van, olyan kérdés, amely külön tanulmányt

érdemel, mint ahogy már érdemelt is a terjedelmes KAF-szakirodalomban. A füst a verssel metaforát alkotva ars poetica is: „Vak / füstnek írjuk a verseket – / füstből font soraink távoli füstjelek.”; „Minden vers jelenés – a füst / fölszáll, s fénylik az éj Melpomené haján.” A *Költészet antik füstje, szállj!* a kötet versvilágának több olyan vonását is jelzi, amelyek a motívumértelmezés mellett további megközelítési stratégiákat kínálnak.

Az intertextuális játéktérként, hagyományok párbeszédeként olvasható költemények Kovács András Ferenc versuniverzumáról szóló naplót, híradást is képeznek. Azt érzékeltetik, hogy a vers szerepe jócskán átértelmeződött a költő pályájának korábbi szakaszaihoz képest: a posztmodern nyelvi játéktól eltérően ugyanis a vers híradás az értékvesztésről, -hiányról. A gondolkodói attitűd, a szarkasztikus társadalom- és politikabírálat a posztmodern szövegekhez képest az intertextualitás által megvalósuló maszköltést, szerepjátékot értékvesztésként éli meg, a hagyományok újraértelmezése, át- és továbbírása nem az örökölt formákkal való játéklehetőségeként interpretálható, hanem a világban tapasztalható és a világ által okozott állandó veszteségből következő hiányérzet artikulációjaként. Ezzel a meggondolással összefüggésben majdani elmélyült értelmezői feladat lehet annak láttatása is, hogy ez az értékvesztés miként érhető tetten a versek értékszerkezetét meghatározó tragikumban és iróniában: „Lesz fuldokló füstfeszítvél is / Szép új világ totál brutál” (*Lözsurnál dö Lüniver*).

A posztmodern nyelvfelfogástól a kései modern nyelvfilozófia felé való elmozdulás jeleit mutató poétika intertextuális karakterétől elválaszthatatlan az a gazdag formai, műfaji hagyomány, amit felvonultat a kötet: antik időmérték, japán forma, drámai jambus, hosszúvers, Shakespeare-szonett, dal, elégia, óda, románc, rondó, villanella, dadaista-szürrealista költemény stb. A költemények intertextuális-interkulturális utalásai és formai sokszínűsége az esztétizmus attitűdjének a megnyilvánulásaként értelmezhető, amely a minden nemes szellemi-kulturális érték ellen irányuló vagy az azokat mellőző világgal („A vers szent hóbert, légi menzacoszt – / Ha merre szó hord, léted fent lakozd!” – *Térey János vigasztalása*) magát a verset, a kultúrát helyezi szembe, egyetlen lehetséges kapaszkodónak, örök értéknek állítva az elsekélyesedés, a tűnőmúló látszatok, a pusztulásra ítélt rezsimekkel

(„Csak álmodott terekben / Dereng a légi szép!” – *Június napja lángol*; „Vers, Farkas Árpád, vers lesz minden egyszer, / Örök hó lüktet, majd elkészül arcod” – *Vers tékozló havakkal*) és a kollektív felejtéssel szemben („totál amnéziákban / Túlélők boldogulnak” – *Minden Szentek forradalmai*).

Akár az aktuálpolitika kritikájaként, akár autonóm nyelvi világként, a motívumok, az intertextualitás vagy az identitásában nehezen körvonalazható lírai én(ek) ironikus-szarkasztikus szólama(i) felől olvassuk Kovács András Ferenc verseskönyvét, ahhoz az interpretációs körforalomhoz jutunk, ahonnan bármelyik irányba

továbbhaladva, az értelmezői nyomvonalak-füstcsíkok összeadódásából a kötet ars vivendiként, a vers, a magasrendű szellemiséget hordozó irodalom, színház melletti elköteleződés (*Parlamenti színjátékok*; *Requiem londoni színházakért*; *Epilógus új királydrámákhoz* stb.) lírai naplójaként olvastatja magát, hirdelve, minden mulandó, csak a vers örök: „Székely János íróasztala, / Komoly, kemény, konok fából szabott –” (*Székely János íróasztala*). Ennek az örökségnek a birtokbavétele a körültekintően olvasó befogadó jutalma, akinek feltárul versből, kultúrából, a költői szóból a szavakon túli: „Rés, rés – szavak közt fény ragyog szabályt.” (*Visszhangzó villanella*)

Lous Stuijzand: *Rejtett világ I.* (2010; bronz, 39×23×10,5 cm)

► KOLOZSI ORSOLYA

Századfordulós akcióregény

Pataki Tamás: Murokffyban vérré válik az abszint, és lóvá teszi az ördögöt

Pataki Tamás első, veretes című regényének főhőse a fülszöveg szerint „olyan, akár Szindbád, Kakuk Marci, Münchhausen báró”. Bár egyik sem elvetendő párhuzam, a Rezeda Kázmérral való irodalmi rokonság mégis sokkal erőteljesebbnek tűnik. Szindbád nosztalgikussága és rezignáltsága, az öregedéssel való szembenézése helyett itt egy Rezedához hasonlóan féktelen gavallérral találkozhatunk, kinek egész élete a nők körül forog. Az előképek között felmerülhet még Háry János alakja is, a túlzások, a nagyotmondásra való hajlam miatt, de a furfangos, csavaros eszű székely góbék történetészési stílusa is feldereng a főhős/elbeszélő történeteiben. Ezenkívül Cholnoky Viktor elbeszéléseinek visszatérő hőseit, Trivulziót is megidézi, aki az egyik fejezetben hírhedt üveg szemével együtt elő is kerül. Nagy múltú hőstípus tehát Murokffy Tódor Ede, és nem is feltétlenül kell évtizedekkel visszamenni az irodalomtörténetben, hogy előzményt találjunk, hiszen Kerékgyártó István 2009-ben megjelent regényének, a *Trüffel Milánnak* címszereplője szintén egy a századforduló Monarchiájában tevékenykedő és hasonlóan bohém, fényűző életet élő pikaró. A Kerékgyártó-regény nyel ellentétben azonban ebben, a pikareszk regény hagyományait felelevenítő szövegben nem dominál sem a társadalom-, sem a jellemrajz, nem közelít túlságosan nagy mélységek felé sem a lélekábrázolás, sem a történelmi korszak bemutatása, elsődleges célja láthatóan és egyértelműen a szórakoztatás.

A szöveg humora pedig elsősorban a nyelvben teremődik meg. Pataki Tamás rendkívüli

műi leleménnyel alkotja meg a 19–20. század fordulójának pajzán, mégis arisztokratikus nyelvét. A regény fejezetei tobzódhatnak a hasonlatokban, a *mint* és az *úgy* a kulcsszavak, hiszen nincs olyan jelenség, vagy történés, mely ne lenne valamihez hasonlítva, voltaképpen egy hatalmas, színes-szagos hasonlat- és metaforatengerbe kerül a többször is megszólított olvasó: „Egy nagy zokogás volt a város, esett, esett szakadatlanul, s az ólmosult cseppek, mint kis puskagolyók robbantak szét az utcákon futkározó népség fejebúbján. Mindent eláztatott a bolhacombszínű szürkesség; a lányok lázas orcái most olyannak tündek, mintha hamvat szórtak volna rájuk, (...)” Rendkívül élő szöveg jön létre Murokffy fiktív narrációjából, melyet a csapongó képzelet és a merész képzettársítások jellemeznek. A finom, arisztokratikus nyelvhasználat úgy képes minden arcpirító jelenet leírására, hogy egyetlen pillanatra sem válik trágárrá. Humora is épp ebben az eufemisztikusan fogalmazó, szofisztikáltnak tűnő beszédmódban rejlik, mely képes a legvaskosabb, legnaturalistább aktus vagy látvány megragadására. A Murokffyt körülvevő valóság és az annak nyelvi megformálása között feszülő ellentét az, ami a szöveg elevenségét adja, és ami az egyik legnagyobb erőssége is. Különösen virtuóz az elbeszélő a különböző vizuális jelenségek megragadásakor, ezekben szinte tobzódik a szöveg. Olyannyira, hogy néha már túl sok is lesz mindez, az emészthetlenségig sűrűvé, szinte áthatolhatatlanná válik, hiszen nincs olyan jelző, vagy félmondat, melyben ne bújna el egy poén, egy

fricska, egy ironikus kiszólás. Talán emiatt válik az egyébként sodró történetvezetésű szöveg sokszor lassúvá, nehezen befogadhatóvá, és valószínűleg csak a poénok felét, harmadát képes felfogni az olvasó, legalábbis első alkalommal mindenképp.

Az a lelemény, mely nyelvi szempontból jellemzi a szöveget, a szerkesztésben kevésbé dominál. A regény fejezetei külön-külön kis történetek, anekdoták Murokffy mozgalmas életének legkülönlegesebb eseményeiből. A túlvilági utazás, a fanyalgó kritikuskokat kivégzéssel rettegésben tartó költő, a furcsa alkimista kísérletei, a lányokat elrabló gróf üldözése mind izgalmas történetek, de felépítésük nem hibátlan. Maga a regény mintha tartana valahonnan valahová (bemutatkozással indul, majd a hős halálával zárul), szépen keretezi is az ördöggel való első és harmadik találkozás, de a felfűzött történetek sokszor aránytalannak, félbehagyottak, ráadásul gyakran önméltóak. A fejezetek

roadmovie-szerűen, gyors tempóban következnek egymásra, többségükben az üldözés vagy éppen üldözöttség dominál, Murokffy James Bondként szabadul ki és oldja meg a szituációkat, mindez mégsem képes hosszú távon és tartósan lekötni a befogadót. A pikareszk utazója igazából nem tart sehonnan sehová, nem fejlődik, nem alakul, és ez némi hiányérzetet okoz.

Murokffy erdélyi származású nemes, neve egyrészt erdélyi gyökereit sejteti, másrészt a murok különösebben elszabadult fantázia nélkül is fallikus szimbólumként értelmezhető, különösen akkor, ha ismerjük a címszereplő habitusát, értékrendjét. Élete fókuszában ugyanis egyértelműen a nők állnak, több fejezetben a nők védelmezőjeként tünteti fel magát, de nem gáncs nélküli lovag, a nőket csupán kielégíthetetlen szexuális vágya tárgyaként értelmezi, testük le-

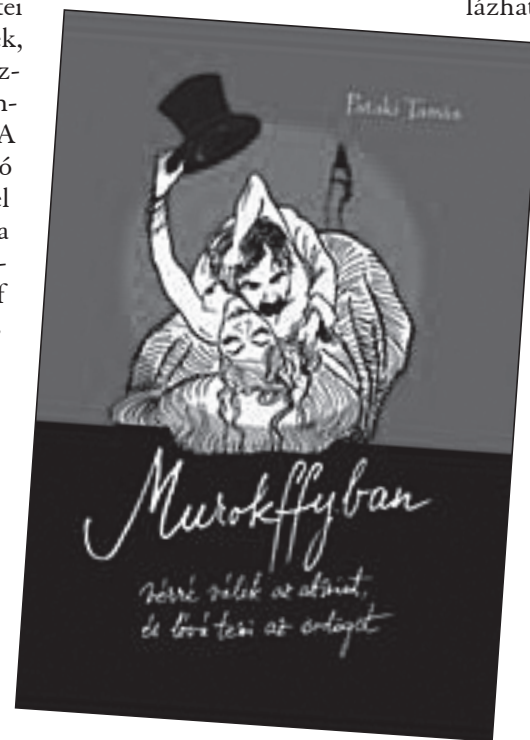
írásának oldalakat szentel, de a nő itt egyértelműen tárgy, gyönyörű és kíváncsú luxuscikk, kinek testén kívül nincsen más dimenziója. Védelmezni lehet, megkívánni és elcsábítani, ahogyan ezt fejezetről fejezetre meg is teszi az elbeszélő. Megszámlálhatatlanul sok hódításának lehetünk szemtanúi, nem tud betelni a nőkkel, és természetesen a nők sem vele. Ez a megzabolázhatatlan férfiasság és az erőtel-

jes erotikus atmoszféra már a borítón is felsejlik, a regény tehát nem árul igazán zsákba-macsát. Ez a nőket tárgyiasító, nagyon macsó, már-már hímsovinisztá világ rendkívül ellen-szenvenessé tehetné a hőst, és egyben az egész regényt, még egy nem túlságosan feminista olvasó számára is (különösképpen napjaink #metoo kampányoktól hangos kontextusában), ha nem lenne érezhető az (ön)írónia mindezek mögött. Egy percig sem komolyan vehető a szöveg, nem is akarja, hogy komolyan vegyük, és valószínűleg óriásit tévedünk, ha mégis így teszünk, és nők kizsákmányolásáról,

megalázásáról beszélünk. Egy

végletekig karikírozott főhős kalandjait követhetjük nyomon, aki nyilvánvalóan narcisztikus, szociopata figura, és mivel lehetetlen komolyan venni, haragudni sem lehet rá hazugságai, énközpontúsága vagy domináns, kizsákmányoló személyisége miatt. Murokffy egy nyilvánvaló vicc, és még azt sem tudni, hogy ő maga nincs-e száz százalékgig tisztában ezzel, és egész magatartása nem csupán az önirónia egy sajátos megnyilvánulási formája-e.

A sokszor csodákkal (vagy határtalan lódításokkal) szegélyezett, mágikus szövegben visszatérő elem az ördöggel való találkozás (amit a cím is hangsúlyoz), egészen pontosan három alkalommal próbálja meg az ördög különféle módokon és formákban megszerezni folyamatosan tivornyázó hősünk lelkét. De nincs az az ajánlat,

Megtalált kötet

Csillag Tamás: *Megtalált ország*

A *Megtalált ország* cím voltaképpen összegzés Csillag Tamás első kötetének borítóján. Mintha jelezne a fiatal költő, hogy megtalálta azt a hangot, megszólalásmódot, élményanyagot, versépítési lehetőséget, amelyből már összeállhat egy hatvanverses kötet, és amellyel megtalálhatja saját helyét a kortárs líra néha zavarosan sokszínű országában.

A kötet hat ciklusból áll, és ciklusonként tíz-tíz verset tartalmaz. Ebből természetesen arra következtethet az olvasó, hogy szerkesztett kötetről van szó, nem olyan tipikusan első verseskötetről, amelybe összegyűjtik az addigi termést, hogy lezárhassák a „zsengék” korszakát. Úgy vélheti az olvasó, hogy az így létrejött könyv más vagy több, mint az egymás mellé halmozott költemények összessége, az egyik vers a másikkal a kötet terében valamilyen viszonyba lép, hogy együttesen változtassák meg egymás értelmezési lehetőségeit.

A *Megtalált ország* költeményeinek hangja alapján nem nagyon lehet elkülöníteni a versek csoportjait. Műfaji és formai megfontolások már adhatnak némi támpontot, ha azt vesszük, hogy a harmadik ciklus (*Tulajdonképpen*) kizárólag szonetteket tartalmaz, vagy hogy az ötödik ciklus (*Köznapi giccs*) előszeretettel alkalmaz rövid, két versszakos formát (a költemények fele ilyen). Ám mégis inkább a tartalmi analízis vezet a legtöbb eredményre, ha feltételezzük, hogy a versekben megszólaló lírai én valamilyen fejlődéstörténeten írja keresztül magát, amelynek végén – erre utal a cím – egy sikeres hazatalálásnak lehetünk szemtanúi. Ezáltal tehát egy önéletrajz bontakozik ki olvasás közben, amelynek első részében a versekben beszélő leginkább arról a környezetről

Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2017

szól, amelyben szocializálódott. Egy erőteljes apaképet és egy finomabban megfogalmazott anyaképet vázol fel az első ciklusban, egy „végeken” élő család mindennapjait a maga földutas, katángkórós tájával, örömeivel és tragédiáival. A második rész az önállósodás, a férfivá érés verseit tartalmazza. Azután következhet az értékesztés és identitásválság ciklusa, ahol szonettekbe, kötött formákba kövesedik a bizonytalanság. A szerelem, mint az otthonra találás lehetséges alternatívája a negyedik résztől látható vallomá-

mely a kicsapongó kalandort kísértésbe ejtené, az elkárhozásba vinné, sőt, nemcsak visszautasítja az ördög ajánlatait, de minden alkalommal túl is jár az eszén. A fausti probléma regénybe szövése szintén ironikus gesztus, hiszen ami nem sikerült a tudásra vágyó, nagy formátumú Faustnak, az az élvhajász, két lábon járó férfiaságként megjelenő Murokffynak különösebb nehézség nélkül összejön. A gondolkodás és a tudás mindenhatóságára épülő európai értékmodell kifigurázásaként értelmezhető ez a három találkozás, amellet, hogy a szöveg szerveződésén erőteljesen nyomot hagyó népmesei hagyományhoz is köti a regényt.

Pataki regénye kisebb gyengeségei ellenére is sajátos színfoltja a mai fiatal prózának, elűt a most uralkodó trendektől. Humoros polgárpukasztása szórakoztató olvasmánnyá teszi, s talán nem is kíván többet (és ez egyáltalán nem kis cél) ez a kötet, mint hogy gyönyörűséget és kellemes perceket szerezzen olvasójának, Murokffy életfelfogásának értelmében: „Tudjátok jól, hogy sosem titkoltam: életem minden pillanatában a gyönyört hajszoltam. Ez a bohémek filozófiája, melynek kedvéért könnyű szívvel áldozom fel mindazt, ami a nyárspolgárok számára az élet legfőbb céljának tűnik.”

Lous Stuijfsand: *Várákozás a földön XX*. (2002; bronz; 36×11×8 cm)

sokban és az identitást lassan újra felépítő önleírásokban. A beteljesülés és gyermekáldás pedig majd az igazi „megtalált ország” lesz az utolsó ciklusokban. Röviden tehát így néz ki a kötet „cselekménye”, és a következőkben ennek a történetnek a mentén próbálom bemutatni Csillag Tamás könyvét.

Az első ciklus, mint arról szó volt, az elhagyott otthont tematizálja, egy olyan költeménnyel felütve a kötetet, amely a későbbieket is megelőlegezi. A *Vállainkon óriás idő* egyszerre a búcsúzás és hazatérés verse, az elköszönő („Apám ritkábban kísér a kapuig”) és a hazaérkező („itt vagyok / apám”) fiút ábrázolja az indításra és zárásra szolgáló keretben, a köztes térben pedig az apát mutatja be, akinek minden „sújtás” „belecsontosodott derekába”. Ez az apakép azután erőteljes leírásban, megrendítően bontakozik ki az első ciklusban, egyaránt láttatva az apát, „hogyan elissza apámat” (*Maradni kicsit a nyárban*), a türelmetlen, haragvó apát és a hatalmasat, erőset, akinek „érckorona illik homlokára” (*Apám*). Ez az összetett, sokszínű ábrázolás, amely versenként épít hozzá egy-egy jellemzőt a jó érzékkel felvázolt apaképhez, és amely – ha nem is annyira részletesen – az anya bemutatását sem mellőzi (ennek talán legszebb példája a *Fecskéék*), sejteti, hogy egy olyan világból érkezett a költemények beszélője, amelyhez hagyományos értékek kapcsolódnak, mint az igazság, a béke, biztonság, és amelyhez a földutakkal körülvett pipacsos és pitypangos mező társul tájképként, mint valami majdnem elfeledett, természetközeli idill. A ciklus jól kidolgozott, erőteljes gyűjtemény, amelyet szívszorító lezárással fejez be *A szekrényben egy váltás ünneplőruha*, ahol az eddig felépített ambivalens apaképpel végül is megtalálja a versben beszélő az azonosulási pontot („Így végzem én is.”).

A *Csend van a világ folyosóin*, a második ciklus a mezők helyett már a tömbházak tája, a világ folyosóira – mert nincs szoba benne otthonosan élni – vetett ember verseit tartalmazza. Ilyenkor „konok miérték lakják be / a férfielme lakatlan tájait, / mohás-merengős kedvek”, ilyenkor az ember kinő magából (*Tömény szeszeket inni*), borostásodni kezd (*Borostásodom*), és észreveszi a nyomort, az utcára került szegénységet (*Szonett helyett, Felborítják a kukákat*). Megszűnik a biztos törvényeken és értékeken alapozott ifjúkor, és helyébe csak a felnőtt bizonytalanság kerül. „Ez

már nem az én országom” – mondja a *Mindre szelídebben* beszélője. A miérték és bizonytalanságok ráadásul erős kontrasztban állnak a versekben megszólaló erős, akaratos férfihanggal, még jobban kiemelve az útvesztettségét, az identitás problémáit. Ez a kemény, nyers férfihang egyébként, amelyben legjobban az akarati elemek dominálnak, és amely gyakran használ militáns metaforikát, az egész kötetre jellemző, de a második ciklusban érezhetjük igazán meghatározónak az említett kontraszt miatt. „Egy megbőjtöltött ország / néma bizonyossága vagyok” (*Komolyodnak az októberi szelek*), „Én a városba győzni jöttem” (*Borostásodom*), „Férfinak születtem, vakmerőnek, / kalapálom érceit a földnek” (*Férfinak születtem*). Ilyen és ehhez hasonló önmeghatározások igyekeznek alapot nyújtani a bizonytalanságban. A ciklust értékelve azért azt is el kell mondani, hogy ebben a részben találhatók a talán legkevesébé sikerült versek is – ezzel ki is lógnak a könyvből –, mint amilyenek a társadalmi problémákat érintő *Szonett helyett* és *Felborítják a kukákat*; a leíró, objektivitásra törekvő stílus talán kevésbé illik az érzelmközpontú, erősen szubjektív költemények közé.

A harmadik ciklus folytatja a bizonytalanság poétikáját, de immár szonettekbe rögzítve a tömbházak tájképeit, az értéknélküliséget, társatlanságot és otthontalanságot: „magam vagyok, mint a bútorrecsegés, / s már-már hiszem: a szóközök csöndje szép. / De aztán mégse, hiszen minden töredék.” – vezeti be a *Késtem* című vers ezt a részét a kötetnek. Az eddigi férfias hang mögül egy romlástörténet szekvenciái hallatszanak ki, egy állapot melódiái, amelyek a beletörődésből, a másik meg nem értéséből, a szétesés és omlás detektálásából fakadnak. Egy érték nélküli világgal való szembenállás a legfontosabb ihletforrás itt, és egy olyan szerelem, amely nem is az („most nem lehet szeretni, most csak dugni kell”). Többször található reflektálás a szövegekben a darabokra hullásra, szétesésre („kulcsörögésben hullok diribre-darabra”, „napos zsömleként morzsalódom sokra”), jelezve az identitás megőrzésének lehetetlenségét az itt felvillantott ellenséges világban.

A *Hideg, keresztelők esőben állunk* tíz versével kezdődik a remény, a megfelelő társ megtalálásának folyamata és a szétbontott identitás felépítése. A szerelmi vallomás költeményei ezek, amelyeknek fontos, többször megjelenő motívuma az

eső, ami lehet vigasztalan, soknapos eső (*Soknapos eső, Ujjaim keretében arcod*), de lehet megtisztulást jelentő, a metafizikai világgal kapcsolatot teremtő jelenség is (*Hideg, keresztelők esőben állunk*). Az, hogy a szerelmet az isteni szférába emeli a versben beszélő, amúgy is jellemző a versekre, hiszen gyakoriak az olyan utalások, mint a „ma valahogy megközelíthetőbb az égbolt” (*Rózsaroncsok a hóban*), „katedrálisok csendje szorítja mellem, ha nézlek” (*Részútos eső*), de található itt ezeknél konkrétabb megfogalmazás is, mint az Örökkön-örökké imaszerű vallomása. Úgy tűnik, hogy a lírai én ebben a ciklusban rendezi kapcsolatát a fentebbi világgal, társra talál, és megéli helyét az előző részekben ellenségesnek ábrázolt világban („Magunk se hisszük, / hogy most találunk haza.”).

Az ötödik ciklus szerves folytatása az előzőnek, ha azt vesszük, hogy folytatódik a személyiség újjáépítése, de a már ismert erős önleírások itt újabb motívumokkal gazdagodnak. Megint megjelenik a bizonytalanság, a darabokra hullás, az otthontalanság („egyik kontinensen sem találok haza”), ám ezúttal a negatív jelenségek mögött mint biztos viszonyítási pont áll a kedves és a remélt családi boldogság. Az előző ciklus verseihez hasonló vallomásokra bukkanunk itt is („Ásom, ásom, ha nem vagy itt, / hiányod futóárkait.”), és utalásokra azzal kapcsolatban, hogy a család lehet a „megtalált ország” („a fiamnak lesz ország”).

Az utolsó rész (*Mikor kisfiunk szemével nézlek*) visszakapcsol az első ciklushoz, hiszen itt is az apa-fiú kapcsolat tematizálódik, ám ezúttal a versben beszélő kerül apaszerepbe. Jelentős váltás ez a világ észlelésében, amire a ciklus címe is utal; a lírai én más szemével kezdi látni környezetét. A látás, mint elsődleges percepció fontos téma lesz ezekben a költeményekben, többször olvashatunk ezzel kapcsolatos sorokat: „kidőlt szőlőkarókat látok a szemedben” (*Amikor szomorú vagy*), „Rajta felejttem / szemem a konyhablakon” (*Déjà vu*). Nem ritka azonban az olyan megnyilatkozás, amelyben a szem a hazaérkezés, otthonra találás metaforájaként jelenik meg: „akkor már a szemeidben laktam.” (*Déjà vu*), „Anyáért aggódom néha, / olyankor beköltözöm a szemembe” (*Fiamnak*). Ebből a cikusból lehet igazán értelmezni a kötet címet, hiszen a hatvan vers végére a lírai én megtalálja „országát”, és a körülötte lévő emberekre már nem idegenként tekint.

A *Mintha valahol elmaradtam volna*, az utolsó költemény ezért ars poeticaként is értelmezhető: megtalálni a mellettünk elrohanó emberekben azokat az értékeket, amelyeket tovább lehet adni a későbbi generációnak: „él bennetek valahol egy ország, / amit ráhagyhatok a fiamra”.

A gyermek-szülő kapcsolat, ha úgy tetszik, divattéma a kortárs irodalomban, a hitvesi líra sem idegen a mai szerzőktől, és sokan írnak a szétbomló, töredező, részekre hulló identitásról is. Csillag Tamás kötetét, amely ezeket a témákat járja körül, mégsem érezzük „ugyanolyannak”, hiszen a keveset sejtető, de tetszetős zöld borító mögött egy érett hangú első kötet olvasható. Csillag Tamás erős, férfias, „küzdő”, őszinte beszélőt helyez a versekbe, aki nem riad vissza a már emlegetett militáns leírásoktól vagy az egyébként jól alkalmazott kozmikus képektől sem. A Göncöl vagy a Hold, a kontinensek mozgása szerves része a költeményeknek. Ugyanígy izgalmasak lehetnek az olvasó számára a megdöbbentő, szokatlan jelzők („földszagú, márciusi hitek”, „előemberi magány”, „kikuncsorgott hullócsillagok”), a széles képzettársítások („menekültek gubbasztó fecskesora”, „gőzölgő, puha vállgödrök kisírható / karácsonya”) vagy a találó költői képek („egyformák vagyunk, ártatlan fegyencek, / egyformák, mint a kényszerzubbonyok”, „szememben kialudtak a téboly torkolat-tüzei”, „magam vagyok, mint a bútorrecsegés”), és ha néha vannak is kevésbé sikerült kifejezések („kedvemet összeszotyizza, mi most van”, „mint Hiroshima, égek / nyitva felejtett szemedben”), a kötet olvasója invenciózusnak – és nem érthetetlennek vagy zavarónak – találja a legmerészebb költői eszközöket is, hiszen a hangzás vagy a vers terében elfoglalt hely magyarázza a legelvontabb képeket is. Az állandó motívumok pedig, amelyek rendre elő-előbukkannak a költeményekben (a fecskék, a torkolattűz, a katángos mező stb.) igazán „csillagtamásossá” teszik ezt az olvasásra érdemes könyvet.

A *Megtalált ország* egy jól megtalált kötet. A fülszövegben Csillag Tamás azt mondja: „Szeretem, ha a szöveg »él«, bármit is jelentsen ez a szó pontosan.” Persze én sem tudom pontosan, mit is jelent ez a szó, de úgy gondolom: él.

► CSÉCSEI DOROTTYA

Hamleti halogatás mint generációs sajátosság

Térey János: Káli holtak

„Annyira más, mint bármi, amit csinállok. Mint amikor egy tragédiaszerző egyszer életében ír egy szakácskönyvet” (359) – mondja a fiatal és tehetséges Csáky Alex, a budapesti Füst Milán Színház társulatának tagja, Térey János *Káli holtak* című új regényének főhőse, amikor arról kérdezik, hogy miért vállalta el a regény címevel azonos, sokak által bíralt „*Káli holtak*” című könyvbeli sorozat főszerepét. Térey esetében persze nem arról van szó, hogy a regényírás számára valami „annyira más” lenne, mint bármi, amit eddig csinált. A szerző az egyik legkiválóbb kortárs lírikus, ismerjük drámáit, verses epikáit, műfordításait, a fenti idézetet azonban ennek ellenére találónak érzem a tekintetben, hogy a *Káli holtak* mégiscsak az első, explicite nagyregényként definiált kötete, és talán emiatt is az olvasók egy része valami egészen másra számított. Legalábbis erre utal Kálmán C. Györgynek az *Élet és Irodalom* 2018. június 15.-i számában megjelent, nagy visszhangot kiváltott, megsemmisítő bírálata. Kálmán C. írására azóta – különböző recenziók, valamint az *Alföld Kortárs Fórum* elnevezésű sorozatában feltett körkérdésre adott válaszok keretében – számos irodalomkritikus reagált, ezért ennek említése itt és most szintén megkerülhetetlennek tűnt, noha kritikámat nem ez az aspektus fogja meghatározni.

A „másság” kérdése mindenestre a kontextualizálás alkalmas kiindulópontja lehet. Segíthet tisztázni azt, hogy miként viszonyul az új regény a szerző korábbi munkáihoz, és hogy tulajdonképpen milyen helyet foglal el a markáns jellegzetességeket hordozó Térey-univerzumban.

Meg kell jegyezni, hogy a „más” Kálmán C.-nél egyfajta elutasítás, az irodalomtörténész magát a cselekményt, de legfőképpen az elbeszélői modalitás regisztereit egyaránt kudarcként ítéli meg mind az életmű folytatóságára szempontjából, mind önálló alkotásként: szerinte a *Káli holtak* nem eléggé regény.

Hogy valójában mennyire az, természetesen nem a különböző besorolások, hanem az alábbiakban részletesen kifejtésre kerülő minőségi tényezők függvénye, ugyanakkor a *Káli holtak*at – már csak a korábbi művekből ismerős motívumok és szereplők miatt is – érdemes pozícionálni az oeuvre-n belül. A regény egyértelműen az *Asztalizene*, a *Protokoll* és a *legkisebb jégkorszak* laza trilógiájához kapcsolódik, méghozzá annak utolsó darabja, a *Jégkorszak* egyfajta spin-offjaként. A történet 2017–18-ban, a globális jégkorszak bekövetkezését megelőző években játszódik, és tulajdonképpen ott ér véget, ahol a *Jégkorszak*é kezdődik. Ez utóbbinak mégsem szorosabb értelemben vett prequelje, hiszen ebben többek között Radák Zoltán, az akkor már miniszterelnökként regnáló szociáldemokrata politikus közege kerül előtérbe, míg a *Káli holtak* – Csáky Alex főszereplésével – Livia világát, a színház, a film, illetve tágabb értelemben az úgynevezett művészértelmiség világát bemutató satíra. Radnóti Sándor a *Jégkorszak*ról írt kritikájában a szerző műfajváltó kísérletező kedvét már a *Protokoll* kapcsán megállapítja, szerinte ezzel a művel megszületett „a régen várt jelenkori regény”, amelynek verses formája és tördelése csupán a távolságtartás eszköze. Ezt a fajta

távolságtartást, amelyet én már a *Jégkorszak*ban is nehezen rekonstruáltam (a távolságtartást ott inkább a műfaj, ti. a disztópia, mintsem a strófászerkezet implikálja), a *Káli holtak* egyrészt a prózaforma, másrészt az egyes szám első személyű narráció révén mintegy teljesen felszámolni látszik.

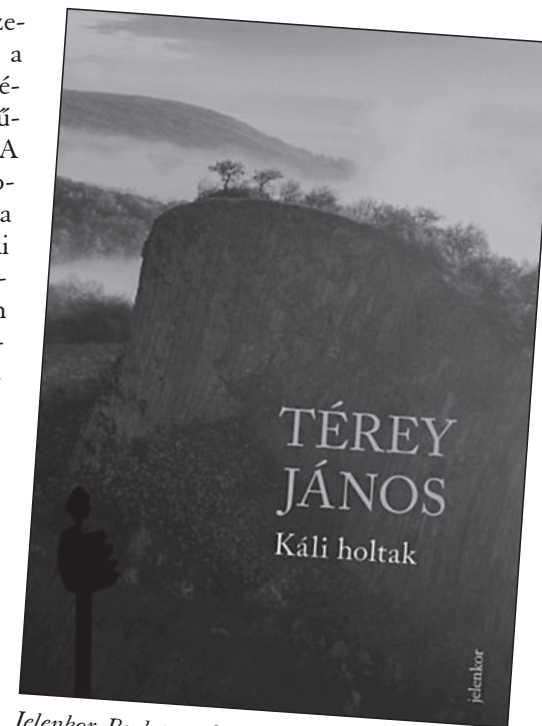
A regény nyelve és a főszereplő, Csáky Alex idiolektusa egyszerre tükör és üveg: ezen keresztül, illetve általa tükröződik benne Alex személyisége, ugyanakkor a tágabb fronton zajló eseményeket is a saját nyelvi szűrőjén keresztül láttatja. A *Hamlet* főszerepe már korán meghozta az áttörést a fiatal színész számára, aki esztétikai és művészettörténeti tanulmányai során jelentős általános műveltségre és széles látókörre is szert tett. A fiú tisztában van képességeivel, mégsem elbizakodott, sőt, nemritkán kifejezetten bizonytalannak, „habozónak” tűnik. Azokat a szerepeket szereti és tudja is jól játszani, amelyekkel képes azonosulni – nem véletlen, hogy *Hamlet* megformálása a számára személyes győzelem, miközben maga a darab is totális siker, és kivételes látogatottságnak örvend. Alex különböző szerepekkel történő azonosulási vágya és igénye nem csupán a jellemrajz miatt, hanem prózapoeitikai szempontból is fontos információ: az olykor színpadiasnak ható beszédmódja is ezen tulajdonságából fakad. Engem ez legfeljebb csak az olyan modoros kiszólások esetében zavart, mint például az „angyalom”, vagy az egyes erotikus jelenetek ábrázolásakor, amelyek plasztikusságát az elbeszélésmód szoft-stilizáltsága inkább paródiába fullasztja.

Az én-elbeszélésben tehát véleményem szerint jelentősebb regiszterváltások nem rekonstruálhatók, annál lényegesebb és karakterisztikusabb azonban a *történet a történetben*

nyelvezetének, azaz a „*Káli holtak*” című sorozatban beszélt nyelvnek az *elkülönböződése*. A sorozatból kiemelt párbeszédek mesterkéltsége és üressége nem pusztán fárasztó, hanem olykor egyenesen bántó. Botond és Dörögdi Karcsi „egymást kölcsönösen szívató játéka” például: „Igaz, hogy apád nem egy nagy etvasz?» »Igaz, hogy apád nem nagy vasiztudasz?» (54), ami az elviselhetetlenségig folytatódhatna. Vagy a százhuszonhat éves Lajos atya következő monológja: „Ez például egy biedermeier ingaóra, Bécsből. A fájuk színét is szeretem, azt a gyönyörűen fénylő, lehetőleg aranylóbarnát. Vörösrézéből készült a számlapja. Látja, most kifejezetten sértődött képet vág. Olyan, mintha kifejezetten ráncos lenne. Szegénynek bezöldült a pereme. Átkozza a hűtlen gazdát, hogy hagyta rusnya, vén szipirtyóvá válni” (229), amelyben az óra perszonalizált jellemrajzára ez esetben már igazán semmi szükség nem lett volna. Minden bizarrsága ellenére azonban mindez funkcionális szempontból mégiscsak

stilisztikai bravúr: a nyelv ezáltal nem csupán cselekménystrukturáló tényezővé válik, hanem egyben a befogadó pozícióját is kijelöli a regénybeli sorozattal szemben. E pozíció olvasatomban entweder-oder, vagy pozitív vagy negatív: egyesek bizonyára örömmel fogadnák az ezen történet szempontjából teljesen adekvát, túlstilizált sorok meglevenedését a képernyőn is, én azonban valószínűleg a fanyalgók táborába tartoznék, még ha ennek nem is csak pusztán nyelvi okai lennének.

Mielőtt azonban ezekre visszatérnék, szükségesnek tartom összegezni a regény kulcsmotívumának is tekinthető alapproblémát, amelynek két pólusát éppen a „*Káli holtak*” című sorozat és a *Hamlet*- (illetve *Trianoi Hamlet*)-előadások szimbolizálják. E szimbolika mentén a cselek-

Jelenkor, Budapest, 2018

mény a színházi, illetve a kőszínházi és a filmes világ, az úgynevezett magaskultúra és a popkultúra, vagyis inkább a kommersz, valamint a művészet és a népszerűség egymást nem feltétlenül kizáró, a regény világában azonban mégis feloldhatatlan antagonizmusként manifesztálódó dichotómiájára épül. E dichotómia a főhős, Csáky Alex karrierjén keresztül explicit módon is megnyilvánul, amennyiben színházi kollégái részben megvetik, részben pedig árulónak tartják azért, mert egy ócska, sikerhajhász sorozathoz adta a nevét. Ugyanakkor, főként épp e művésztelmisségi nyomás hatására Alex maga is egyre kényelmetlenebbül érzi magát mind a filmes közegben, mind a saját privát szférájában, amelyre a sorozattal járó egyre szélesebb körű ismertsége szintén kihatással van. Az olvasónak ugyanakkor néha az a nyomasztó érzése támad, hogy Alexnek semmi nem elég jó: egyre többen felismerik az után, de ő inkább azt szeretné, hogy „észrevegyék”, nem akar független társulathoz szerződni, de fél a „kőszínházi” megbélyegzéstől is. Alex „habozó” hezitálása azonban részben maximalizmus; narcisztikus személyiség, de még egészséges határokon belül, amit az is bizonyít, hogy folyamatosan szüksége van a külső megerősítésre, s talán túlságosan is fontos a számára, hogy mit gondolnak róla mások. A magánéletében – annak ellenére, hogy számos viszonyáról tudunk – érzelmileg impotens karakter, szinte sosem ő a csábító fél, hanem az elcsábított. Ide-oda sodródik, és Luca, a csellista lány iránti, őszintének hitt szerelme sem gátolja meg abban, hogy athéni előadásuk után meg-, vagy inkább odaadja magát a gyönyörű és ellenállhatatlanul érzéki Elenának, aki máskülönben a vendéglátójuk élettársa. Jelentésszerű az is, hogy kislánya, Renáta szerint apukája „tisztára olyanokat beszél, mint egy gyerek” (188).

Térey Alex karakterével egy zseniálisan élet-szerű, hiteles Y generációs figurát alkotott, akinek hamleti halogatása és bizonytalansága nem pusztán személyes jellemvonás, hanem generációs sajátosság is egyben: az úgynevezett felnőtté válás megkésettisége, a felelősségvállalás iránti vágy és az attól való félelem, a céltudatos magabiztosság és az örök bizonytalanság kettőssége. Éppen ezért tartom a regény zárlatát egy kissé elnagyoltnak: hogyan lehetséges, hogy egy év elteltével máris minden a helyére kerülni látszik? Nem mintha *per se* a happy end ellen lennék,

noha a közben lezajlott fiktív választásokhoz hasonlóan az epilógus sem hozott valódi megváltást, inkább csak egyfajta feszültségcsökkenést, várakozóállást eredményezett, a történet során kibontakozó személyes kataklizma feszültsége azonban még ezt sem igazán indokolja. S ráadásul a belső történet-szál hamleti dilemmája is eldőlni látszik: Alex kiszáll a sorozatból, a *Trianoni Hamlet* sikere pedig töretlen, sőt, végre Kolozsváron is bemutatják.

Azonban annak ellenére, hogy *high* és *low* polémiája végül az elitkultúra győzelmével zárul, amelyben a színházi világ strukturálisan is nagyobb szerepet kap a regényegész szempontjából (valamint hogy ha választanom kellene a „*Káli holtak*” és a *Hamlet*-adaptáció nem pusztán fikciós szinten történő, hanem tényleges megvalósítása között, egyértelműen ez utóbbi mellett döntenék), olvasatomban mégis inkább a sorozat kapcsán kialakuló belső konfliktus rekonstruálódik a cselekményszálakat összefogó kulcsmotívumként. (Ha nem azt feltételezzük, hogy a *Káli holtak* pusztán önkényes, hatásvadász címadás, akkor mindez megmagyarázhatná azt is, hogy a szerző miért éppen a lenézett regénybeli zombihorror címét emelte a kötet borítójára.) A szituáció lényege ugyanis abban rejlik, hogy a „*Káli holtak*” az alkotók – a népszerű forgatókönyvíró, Ranolder Tyutyu, valamint a korábban művészfilmekkel kísérletező rendező, Borombovcics Géza – szándéka szerint nem egy Zs-kategóriás „előzölös horror”, hanem egyfajta midcult alkotás, amely a maga részéről éppen a *high* és *low* között a mai napig tátongó szakadék áthidalásához szeretne hozzájárulni, és a sorozat készítői mindemellett a kivitelezés tekintetében is profizmusra törekedtek. E terv a regényben egyértelmű kudarcba fullad, a megfogalmazott igény azonban nagyon is releváns felvetés. A bukás oka egyfelől persze a félresikerült forgatókönyvben keresendő, másfelől azonban recepcióesztétikai perspektívából is megközelíthető, ti. abban az értelemben, hogy a magyar filmgyártás sem a sorozatnak mint műfajnak, sem a zombihorror-nak mint szubzsánernek az elmúlt évtizedekben végbement hihetetlen evolúciójával nem tart lépést. Persze George A. Romero filmjeire, illetve néhány más klasszikus alkotásra történik egy-egy felületes utalás, a „*Káli holtak*” azonban ebben a formában legfeljebb horrorparódia, mintsem komolyan vehető filmes termék. Ennek

megfelelően a vágyott hídszerep is megmarad az illúzió szintjén, s emellett, hogy az adaptációban nyilvánvalóan a zombik és a „migránsok” közötti feltételezett párhuzam lenne kihangsúlyozva, leginkább ez az, ami visszatartana attól, hogy potenciális producereket a sorozat felkarolására buzdítsak. (Érdekes adalék, hogy ha nem is az „első magyar zombisorozat”, de az első magyar, egyébként szintén a Balaton környékén játszódó zombihorror ötlete 2011-ben már felmerült, Mátyássy Bence és Galán Géza J. forgatókönyve azonban nem kapott támogatást.)

Végezetül szeretném hangsúlyozni, hogy azaz, hogy a regény kulcsmotívumát az „elevenek és holtak” kontextusában regisztráltam, nem azért tettem, hogy a regény többi részét hátrébb soroljam, sőt: ezen alapkonfliktus csak azokkal együtt, azokhoz való viszonyában tud kiteljesedni, illetve nyer egyáltalán értelmet. A színház világában játszódó fejezetek minőségileg is jóval kidolgozottabb és szórakoztatóbb részek, és ezekben érvényesül igazán Térey kiváló humora, például a *Haramiák* próbáján, amikor Livia azzal próbálja menteni gyenge alakítását, hogy a főszereplő Amália túl kevés tragédiát élt át ahhoz, hogy azt hitelesen visszaadja a színpadon, mire a rendező Gróf István a következőt válaszolja: „Van annak a nőnek elég baja. Majd szépen eljátszod. Bele nem irkálunk. Azok nem mi vagyunk.” (252). Vagy amikor Alexet balesete után a Szent János Kórházban a „*Káli holtak*” egy rajongója sorozatbeli karaktereként azonosítja: „Úristen, Boti! Hát te meg mit keresel itt?”, „Jaj Istenem, csak nem a zombik téptek meg? A köveskáli marcangolók?” (466), ami azon egyszerű TV-nézők ironikus kritikája is egyben, akik például képesek voltak adománygyűjtésbe kezdeni Esmeralda szemműtétjére. Valamint nem utolsósorban főként itt adódik alkalom olyan művészetelméleti kérdések felvetésére is, mint amilyen például a *színpadparadoxon*, vagy éppen arra, hogy az író

Térey kikacsintson a műfordító Téreyre: „Mi a búbanat az, hogy »haramiák«? Nincs már ilyen szó. Van új fordításunk, jó” (205).

A regényben fellelhető számos izgalmas intertextuális és intermedialis utalásra ugyan már nem fogok részletesen kitérni, egyet azonban mégis kiemelnék, mégpedig Goethe *Wilhelm Meister*-ének *Hamlet*-értelmezését. Ezt ugyanis nemcsak a *Trianoni Hamlet* kontextusában lenne érdemes alaposabban körüljárni, hanem a regény műfaji meghatározásában is szerepe lehet, amennyiben azt egyfajta Bildungsromanként, fejlődési regényként olvassuk. A *Káli holtak* színházi regényként értelmezve egyéb kortárs magyar irodalmi művekkel, például Spiró György *Ikszek* vagy Márton László *Ne bánts, Virág!* című munkáival hozható tágabb rokonságba, valamint, a regénybeli „*Káli holtak*” síkján érdekes megemlíteni Szabó Dezső 1932-es *Feltámadás Maľucsán* című kisregényét, vagy Csepella Olivér *Nyugat + zombik* című képregényét és Lesi Zoltán *Karton és Matild – A zombimentők* című gyerekkönyvét lehetséges kortárs párhuzamokként, noha ez utóbbiban a zombik nem ellenségként, hanem pozitív hősként jelennek meg. A *Káli holtak* Térey trilógiájának többi darabjához hasonlóan szintén egy szűk, viszonylag zárt közegben játszódik, és ezúttal a budapesti művésztsadalom, illetve a színház világába nyújt betekintést, míg azonban a legtöbb korábbi munkájában inkább valamely szélesebb társadalmi és globális problémára helyeződött a hangsúly, új regényében egy labilis karakter személyes sorsa áll a középpontban. Számos erényét sorolhatnám még, s talán a további gyengéi is szemrevételezhetőek volnának, ám végezetül leszögezném, hogy a *Káli holtak* nem csupán az egyre heterogénebb műfaiságú Térey-életmű szerves része, hanem mint különálló és karakteres prózai munka: egészen kiváló regény.

Lous Stuijtzand: Magasles / részlet (2014; bronz; 54×10×6 cm)

Lous Stuijtzand, Landmark (2011; bronz; 75×35×20 cm)

Az előző számunk tartalmából

Jónás Tamás, Szabó T. Anna, Varga Imre, Egressy Zoltán, Acsai Roland, Grecsó Krisztián versei

Győrei Zsolt és Schlachtovszky Csaba, Kötter Tamás, Rhédey Gábor prózája

Papírhajó rovat: Varró Dániel, Molnár Krisztina Rita, Schütz Gabriella, Révész Emese

Békéscsaba újratervezésének 300. évfordulójának apropóján Erdész Ádám, Uhrin Erzsébet, Katona Csaba, Ando György tanulmányai

Beretvás Gábor a Magyar Színházak XXX. Kisvárdai Fesztiváljáról

Kritikák Oravecz Imre, Száraz Miklós György, Horváth László Imre, Fecske Csaba, Nagy Zopán könyveiről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.